

ULUSLARARASI HUKUKU ÇALIŞMAK VE ÖĞRETMEK:
TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUSLARARASI
HUKUK EĞİTİMİ VE LİTERATÜRÜNÜN ANALİZİ (1923-1945)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ

SEVGİ TANSU YAVUZ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ 2020

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

Bu çalışmayı okuduğumu ve çalışmanın kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda bir Yüksek Lisans tezi olabilecek yeterlilikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK
(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Tez Jürisi Üyeleri

Doç. Dr. Yıldız DEVECİ-BOZKUŞ
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri)

Doç. Dr. Hakan Övünç ONGUR
(TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Sevgi Tansu YAVUZ

ÖZ

ULUSLARARASI HUKUKU ÇALIŞMAK VE ÖĞRETMEK: TÜRKİYE’DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUSLARARASI HUKUK EĞİTİMİ VE LİTERATÜRÜNÜN ANALİZİ (1923-1945)

YAVUZ, Sevgi Tansu

Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK

Bu tezde ilk olarak uluslararası hukuk eğitiminin Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde kimler tarafından, ne şekilde, hangi kurumlarda verildiği, Osmanlı İmparatorluğu döneminde verilen uluslararası hukuk eğitimi ile benzerlikleri/farklılıkları ve imparatorluktan cumhuriyete geçişte uluslararası hukuk eğitiminde devamlılık/değişimlerin neler olduğu sorularına yanıt aranacaktır. Bu çerçevede bu tez Türkiye’de uluslararası hukuk eğitiminin Osmanlı İmparatorluğu’ndan tevarüs eden kurumsal ve kuramsal bazı devamlılıklar gösterdiğini, ancak cumhuriyete geçişle beraber gerek yeni kurumların tesisi veya eski kurumların reformu, gerekse hukuk eğitiminin cumhuriyet ideallerine göre yeniden tasarlanması ile önemli farklılıkların da ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu tezde ikinci olarak Türk uluslararası hukuk akademiasının erken cumhuriyet döneminde hangi konuları tartıştığı, bu konuların Avrupa’daki tartışmaları takip edip etmediği ve uluslararası hukuk literatürünün gelişiminde Türkiye’nin dış politika sorunlarının nasıl bir rol oynadığı sorularına yanıt aranacaktır. Bu dönemde az sayıda özgün uluslararası hukuk tartışması yapılmış olmakla birlikte büyük ölçüde Avrupa’daki literatür takip edilmiş; ancak literatürde ağırlığı Türk dış politikasının birçoğu Lozan Antlaşması ile doğrudan ya da dolaylı olarak alakalı meselelerinin hukuki analizi oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Hukuk, Erken Cumhuriyet Dönemi, Hukuk Eğitimi, Türk Dış Politikası, Lozan Antlaşması.

ABSTRACT

STUDYING AND TEACHING INTERNATIONAL LAW:
AN ANALYSIS OF INTERNATIONAL LAW EDUCATION AND
LITERATURE IN EARLY REPUBLICAN TURKEY(1923-1945)

YAVUZ, Sevgi Tansu

Master of Arts, International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa Serdar PALABIYIK

This thesis first aims to examine international law education in Turkey in the early republican period, by focusing on the academia and educational institutions in order to seek for similarities/differences between international law education in the Ottoman Empire and early republican Turkey as well as continuities and changes in this regard. Within this framework, this thesis claims that international law education in early Republican Turkey had institutional and theoretical continuities inherited from the Ottoman Empire. However, still, transformation from imperial to republican mentality via reforming old institutions, establishing new ones and redesigning international law education in line of republican ideals show that there are significant differences as well. This thesis secondly analyzes international law literature in early republican Turkey by focusing on the themes related on international law, and by questioning whether the Turkish academia had followed international law debates in Europe. Moreover, it also looks for the impact of Turkish foreign policy issues on international law literature. Accordingly, the thesis claims that the Turkish international law academia generally followed European debates of international law in the interwar period despite some attempts for creating an original debate in the literature. Also, it argues that the Turkish international law literature in this period was dominated by legal analysis of Turkish foreign policy issues, directly or indirectly related to the Treaty of Lausanne.

Keywords: International Law, Early Republic Period, Law Education, Turkish Foreign Policy, Treaty of Lausanne.

CANIM AİLEME,

TEŐEKKÖR SAYFASI

Hayatın her alanında her konuda bana en büyük desteği sağlayan biricik aileme, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca üzerimde çok emeği bulunan değerli tez danıőmanım Doç. Dr. Mustafa Serdar PALABIYIK'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
İTHAF SAYFASI	vi
TEŞEKKÜR SAYFASI	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
BÖLÜM I: GİRİŞ.....	1
BÖLÜM II: TARİHSEL ARKAPLAN: OSMANLI İMPARATORUĞU'NDA ULUSLARARASI HUKUK DÜŞÜNCESİ VE EĞİTİMİ	9
2.1. Uluslararası Hukuk Anlayışının Dönüşümü:Doğal Hukuktan Pozitif Hukuka	10
2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uluslararası Hukuk Algısının Dönüşümünde İç Gelişmelerin Etkileri.....	12
2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uluslararası Hukuk Algısının Dönüşümünde Dış Gelişmelerin Etkileri	21
2.4. İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Devamlılık Olarak Uluslararası Hukuk Algısı: Milli Mücadele Dönemi	26
BÖLÜM III: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRİYE'DE ULUSLARARASI HUKUK EĞİTİMİ.....	32
3.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Darülfünun/ İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde Uluslararası Hukuk Eğitimi.....	33
3.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara Hukuk Mektebi/Fakültesi'nde Uluslararası Hukuk Eğitimi.....	45
3.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nda Uluslararası Hukuk Eğitimi.....	53
3.4. Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün Açılışı.....	56
3.5. Sonuç.....	58

BÖLÜM IV: İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE ULUSLARARASI HUKUK ALANINDA TEMEL TARTIŞMALAR VE BUNLARIN TÜRK ULUSLARARASI HUKUK AKADEMYASINA YANSIMALARI.....	61
4.1. Türk Uluslararası Hukuk Akademyasında MC Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	65
4.2. İki Savaş Arası Dönemde Türk Uluslararası Hukuk Akademyasında Uluslararası Hukuk Kavramı Üzerine Yapılan Tartışmalar.....	74
4.3. İki Savaş Arası Dönemde Türk Uluslararası Hukuk Akademyasında Kurumsal Tartışmaların Yansımaları: Doğal Hukuk-Pozitif Hukuk ve Uluslararası Hukuk-İç Hukuk Tartışmaları.....	78
4.4. Savaş ve Uluslararası Hukuk Tartışmaları.....	84
4.5. İslam ve Devletler Hukuku Üzerine Tartışmalar.....	86
4.6. Sonuç.....	88
BÖLÜM V: ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUSLARARASI/ BÖLGESEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI HUKUK LİTERATÜRÜ.....	91
5.1. Lozan Antlaşması'nda Karara Bağlanan, Ancak Ugulanması İleriye Bırakılan Meseleler.....	92
5.1.a. Osmanlı Borçları.....	93
5.1.b. Karma Hakem Mahkemeleri Meselesi.....	97
5.1.c. Yabancı Okullar Meselesi.....	101
5.1.d. Nüfus Mübadelesinde Yerleşikler (Etablis) Meselesi.....	102
5.2. Lozan Antlaşması ile Çözüme Kavuşturulamayan Meseleler.....	105
5.2.a. Musul Meselesi.....	105
5.2.b. Boğazlar Meselesi.....	107
5.2.c. Sancak (Hatay) Meselesi.....	110
5.3. Diğer Meseleler.....	112
5.3.a. Bozkurt-Lotus Davası.....	112
5.3.b. Silahsızlanma.....	114
5.4. Sonuç.....	115
BÖLÜM VI: SONUÇ.....	116
KAYNAKÇA.....	122

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. 1930-1945 Yılları Arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda Yayınlanan Makalelerdeki Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı.....44

Tablo 3.2. 1943-1945 Yılları Arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde Yayınlanan Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı.....52

Tablo 3.3. 1945 Yılına Kadar Siyasi İlimler Mecmuası'nda Yayınlanan Makalelerdeki Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı.....55

KISALTMALAR LİSTESİ

- İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
BDS : Birinci Dünya Savaşı
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
MC : Milletler Cemiyeti

BÖLÜM I

GİRİŞ

Türkiye’de uluslararası hukuk eğitiminin tarihine ve bu disiplinin ürettiği akademik çıktılara yönelik literatür oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışmaların büyük kısmı ya Osmanlı İmparatorluğu döneminde uluslararası hukuk düşüncesi ve eğitimi üzerine odaklanmakta (Palabıyık 2014, Palabıyık 2015, Aral 2016), ya uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt disiplini olarak uluslararası hukuku ele almakta (Erozan 2014), ya da Türkiye’de uluslararası hukuk tarihini disiplinin nasıl adlandırılacağı tartışması üzerinden ele almaktadır (Bilsel 1940). Hâlihazırda, literatürde erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk düşüncesi ve eğitimi ile ilgili kapsamlı bir çalışma tespit edilememiştir. İşte bu tez literatürdeki bu boşluktan hareket ederek Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk düşüncesinin kaynakları ve uluslararası hukuk eğitiminin kökenlerini analiz edecektir.

Tezin araştırma soruları ve hipotezlerine geçmeden önce tezin zamansal ve tematik çerçevesinin çizilmesinde yarar görülmektedir. Bu tez literatürde erken cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan 1923-1945 yılları arasını incelemektedir. Bu dönem uluslararası sistemde yaklaşık olarak iki savaş arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını kapsamaktadır. Türkiye’de de cumhuriyetin ilan edilışinden İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar geçen dönem erken cumhuriyet dönemi olarak adlandırılmaktadır (bkz. Yılmaz 2013, Köni 2018). İki savaş arası dönem ve erken cumhuriyet döneminin kabaca çakışması bu tezin tarihsel sınırlarının belirlenmesi noktasında önemlidir. Zira, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı

uluslararası hukukun dönüşümünde iki önemli dönüm noktasıdır. Bu ikisi arasında kalan dönemde bilhassa Milletler Cemiyeti gibi dünya üzerinde ilk kez devletlerin savaşı önlemek ve uluslararası sistemde barışı hâkim kılmak maksadıyla bir uluslararası örgüt kurulmuştur; bu örgüt ve onun işleyişine dair tartışmalar ise dönemin uluslararası hukuk anlayışına damgasını vurmuştur (Grewe 2000, 575). İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra, nükleer silahlanma, ideolojik kampaşma ve Birleşmiş Milletlerin tesisi ile uluslararası hukuk yeni bir safhaya geçmiştir. Dolayısıyla bu tezin zamansal sınırlarını Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1923 yılı ile İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı oluşturmaktadır.

Tezin kavramsal çerçevesini ise bir disiplin olarak “uluslararası hukuk” oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze disiplinin adı sürekli değişim içindedir; *hukuk-u milel*, *hukuk-u düvel*, *hukuk-u beyn'eddüvel*, *milletler hukuku*, *devletler hukuku*, *devletlerarası hukuk*, *milletlerarası hukuk*, *arsuulusal hukuk* ve son olarak *uluslararası hukuk* bu disiplini adlandırmak için kullanılmıştır (bu yönde bir tartışma için bkz. Bilsel 1940). Dahası disiplin kendi arasında uluslararası kamu hukuku (*hukuk-u umumiye-i düvel / devletler umumi hukuku*) ve uluslararası özel hukuk (*hukuk-u hususiye-i düvel / devletler özel hukuku*) olarak da ikiye ayrılmıştır. Bu tezin uluslararası hukuk eğitiminin dair bölümlerinde her iki alt disiplinin müfredat ve akademiyasından bahsedilmekle beraber, uluslararası hukuk literatürünün analiz edildiği bölümlerde ağırlıklı olarak uluslararası kamu hukuku tartışılacaktır. Akademyada birçok akademisyenin her iki alanda da ders vermesinin yarattığı geçişkenlik nedeniyle ilk bölümlerde her iki alt disiplinin beraber ele alınması, ancak gerek kaynakların çokluğu, gerekse uluslararası kamu hukukunun

uluslararası siyasetle yakın ilişkisi nedeniyle sonraki bölümlerde yalnızca uluslararası kamu hukukuna odaklanması daha doğru olarak değerlendirilmiştir.

Bu tezin iki temel araştırma soru seti ve bu sorulara yanıt olarak kanıtlanmaya çalışılacak olan üç hipotezi vardır. Bu tezin ilk soru setinde şu sorulara yanıt aranmıştır: (1) Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitimi, hangi kurumlarda, kimler tarafından ve ne şekilde verilmiştir? (2) Erken cumhuriyet döneminde verilen uluslararası hukuk eğitimi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde verilen uluslararası hukuk eğitimine hangi yönleriyle benzemekte ve ondan hangi yönleriyle ayrılmaktadır? (3) İmparatorluktan erken cumhuriyete uluslararası hukuk eğitiminde bir devamlılıktan mı, yoksa bir değişimden mi söz edilebilir? Bu sorulara yanıt olarak geliştirilen temel hipotez ise erken cumhuriyet döneminde verilen uluslararası hukuk eğitiminin İmparatorluktan tevarüs eden kurumlar ve akademisyenlerle başlamış olmakla beraber zaman içinde İmparatorluk döneminin uluslararası hukuk anlayışından farklı bir anlayış geliştirdiği yönündedir. Diğer bir deyişle kurumsal ve kuramsal bir devamlılıktan söz edilebilirse de İmparatorluk dönemi uluslararası hukuk eğitiminden önemli farklılıklar da mevcuttur.

Tezin ikinci araştırma soru seti ise erken cumhuriyet dönemindeki uluslararası hukuk literatürünün kökenlerini sorgulamaktadır: (1) Erken cumhuriyet döneminde Türk uluslararası hukuk akademisyası hangi konuları tartışmıştır? (2) Bu konular Avrupa’da o dönemde yapılan tartışmalardan mı etkilenmiştir, yoksa özgün konular mıdır? (3) Erken cumhuriyet döneminde Türkiye’nin dış politika sorunları uluslararası hukuk literatürünün gelişiminde nasıl bir rol oynamıştır? Bu sorulara yanıt olarak da iki hipotez geliştirilmiştir: (1) Türkiye’de erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk literatürü büyük ölçüde o döneme Avrupa’da popüler

olan tartişmaları takip etmiştir; ancak az sayıda da olsa özgün uluslararası hukuk tartişmalarının yapıldığı görölmektedir. (2) Erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk literatüründe Türk dış politikasının Lozan Antlaşması’nın uygulamalarından veya bu antlaşmada çözülmeyen hususların yarattığı gerilimlerden kaynaklanan meseleleri yoğun bir biçimde tartişılmıştır.

Bu hipotezlerin kanıtlanabilmesi için geniş bir literatür taraması yapılmıştır. TOBB ETÜ Kütüphanesi’nin basılı ve dijital kaynaklarından yapılan taramalarla ikincil kaynaklar toplanıp analiz edildikten sonra, Milli Kütüphane’de birincil literatürün taranmasına başlanmıştır. Birincil literatürden kasıt erken cumhuriyet döneminde yazılan ve basılan kitaplar ve dergi makaleleridir. Özellikle İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin erken cumhuriyet döneminde yayımlanmaya başlayan dergilerinde uluslararası hukuk konusunda yazılmış makaleler incelenmek istenmiştir. Ancak bu tarama COVID pandemisi nedeniyle Milli Kütüphane’nin kapatılması sonucunda sekteye uğramış, tespit edilen kaynakların bir kısmı maalesef incelenememiştir. Bu sebeple alternatif kaynaklara yönelinmiş, İslam Araştırmaları Merkezi’nin (İSAM) web sitesinde bulunan dijital kaynaklar ile yukarıda belirtilen dergilerin internet üzerinden erişilebilen sayılarında yer alan çalışmalar incelenmiştir. Kısacası, her ne kadar pandemi nedeniyle erişilemeyen bazı kaynaklar olsa da, hipotezlerin kanıtlanmasına yetecek kadar kaynağa ulaşılabildiği düşünölmektedir.

Literatür taraması sürecinde karşılaşılan ikinci bir zorluk da Arap harflerinin kullanıldığı dönemde yazılan kaynakların incelenmesidir; zira bu tezin yazarının Osmanlı Türkçesi bilgisi çok sınırlıdır. Bu kaynakların incelenmesi tezin danışmanı

olan Doç. Dr. Mustafa Serdar Palabıyık'ın başka bir araştırması sırasında derlediği ve translitere ettiği, ancak henüz yayına dönüştürmediği uluslararası hukuk makalelerinin transliterasyonlarını tezin yazarına sağlamasıyla aşılmıştır. Böylelikle 1928 yılı öncesi uluslararası hukuk makalelerinin önemli bir kısmı da incelenmiş ve değerlendirilebilmiştir.

Bu tez giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünden sonraki ikinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk eğitimi konusu ele alınacaktır. Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitimi ve düşüncesini anlayabilmek için Osmanlı geçmişinin incelenmesi elzemdir; böyle bir analiz aynı zamanda yukarıda belirtilen devamlılık ve değişimlerin anlaşılması açısından da önemlidir. Bu bölümde ilk olarak on dokuzuncu yüzyılda uluslararası hukuk anlayışının doğal hukuktan pozitif hukuka dönüşmesi ve İmparatorluğun bu değişime tepkileri üzerinde durulacaktır. Diğer bir deyişle Avrupa'da uluslararası hukukun doğasına dair yapılan tartışmaların Osmanlı uluslararası hukuk düşüncesi üzerindeki etkilerine bakılacaktır. Ardından Tanzimat dönemiyle hız kazanan hukuk ve eğitim reformu ile uluslararası hukuka verilen önem ve bu çerçevede uluslararası hukuk eğitiminin aşamalarından bahsedilecektir. Ardından 1856 Paris Anlaşması ve sonrasında gelişmeler çerçevesinde Osmanlı dış politikasında uluslararası hukukun imparatorluğun egemenlik haklarını savunmada nasıl kullanıldığı üzerinde durulacaktır. Bu bölümde son olarak İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde, yani Milli Mücadele döneminde uluslararası hukuka verilen önem tartışılacak ve Milli Mücadelenin askeri boyutu kadar hukuki boyutunun da önemli olduğunun altı çizilecektir.

Tezin bir sonraki bölümü erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitimine odaklanacaktır. Bu bölümde önce bir İmparatorluk kurumu olarak Darülfünun’da verilmeye devam eden uluslararası hukuk eğitiminin 1933 Üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi bünyesinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği tartışıldıktan sonra Ankara’da kurulan yeni Hukuk Fakültesi ve burada verilen uluslararası hukuk eğitimi üzerinde durulacaktır. Ardından aslında özü itibariyle hukuk eğitimi vermeyen ancak müfredatında uluslararası hukukun önemli bir yere sahip olduğu bir başka İmparatorluk bekası kurumun, Mekteb-i Mülkiye’nin (Siyasal Bilgiler Fakültesi) uluslararası hukuk eğitimindeki yeri incelenecektir. Bu kurumlar incelenirken aynı zamanda bu kurumlarda uluslararası hukuk alanında ders veren akademisyenler hakkında da bilgi verilecek ve böylece Türk uluslararası hukuk akademiasının kökenleri üzerinde durulacaktır. Son olarak bu fakültelerin çıkardıkları mecmualarda yayımlanan uluslararası hukuk makaleleri hakkında da istatistiksel bazı veriler sunularak uluslararası hukuka verilen ağırlık üzerinde durulacaktır. Bu bölümde bu eğitim kurumları dışında 1943 yılında İstanbul Üniversitesi bünyesinde tesis edilen Devletler Hukuku Türk Enstitüsü’nün açılışına da değinilecektir. Kısacası tezin bu bölümü İmparatorluk dönemi ile erken cumhuriyet döneminde verilen uluslararası hukuk eğitiminin mukayese edileceği, devamlılık ve değişimlerin gösterildiği bölüm olacaktır.

Erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk alanında temel tartışmalar ve bunların Türk uluslararası hukuk akademiasına yansımaları ise bir sonraki bölümün konusunu teşkil edecektir. Bu bölüm beş alt başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak iki savaş arası dönemin büyük hayallerle kurulup, büyük bir hayal kırıklığıyla ortadan kalkan uluslararası örgütü, yani Milletler Cemiyeti üzerine Türk uluslararası

hukuk akademiyasında yapılan çalışmalar incelenecektir. İkinci olarak iki savaş arası dönemde Avrupa'da genel olarak uluslararası hukukun doğası üzerine yürütölen tartişmaların Türk uluslararası hukuk akademiyası tarafından nasıl ele alındığına odaklanılacaktır. Üçüncü olarak yine iki dünya savaşı arası dönemde Avrupa'da yoğun bir biçimde tartişılan doğal hukuk/pozitif hukuk ve uluslararası hukuk/iç hukuk ayrımlarına dair tartişmaların Türk uluslararası hukuk literatürüne yansımalarına değinilecektir. Dördüncü olarak Birinci Dünya Savaşı ile dönuşen savaş hukukunun Türkiye'de uluslararası hukuk akademiyası tarafından nasıl tartişıldığı incelenecektir. Son olarak bu dönemde Avrupa'da pek fazla gündeme gelmeyen ancak Türkiye'de Ahmed Reşid Turnagil'in üç makalelik bir seri ile gündeme getirdiği İslam'da devletler hukukuna dair tartişmalara yer verilecektir.

Tezin sonuç bölümünden önceki son bölümünde ise erken cumhuriyet döneminde uluslararası/bölgesel gelişmelerden, bilhassa da Türkiye'yi ilgilendiren meselelerden uluslararası hukuk literatürünün nasıl etkilendiği incelenecektir. Bu bölüm üç alt başlığa ayrılacaktır. İlk olarak Lozan Antlaşması'nda karara bağlanan ancak uygulanması ileriye bırakılan meseleler üzerine yazılan literatür incelenecek ve bu çerçevede Osmanlı borçları, karma hakem mahkemeleri, yabancı okullar, nüfus mübadelesinde yerleşikler (*etablis*) konuları üzerine yazılan uluslararası hukuk çalışmalarına değinilecektir. İkinci olarak Lozan Antlaşması ile özöme kavuşturulamayan meseleler üzerinde durulacak ve bu bağlamda Musul, Boğazlar ve Hatay (Sancak) meselesi üzerine yazılan bazı uluslararası hukuk çalışmaları analiz edilecektir. Son olarak Lozan Antlaşması'nın dışında kalan Bozkurt-Lotus Davası ile silahsızlanma konuları üzerine uluslararası hukuk literatüründe yer alan bazı tartişmalara değinilecektir.

Bu tez literatüre üç yönden katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İlk olarak hukuk, tarih ve uluslararası ilişkiler disiplinlerini bir araya getiren disiplinler arası bir çalışma ortaya konmaya çalışılmıştır. Erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitimi ve anlayışını analiz etmek için bu üç disiplinden biri yetersiz kalabilir; dolayısıyla konuyu tarihsel, hukuki ve uluslararası ilişkiler boyutları ile ele almak daha derinlikli ve çok katmanlı bir analiz imkanı sunabilir. İkinci olarak, bu tez literatürde çok az ele alınmış bir konuyu kapsamlı bir biçimde tartışan ilk çalışmadır; yani literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Erken cumhuriyet dönemi siyaseti, ekonomisi, sosyo-kültürel konuları ile çokça ele alınmış olsa da bu dönemde uluslararası hukuk eğitimi ve düşüncesi konusu literatürde göz ardı edilmiştir. Bu sebeple bu tez literatüre katkı sağlamaktadır. Son olarak bu tez uluslararası hukuk disiplininin Türkiye’deki evrimini anlamak ve İmparatorluktan cumhuriyete geçiş noktasında devamlılık ve değişimleri bu disiplin üzerinden tartışmak noktasında da literatüre katkı sağlamaktadır. Elbette bu tez bir başlangıç olarak pek çok eksikliği de bünyesinde barındırmaktadır; ancak disiplinin Türkiye’deki tarihinin anlaşılması için de bir çıkış noktası kurgulamayı amaçladığından, bu eksikliklerin göz ardı edilebileceği umulmaktadır.

BÖLÜM II

TARİHSEL ARKAPLAN: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ULUSLARARASI HUKUK DÜŞÜNCESİ VE EĞİTİMİ

Türkiye’de uluslararası hukuk literatürünün evrimini anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu döneminde Osmanlı hukukçularının uluslararası hukuku ele alış tarzlarını incelemek, yani imparatorluk çağında uluslararası hukuk tartışmalarını kısaca takip etmek yerinde olacaktır. Zira cumhuriyet döneminin ilk uluslararası hukuk çalışanları aslında özü itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu döneminin bürokrat ya da akademisyenleridir. Diğer bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti’nde uluslararası hukuk düşüncesi ve eğitimi Osmanlı döneminde yapılan tartışmalardan ve kurumsal yapılardan birebir etkilendiği için, çalışmanın bu bölümünde Osmanlı İmparatorluğu’nda uluslararası hukuk düşüncesinin evriminden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde önce on dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren dünya uluslararası hukuk literatüründe ortaya çıkan önemli bir dönüşüm, yani pozitif hukuk anlayışının doğal hukuk anlayışının yerini alması tartışılacaktır. Bu tartışma Osmanlı İmparatorluğu’nda uluslararası hukuk anlayışının dönüşümünü anlamak için de önemlidir. İkinci olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun iç yapısında on dokuzuncu yüzyılda yaşanan değişim ve dönüşümlerin Osmanlı uluslararası hukuk anlayışı üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Son olarak on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında dünyada ve Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkim olduğu

bölgelerde yaşanan gelişmelerin Osmanlı uluslararası hukuk literatürünü nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır.

2.1. Uluslararası Hukuk Anlayışının Dönüşümü: Doğal Hukuktan Pozitif

Hukuka

Ortaçağ'ın sonlarına doğru Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun otoritesinin zayıflaması ve on altıncı yüzyılın sonlarında modern devlet sisteminin yükselişi ile doğal hukuk on altıncı yüzyılın sonlarından on dokuzuncu yüzyıla kadar uluslararası hukuka hâkim oldu. Doğal hukuk, ahlaki değerleri temel alarak insan aklını önceleyen bir anlayışa sahipti. Yani doğal hukuka göre hukuk ve ahlak arasında yakın bir bağ bulunmaktaydı. Devletlerin arasındaki anlaşmalar ahlaki zorunluluk olduğu için bağlayıcılık arz ediyordu (Blanco ve Razzaque 2011, 61). Dolayısıyla doğal hukuk teorisi ahlaki ilkeler, hak ve ödevleri temel alan bir anlayıştı. Doğa kanunu ahlaki gerçeklikle ilintili olarak insan olmaktan kaynaklanan bilgi bütününe ifade etmekteydi. Doğal hukuk kuramcılarına göre hukuk kısmen teleolojik bir kavramdı. Hukuk adil bir toplum yaratmak için vardı ve bu ahlak ile var olabilirdi. Bu anlayışa göre Tanrı'nın insanlık için ne istediğini aslında doğa gösterirdi. Tanrı'nın uymamızı beklediği kuralları insanlığın gözlemleyebildiği olgulardan çıkarmak gerekirdi (Bix 2004, 298-302). Kısacası doğal hukuk anlayışına göre nasıl ki insanların sırf insan olmaktan kaynaklanan bazı hakları vardı; devletlerin de sırf devlet olmalarının onlara bahsettiği haklar ve sorumluluklar mevcuttu.

On sekizinci yüzyıldan itibaren, Avrupa'nın Avrupa dışı dünya üzerinde hâkimiyet kurmaya başlaması, Avrupa'nın bilgisinin Avrupa'nın üstünlüğünün asıl

sebebi olduğu anlayışını hâkim kılmaya başladı. Bu durum doğal hukuk kuramının karşısına pozitif hukuk kuramını koymaya başladı. Pozitif hukuk, erdemi bir varlığın iradesine bağlı kılmaksızın akıl ile eş konumlandırdı. Akıl temelli hukuk anlayışı Avrupa devletlerinin hukuku olarak gösterildi ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında pozitivist uluslararası hukuk okulu, doğal hukuk okulunun yerini aldı. Pozitivist ekol uluslararası hukukun kaynaklarını Tanrı veya insan doğası merkezinden tamamen çıkartarak, devletlerin ürettiği hukuku uluslararası hukukun tek geçerli kaynağı olarak kabul etti. Diğer bir deyişle, pozitif hukuk bir hukuk sisteminin evrenselliği mantığına dayanmak yerine Avrupa uygulamalarına dayandı. Dolayısıyla uluslararası hukukun tek geçerli sisteminin Avrupa uluslararası hukuk sistemi olarak kabul edilmesi Avrupa dışı dünyanın uluslararası hukuka dair teamül ve uygulamalarının reddedilmesi sonucunu doğurdu (Palabıyık 2014, 234).

Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk anlayışı da bu dönüşümden büyük ölçüde etkilendi. Osmanlı aydınlarının Avrupa uluslararası hukuk literatürünü takip etme niyeti, o dönemde Avrupa'da yayımlanmış olan bazı uluslararası hukuk çalışmalarının Türkçe'ye çevrilmesi sonucunu doğurdu. Bu noktada Osmanlı entelektüelleri pozitivist uluslararası hukuk eserlerini çevirmek yerine, daha çok doğal hukuku temel alan uluslararası hukuk kitaplarını çevirmeyi tercih ettiler. Pozitivist uluslararası hukuk Avrupa devletlerinin hukuku olarak dünya kamuoyuna lanse ediliyor ve bu yönüyle Avrupa dışı bir aktör olarak kabul edilen Osmanlı İmparatorluğu'nu uluslararası hukuk yapımı sürecinden dışlıyordu. Bu nedenle Osmanlı entelektüelleri, örneğin, o dönemde Avrupa'da çok popüler olan ve pozitivist uluslararası hukuk kuramının temel eserlerinden biri olarak görülen ABD'li hukukçu Henry Wheaton'ın 1836'da yayımladığı *Elements of*

International Law (Uluslararası Hukukun Unsurları) başlıklı çalışmasını çevirmeyi tercih etmedi (Erkiner 2012, 122). Bunun yerine, İsviçreli doğal hukuk kuramcısı Emmerich de Vattel'in uluslararası hukuk çalışması olan *Droit des Gens* (Milletler Hukuku) eseri 1837'de Türkçe'ye çevrilmek üzere tercih edildi. Palabıyık'a göre bu çalışmanın çevrilmek üzere tercih edilmesinin nedenlerinden biri Vattel'in on dokuzuncu yüzyıldaki popülaritesi ve çalışmanın Fransızca kaleme alınmış olmasıdır. Ayrıca Vattel'in çalışmasının doğal hukuk geleneğinin son önemli çalışmalarından birisi olması da bu çeviri için tercih edilmesinin önemli nedenlerinden biri olabilir. Dahası Emmerich de Vattel, Avrupa devletlerinin diğer devletlerin iç işlerine müdahale ederek doğal hukuku ihlal etmesine de karşı çıkmıştır. Vattel'in diğer devletlerin iç işlerine müdahaleye karşı koyuşu, sık sık böyle müdahalelere maruz kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun entelektüellerinin ve devlet adamlarının dikkatini çekmiş olmalıdır (Palabıyık 2014, 242).

Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuka dair yapılan ilk çeviri çalışmasında özellikle doğal hukuk kuramını takip eden bir eser tercih edilse de, zamanla uluslararası hukuk literatüründe baskın olan anlayış pozitif hukuk olmaya başladı. Pozitif hukukun yansımalarını Osmanlı İmparatorluğu'nun hem iç dönüşümünde hem de dış gelişmelerinde görmek mümkündür.

2.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uluslararası Hukuk Algısının Dönüşümünde İç Gelişmelerin Etkileri

On yedinci yüzyıl sonlarındaki savaşlarda Osmanlı İmparatorluğu Batılı devletlere yenilerek toprak kaybetmeye başlayınca bu olumsuz gidişatı engellemeye yönelik çözüm yolları düşünölmeye başlandı. On sekizinci yüzyılın başlarındaki

Lale Devri'nden, III. Mustafa'nın askeri reformlarına, oradan da III. Selim'in *nizam-ı cedid* adı verilen politikalarına kadar özellikle yenilginin sorumlusu olarak görülen ordunun reformu üzerinde durulsa da, alınan geçici önlemler gerilemenin durdurulması hususunda yetersiz kaldı. Osmanlı İmparatorluğu bu yetersizliğe çözüm olarak III. Selim'in ardıllarından II. Mahmud döneminde daha kapsamlı bir modernizasyon süreci takip etmeye başladı. Bu sürecin temel basamakları olarak Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve bunların etkisiyle ortaya çıkan eğitim/hukuk reformu gösterilebilir. Tanzimat Fermanı Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi/içtimai bağlamda çökmek üzere olan temellerinin yeniden inşası amacıyla ortaya çıkmış bir arayışın sonucuydu (İnancık 2008, 32). Bu hukuki metin ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma tehlikesine karşı yeni/sistemli ilkeler aracılığıyla ülkede nizamı sağlamak ve hukuki müeyyidelerle bireysel hürriyet sahasını geliştirebilmek amaçlanmıştı. Bu yapılırken de kamu otoritesini sarsmadan ölçülü hürriyet alanları oluşturmak hedeflenmişti (Abadan 2008, 62-64).

Tanzimat Fermanı'nda geçen “[d]ünyada can, ırz ve namus en aziz şeylerdir. Bunları tehlikede gören kimse, yaradılıştan hıyanete meyli olmasa bile mecburiyetle kötü hareketlere kalkabilir. Hâlbuki bu hususta emniyet teessüs edince herkesin işi gücü sadakat ve istikamet dairesinde devlet ve milletine hizmetten ibaret olur.” sözleri bu fermanda hukuka verilen önemi vurgulamaktadır (Abadan 2008, 81). Benzer bir biçimde, Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından biri olan Sadık Rıfat Paşa'nın devlet idaresi üzerine kaleme aldığı bir çalışmasında “[adalet üzerine] müesses olmayan ve şer'i akıl ve insaf ve hakkaniyete mugayir olan hükümetin payidar olması mümkün olmaz” ifadeleri de bu dönemde hukuka verilen önemin altını bir kez daha çizmiştir (Mardin 2008, 156).

Tanzimat düşüncesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk düşüncesine verilen önem arasından bir yadsınamaz bir bağ söz konusudur. Bu dönemde ilk telif uluslararası hukuk eserleri de verilmeye başlanmıştır. Bu eserlerden ilki Avusturyalı Şarkiyatçı Ottokar Maria Schlechta von Wschehrd'ın kaleme aldığı iki ciltlik *Hukuk-u Milel* (Milletler Hukuku) adlı, muhtemelen farklı Avrupa uluslararası hukuk kitaplarından derlenerek kaleme alınmış bir uluslararası hukuk kitabıdır. Schlechta kitabın girişinde Sultan Abdülmecid'in hükümdarlığı boyunca bilim ve teknolojiye yönelik birçok eserin çevrilmesini himaye eden yenilikçi bir yönetici olduğunu, uluslararası hukuk alanındaki boşluğun doldurulmasına da bu mütevazı eserin katkı sağlayabileceğini belirtmiştir. (Palabıyık 2014, 245). Dahası, Schlechta Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletleri arasındaki diplomatik ilişkilerin artmasına paralel olarak bu diplomatik ilişkilerin nasıl yürütüldüğünü bilen bürokratlara olan talebin de arttığına dikkat çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratlarının İmparatorluk dâhilinde yaşayan ve çalışan yabancılara nasıl davranılacağını da bilmeleri gerektiğinden, bürokratları eğitmek amacıyla bu kitabı yazdığını ifade etmiştir (Palabıyık 2014, 246).

Tanzimat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslüm tebaa da çalışmaları ile Batı'nın kültürel, siyasi anlayışını Osmanlı İmparatorluğu'na tanıtmaya çalışmıştır. Batılı devletlere eğitim için giden Ermeni entelijansiadan olan Diran Kelekyan Batıdaki gelişmeleri "On dokuzuncu Asırda İctimai ve Siyasi Avrupa" adlı eserinde ve daha birçok eserinde Osmanlı İmparatorluğu'na aktarmıştır (Deveci Bozkuş 2020, 352).

Tanzimat dönemi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı ile ilişkilerin artmasına paralel olarak Fransızca'ya olan ilgi artmıştır. Bu çerçevede Fransızca uluslararası hukuk kitapları da Türkçe'ye çevrilmeye başlanmıştır. Osmanlı çevirmenleri Fransızca metinlerde geçen *droit international* (uluslararası hukuk) terimini çevirirken zorlanmışlardır. Çeviri metinlerde kimi zaman millet kelimesinin çoğulu “*milel*”, kimi zaman ise devlet kelimesinin çoğulu “*düvel*”, kimi zaman ise milletlerarası anlamına gelen “*beyn'ed-düvel*” kelimesi karşılık olarak tercih edilmiştir (Bilsel, 1940, 634). *Hukuk-u milel* ve *hukuk-u düvel* kavramları arasındaki geçişkenliğin arka planında tarihsel dönüşümün etkisi yadsınamaz. Milliyetçiliğin arttığı ve ulus-devlet kavramının yükselişe geçtiği dönemde Osmanlı İmparatorluğu *droit international* kavramının karşılığını bulmakta zorluk çekmiştir. Batı'da gelişen millet anlayışının Osmanlı İmparatorluğu'na uyarlanması kolay olmamış, zaman almıştır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı çevirilerinde *hukuk-u milel* yerine *hukuk-u düvel* kullanımı yaygın hale gelmiştir. Devlet ifadesi ilk önce hanedana yönelik olarak kullanılsa da daha sonra ülkesel devlet kavramı ön plana çıkmıştır (Erozan 2014, 57).

Vattel'in eserinin 1837 tarihli çevirisi ve Schlechta'nın 1847 yılında bastırıldığı eseri, Avrupa'nın savaş ve barışa ilişkin kurallarını Osmanlı İmparatorluğu'na tanıtmak amacıyla yazılmıştır. Bu eserler Osmanlı bürokratlarını Avrupalı meslektaşlarına uygun davranma konusunda da eğitmeye çalışmıştır. Ancak bu eserler çok sınırlı sayıda Osmanlı bürokratik seçkinlerine uluslararası hukuku tanıtabilmiştir, daha geniş kitlelere ulaşacak uluslararası hukuk çalışmaları ise 1870'lere kadar ortaya çıkmamıştır (Palabıyık 2014, 247).

Kısacası Batı'nın İmparatorluk aleyhine genişlemesi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün yetersiz kalması, Osmanlı idareci zümresini Batı'nın uluslararası hukukuna yöneltmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın uluslararası hukuk ihlallerine, Batı'nın uluslararası hukuk kuralları ile karşılık vermeye çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası hukuk eğitimine neden önem verildiğinin bir cevabı da budur.

Tanzimat döneminde Osmanlı idareci zümresinin önem verdiği bir diğer önemli konu da eğitimidir; özellikle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren alanında yetkin idareci zümre ve uzman sınıf yetiştirmeyi amaçlayan bir dizi okul kurulmuştur. Bu okullardan bazıları ya doğrudan hukuk eğitimi vermiş ya da müfredatlarında yoğun bir biçimde hukuk derslerine yer vermiştir. Bu çerçevede uluslararası hukuk Osmanlı idareci zümresi için bir ilgi alanı olmaktan çıkarak bir akademik disipline de dönüşmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu on dokuzuncu yüzyıl içinde çalkantılı macerasına devam ettikçe ve Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hukuki baskısı arttıkça uluslararası hukuka verilen önem de artmıştır. Dönemin uluslararası hukuk çalışanlarından biri olan ve Osmanlı yüksek okullarında uluslararası hukuk dersleri de veren Ali Şahbaz Efendi'nin *Mufassal Hukuk-u Dâvel* adlı eserinin önsözünde de ifade edildiği üzere “memalikimizi müdahalat-ı ecnebiyeden vikaye ve her halükarda onlara karşı hukukumuzu müdafaa ve memleketimizde sakin ecnebi hakkında mecburi-ül reaya olan teamül-i hukukiyeyi ilm-i yakın hâsıl etmek üzere” uluslararası hukukun öğretilmesi gerekmektedir (Ali Şahbaz 1324 [1908], 3). Diğer bir deyişle, Ali Şahbaz Efendi'ye göre uluslararası hukuk eğitiminin üç amacı

vardır: (1) ülkenin yabancı müdahalelerden korunması, (2) ülkenin haklarının yabancılara karşı savunulması, (3) ülkede yaşayan yabancıların hukuki durumlarının bilinmesi. Bu gerekçeler, Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Batılı, özellikle de Fransızca uluslararası hukuk kitaplarının çevirisini teşvik etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında uluslararası hukuk öğretimi üzerine kaleme aldığı çalışmasında Palabıyık bu uzun dönemi üç alt bölüme ayırmaktadır. İlk dönem 1859'da bir Osmanlı eğitim kurumunda ilk uluslararası hukuk dersinin açılmasından, II. Abdülhamid dönemine kadar mevcut olan uluslararası hukuk çalışmalarını kapsamaktadır. İkinci dönem II. Abdülhamid dönemi olarak adlandırılan 1876-1908 yıllarını kapsayan ve uluslararası hukuk literatürünün çeşitlendiği dönemdir. Üçüncüsü ise II. Meşrutiyet ile başlayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıldığı yıllara kadar devam edecek olan ve Osmanlı yükseköğretim sisteminde bilhassa Hukuk Fakültesi ve diğer hukuk okullarında verilen derslerin uluslararası hukuk literatürüne uygun düzenlendiği dönemdir (Palabıyık 2015, 3).

Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren hukuk eğitimi üç farklı okul türünde verilmiştir. Birinci tür okul klasik İslami hukuk öğretiminin modernleştirilmesine yöneliktir. İslam fihhının öğretildiği ve Müslüman ve gayrimüslimlere ait davaların görülmesine imkân tanıyacak muamelat bilgilerinin de öğretildiği *Mu'allimhane-i Nüvvab* (daha sonraki adıyla *Mekteb-i Kudat*) 1855 yılında kurulmuştur (Yurdakul 2016, 242). İkinci tür okul ise Adliye Nezareti'nde uluslararası hukuk da bilen bürokratlar yetiştirmek üzere açılmıştır. 1870 yılında Adliye Nezareti personeline yeni kanun ve yönetmelikleri yönetmek

niyeti ile Kanunlar ve Dzenlemeler Dairesi (*Kavanin ve Nizammat Da'iresi*) kurulmuştur (Akyıldız 2003, 251-252). Üçüncü okul türü ise öğrencilere hem İslami hem de laik kurallara uygun şekilde eğitim sunan yükseköğretim kurumlarıdır. Bu okul türüne ilk örnek Osmanlı idaresine iyi eğitilmiş bürokratlar sağlamak amacıyla 1859 yılında kurulan *Mekteb-i Mülkiye*'dir. Bunu müteakip 1868 yılında lise ve üniversite arasında ara bir okul olarak tasarlanan *Mekteb-i Sultani* ortaya çıkmıştır (Palabıyık 2015, 5).

Bu ilk denemelerin ardından 1878 yılında Darülfünun içinde bir *Mekteb-i Hukuk* (Hukuk Fakültesi) kurulmuştur. Darülfünun 1880 yılında öğrenci alımını durdurduysa da, Mekteb-i Hukuk Adliye Nezareti'ne bağlanarak varlığını sürdürmüştür (Yörük 2008, 32). Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda hukukun sistematik olarak incelenmesini sağlayan önemli bir yükseköğretim kurumu haline gelmiştir. 1900 yılında Mekteb-i Hukuk yeniden Darülfünun altında yapılandırılrsa da özerkliğini korumayı başardı. Birçok Osmanlı vilayetinde hukuk mektepleri kurulmaya başlanması ile de hukuk öğretimi yaygınlaşmaya başladı. Bunlardan ilki 1907 yılında Selanik'te açılmış olup, 1912 Balkan Savaşları sırasında kentin işgaline kadar varlığını sürdürdü. 1908'de Konya ve Bağdat'ta açılan hukuk mektepleri ise Birinci Dünya Savaşı (BDS) sonuna varlığını sürdürdü. Selanik Hukuk Mektebi'nin 1912 Balkan Savaşları sırasında kapatılmasından sonra ders materyalleri ve öğretim üyelerinin bir kısmı 1913'te açılan Beyrut Hukuk Mektebi'ne nakledildi. Bu okul da BDS'nin sonuna kadar varlığını sürdürebildi. Bu okullarda verilen dersler ile medeni, ticaret, ceza ve idare hukukunun öğretimi için önemli temel oluşturulmuş oldu (Ekinci 1999, 50-52).

Osmanlı İmparatorluğu 1859-1877 yılları arasındaki yükseköğretim sürecinin ilk döneminde istikrarlı müfredatı olan kurumlar kurmakta başarılı olamadı. II. Abdülhamid'in idaresini kapsayan 1877-1909 yılları arasında ise uluslararası hukuk nispeten daha istikrarlı şekilde müfredata dâhil edildi. Bu dönemde Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk ve Darülfünun yeniden düzenlendi. Mekteb-i Mülkiye'de 1877'de çıkarılan bir tüzükle eğitim süresi beş yıla çıkarıldı ve dördüncü ve beşinci sınıfta uluslararası hukuk dersi zorunlu olarak verildi. Mekteb-i Hukuk'ta ise eğitim süresi üç yıl olup birinci ve ikinci yıllarda uluslararası hukuk dersi verilmiştir. Üçüncü yılda ise antlaşmalar hukuku üzerine ders verilmiştir (Palabıyık 2015, 11).

II. Abdülhamid döneminde uluslararası hukuka ait yayınların sayısı da artmıştır. İsviçreli hukukçu Johann Caspar Bluntschli'nin *Le droit internationale codifié* (Uluslararası Hukukun Taknini) adlı eserini Türkçe'ye çeviren Ziyâ Paşa bu eser için *Hukuk-u Beyn'ed-düvel Kanunu* başlığını seçerek ilk kez "beyn'ed-düvel" kelimesini "uluslararası" ifadesini karşılamak üzere bir kitap başlığında kullanmıştır (Özcan 2013, 479; Palabıyık 2015, 15). Bu çalışma sonrasında 1882 yılında Osmanlı vatandaşı yazarlar tarafından Osmanlı Türkçesi ile yazılan ilk telif uluslararası hukuk ders kitabı Kemalpaşazade Said ve Cebrail Gregor tarafından yayımlanmıştır. Yazarlar Osmanlı İmparatorluğu için uluslararası hukukun önemini vurgulamışlar ve uluslararası hukuk ile ilgili çalışmaların yetersizliğini eleştirmişlerdir (Beyhan 2008, 550). 1886'da hem Osmanlı yükseköğretim kurumlarında uluslararası hukuk dersleri veren hem de ileride sadrazamlığa kadar yükselecek olan İbrahim Hakkı Paşa'nın, *Medhal-i Hukuk-u Beyn'ed-düvel* (Uluslararası Hukuka Giriş) ve *Tarih-i Hukuk-u Beyn'ed-düvel* (Uluslararası Hukuk Tarihi) başlıklı iki eseri yayımlanmıştır. İbrahim Hakkı Paşa, Osmanlı hukukçuları

tarafından yazılan önceki eserlerin, genellikle yazarlarının yükseköğrenim kurumlarında verdikleri derslerin derlemesi ile sınırlı kaldığını ve kapsamlı birer uluslararası hukuk çalışması olmadığını ifade etmiştir (Palabıyık 2015, 16). Yazarın *Tarih-i Hukuk-u Beyn'ed-düvel* başlıklı eseri ise Osmanlı Türkçesinde uluslararası hukuk tarihi üzerine yazılmış ilk kitaptır (Fujinami 2017, 251-252).

Kısacası II. Abdülhamid döneminde uluslararası hukuk eğitimi nispeten sistematik hale getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu uluslararası hukuk derslerini gerek müfredata dâhil ederek gerekse yükseköğretim kurumlarını revize ederek bunu başarmıştır. Mekteb-i Mülkiye'de ve Mekteb-i Hukuk'ta öğrencilerin uluslararası hukuk derslerini takip edebilmelerine yönelik olarak müfredatlar geliştirilmiş, uluslararası kamu hukuku, uluslararası özel hukuk ve antlaşmalar hukuku gibi konuları ele alan dersler öğretilmeye başlanmıştır. Artık Avrupa uluslararası hukuk tezlerinin çevirileri ile yetinilmemiş uluslararası hukuka ilişkin kitaplar kaleme alınmıştır (Palabıyık 2015, 16).

1908-1922 yılları arasında uluslararası hukuk öğretiminde reformlar söz konusu olmuştur. 1913 yılında Mekteb-i Mülkiye'nin dört yıllık ders müfredatı revize edilmiştir. Buna göre eğitimin ilk iki senesi tüm öğrenciler için aynı zorunlu derslerden müteşekkilen üçüncü ve dördüncü senelerde idari şube, mali şube ve siyasi şube gibi bölümlere ayrılma durumu söz konusudur. İdari şube öğrencileri üçüncü ve dördüncü sınıfta uluslararası kamu ve özel hukuk dersleri alırken siyasi şube öğrencileri ise diplomatik yazışmalar, diplomasiye ilişkin hukuk ve antlaşmalar ve uluslararası hukuk dersleri almışlardır. 21 Nisan 1912'de yapılan yeni bir düzenleme ile Darülfünun'un beş fakültesinden biri Mekteb-i Hukuk olarak

belirlenmiş ve diğer şehirlerde kurulan hukuk okulları da Darülfünun'a bağlanmıştır (Palabıyık 2015, 17).

Sonuç olarak Tanzimat dönemi ve buna paralel olarak gelişen eğitim/hukuk reformu Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuka verilen önemi arttırmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk algısını dönüştüren yalnızca bu iç gelişmeler değildir. Buna ilaveten Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı devletler ile yaşadığı bazı gelişmeler Osmanlı uluslararası hukuk anlayışını derinden etkilemiştir, bir sonraki alt bölümde dış gelişmelerin Osmanlı uluslararası hukuk algısı üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

2.3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Uluslararası Hukuk Algısının Dönüşümünde Dış Gelişmelerin Etkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk düşüncesi ile ilgili birbirine zıt iki görüşten bahsetmek mümkündür. Bazı yazarlara göre Osmanlı İmparatorluğu'nun idarecileri Avrupa uygulamalarına dayanan uluslararası hukuku baştan itibaren kabul etmemiş ve buna bağlı olarak Avrupa devletleri ile kalıcı diplomatik ilişki kurmayı reddetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, Müslüman olmayan siyasi aktörlere karşı sürekli gaza içinde olan bir İslam devleti olarak Avrupa devletleri ile olan ilişkilerini Avrupa uluslararası hukukuna göre düzenleme yolunu seçmemiştir. Dolayısıyla bu yaklaşım 1856 Paris Antlaşması'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk kavramının yaygın olmadığını savunmaktadır. Diğer bir deyişle Avrupa uluslararası hukukuna Osmanlı İmparatorluğu'nun katılması açısından 1856 Paris Antlaşması bir dönüm noktasıdır (Aral 2016, 77).

Osmanlı uluslararası hukuk düşüncesi ile Avrupa uluslararası hukuk düşüncesi arasındaki ilişkiye dair diğer bir yaklaşım ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uluslararası hukukuna olan ilgisinin Paris Antlaşması'ndan çok önce başladığını ve Paris Antlaşması'nın rolünün abartıldığını savunmaktadır. Örneğin Palabıyık'a göre 1856'dan önce de Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletleri sisteminin bir parçasıydı. Bundan dolayı, Osmanlı İmparatorluğu gerek antlaşma yapımında gerekse Avrupa teamül hukukunun kullanılmasında Avrupa uluslararası hukukuna tâbi idi. Dolayısıyla Paris Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa Devletleri arasında önceden mevcut olan diplomatik bağlantının yazılı hale getirilmesi, yani malumun ilamıydı (Palabıyık 2014, 234).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri ile uzun diplomatik ve hukuki ilişkileri pozitivist Avrupa merkezli bakış açısı tarafından göz ardı edilmiştir. Bu bakış açısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleri tarafından İslam hukukunun reçetelerine sıkı sıkıya uyan bir İslam devleti olarak algılanması tercih edilmiştir (Palabıyık 2014, 234). Oysaki Osmanlı İmparatorluğu, gayrimüslim dünyayla diplomatik/yasal ilişkilere direnen İslami bir devlet olarak düşünülmemelidir. Osmanlı İmparatorluğu ile dış dünya üzerinde din hayatın her alanına hâkim bir otorite teşkil etmemiştir. Osmanlılar; kimi zaman Avrupa devletleri ile ortak şartlarda hukuki ve diplomatik ilişkilerde bulunmak amacıyla Avrupa uluslararası hukuk hükümlerini kabul etmişler, kimi zaman ise İslam uluslararası hukuk hükümlerini katı bir biçimde uygulamayıp, esnekletirmişlerdir (Yurdusev 2004, 13-16).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa uluslararası hukukunun teamüli kısmı yüzyıllardır uygulanıyor olsa da, bu hukukun çağdaş terminolojisini adapte etme

girişimleri on sekizinci yüzyılın sonlarında başlamıştır. Özellikle dönemin uluslararası sistemi içindeki gelişmeler, yani Avrupa'nın Avrupa dışı dünyaya tahakkümünün belirginleşmesi ve bölgesel olarak "Doğu sorununun" başlaması Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa uluslararası hukukuna yönelik ilgiyi arttırmış görünmektedir. Bu gelişmeler Batı'nın artık Osmanlı İmparatorluğu'na nüfuz etmeye başladığını gösterdiği için önem arz etmektedir. Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı topraklarını işgal ettiklerinden, bu toprakların bazıları üzerinde *de jure* Osmanlı İmparatorluğu hâkim olsa da *de facto* işgal söz konusudur. İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı bu müdahale ve işgallere nasıl karşı koyacağı sorununa imparatorluk idarecileri bir refleks geliştirme ihtiyacı duymuştur. Bu çerçevede Batı'nın müdahalelerine askeri müdahalenin yetersiz kaldığı durumlarda, uluslararası hukuk aracılığı ile imparatorluğun egemenlik haklarının savunulması ön plana çıkmıştır (Erozan 2014, 56). Bunun ilk örneklerinden biri de III. Selim döneminde Fransa Mısır'ı işgal ettiğinde bu işgali protesto için kaleme alınan fermanla 1798'de ilk kez *hukuk-u milel* (milletler hukuku) kavramının kullanılmasıdır. III. Selim bu fermanında Fransa'nın Mısır'ı işgalinin "*hukuk-u milele mugayir*" olduğunu ifade etmiştir. Bu metnin akabinde benzer kullanımların da önü açılmıştır (Bilsel 1940, 639). Bu ilk kullanımdan yaklaşık otuz yıl kadar sonra yaşanan Navarin vakası üzerine 1827 yılında Avusturya Büyükelçiliği'ne verilen bir takrirden de devletin kendi tebaası ile alakalı konulara yabancı devletlerin müdahalesinin "*hukuk-u düvele*" aykırı bir durum yarattığının altı çizilmiştir (Bilsel 1940, 639). Dolayısıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren arşiv belgelerinde *hukuk-u milel* ve *hukuk-u düvel* kavramlarına rastlanılmaya başlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine müdahalelerinin artmasına paralel olarak Osmanlı idarecilerinin uluslararası hukuka yaptıkları atıf da artmıştır. Örneğin 1860'lı yıllarda ortaya çıkan Girit isyanı sırasında asiler hem Yunanistan'dan destek almış hem de Osmanlı hâkimiyetindeki Teselya bölgesine Yunan çeteleri saldırı düzenlemiştir. Bu durumu protesto etmek üzere dönemin Hariciye Nazırı Fuad Paşa şu cümleler ile Yunanistan ve vatandaşlarının özgür hareket edebileceklerini, ancak uluslararası hukuka uymak zorunda olduklarını vurgulamıştır: “Hiçbir ülkeye, kendi hukukunu, uluslararası ilişkilerdeki yegâne düzenleyici güç olan ve adına ulusların hukuku (*law of nations*) denilen ortak yasanın üzerine çıkarması noktasında izin verilemez” (Davison 2008, 296). Görüldüğü üzere Osmanlı İmparatorluğu tarafından uluslararası hukuk kendi egemenlik haklarının korunması için etkin şekilde kullanılmıştır.

Uluslararası hukuka yapılan bu atıfların dışında uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan “ahde vefa” (*pacta sunt servanda*) ilkesi de Osmanlılar için de büyük önem arz ediyordu. Bu ilkeye göre imzalanan antlaşmalara uyulması zorunluluğu söz konusuydu. Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu için bu ilke önemli hal almıştı. Bu dönemde hem Hariciye Nazırlığı hem de Sadrazamlık görevlerinde bulunan Mehmed Emin Âli Paşa aslında İmparatorluğun ezeli düşmanı Rusya'nın tepkisini çektiği halde Osmanlı idarecilerinin Paris Antlaşması'nı korumak için ellerinden geleni yaptığını vurgulamıştır. 1870 yılında Rus Çarı II. Aleksander bu antlaşmanın maddelerinden Rusya'nın Karadeniz'de savaş donanması bulundurma ve deniz üssü kurma hakkını elinden alan maddesini tanımadığını açıkladığında, Osmanlı hükümeti uluslararası

antlaşmaların kutsallığı prensibini bir kez daha vurgulamıştır. Osmanlı Hükümeti tarafından da kabul edilen Eflak ve Boğdan'ın bazı kurumlarının müşterek olması koşulu ile ayrı bölgeler olarak tanıyan 1858 Paris Konvansiyonu'na riayet edilmesi hususuna yapılan vurgu da ahde vefa prensibine verilen önemin bir diğer göstergesidir. 1866 yılında Eflak ve Boğdan Birleşik Prensligi tesis edilip Hohenzollern hanedanından Prens Karl bu yapının başına getirildiğinde, Osmanlı hükümeti daha önce akdedilen 1858 Paris Antlaşması'nın ihlal edilerek Paris'te yeni bir konferansın toplanmasının doğru olmadığını beyan etmiştir (Davison 2008, 296).

Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuka verilen önemin artmasının bir diğer önemli sebebi de İmparatorluğun maruz bırakıldığı eşitsiz antlaşmalar sisteminin özünde yer alan *haric-ez memleket (extraterritoriality)* kavramıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih Sultan Mehmed döneminde verilmeye başlayan ilk kapitülasyonlar serbest ticareti kolaylaştırmak ve Akdeniz ticaretini canlı tutmak amacıyla verilmişti. Ancak on dokuzuncu yüzyılda Avrupa'nın Avrupa dışı dünyadan üstün olduğu fikri Avrupa hukukunun da Avrupa dışı dünyanın hukukundan üstün olduğu fikrini doğurdu. Bu da Avrupalı hukukçularda Avrupa dışı dünyanın ilkel ve keyfi yasalara sahip olduğu kanaatini uyandırdı. Bu sebepledir ki, Avrupa devletleri Avrupa dışı dünyada yaşayan ve ticaret yapan vatandaşlarının bu "keyfi" yasalara tabii olmaması adına kendi yasalarının Avrupa dışı dünyada da geçerli kılmak konusunda diğer devletleri zorlamaya başladılar. Dolayısıyla *haric-ez memleket* denilen kavram, egemen eşitlik ilkesine aykırı şekilde Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun iç politikasına müdahale etmek için kullandığı bir bahaneye dönüştü. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan

gayrimüslim azınlıkların da bu ayrıcalıklardan yararlanmak üzere yabancı devletlerin himayelerine girmeleri ve Avrupa'nın iç politikaya bu prensip çerçevesinde müdahale talebi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma korkusunu daha da perçinlediğinden İmparatorluk idarecileri Avrupa uluslararası hukukuna hâkim olan kuralları Avrupa Devletleri'nin bu prensiple müdahalelerine karşı kullanmaya başlamışlardır (Palabıyık 2015, 8).

Sonuç olarak on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren *hukuk-u milel* ve *hukuk-u düvel* kavramlarının kullanılmaya başlanması, “*haric-ez memleket*” (*extraterritoriality*) meselesi ve bunun sonucunda uluslararası hukukun egemenlik haklarının savunulması için bir araç olarak kullanımı ve “ahde vefa” (*pacta sunt servanda*) ilkesine yapılan vurgu, Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukukun etkin şekilde kullanılmaya başlandığını ve uluslararası hukuk anlayışının dış gelişmeleri takiben geliştiğini göstermektedir. Benzer bir biçimde, İmparatorluk'tan cumhuriyete geçiş dönemi olarak tasavvur edilebilecek Milli Mücadele döneminde de uluslararası hukukun başat rol oynadığı görülmektedir. Bu devamlılık bir sonraki bölümde analiz edilecektir.

2.4. İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Sürecinde Bir Devamlılık Olarak

Uluslararası Hukuk Algısı: Millî Mücadele Dönemi

Türkiye'de uluslararası hukuk öğretimi ve uluslararası hukuk algısının arka planında Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş mirası yadsınamaz. Osmanlı İmparatorluğu BDS'den sonra fiilen mevcudiyetini sağlayamasa da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası hukuka verdiği önemi bir dış politika mirası olarak devralmıştır. Daha cumhuriyet ilan edilmeden

önce Milli Mücadele döneminde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere ileride cumhuriyeti ilan edecek kadro Milli Mücadeleyi bir uluslararası hukuk ve diplomasi mücadelesi olarak kurgulamışlardır. Bilhassa Mustafa Kemal, milli mücadele hareketine öncülük ederken Türklerin bağımsızlık hareketinin uluslararası hukuka uygun bir mücadele olduğunu Batı'ya anlatmayı kendisine gaye edinmiştir. Bu sebeple, bu bölümün sonunda imparatorluktan cumhuriyete geçiş esnasında uluslararası hukuka yapılan vurgu üzerinde durularak Osmanlı/Türk dış politikasında uluslararası hukuka verilen önemin bir devamlılık olduğu vurgulanacaktır.

Aslında daha Milli Mücadele hareketinin ilk safhalarında İstanbul Hükümeti de yenilen ve işgal edilen İmparatorluğun egemenlik haklarını uluslararası hukuka atıfla savunmaya çalışmaktaydı. Bunun için de, BDS sırasında dönemin ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'ın ilan ettiği ve bu nedenle Wilson Prensipleri olarak alınan on dört maddelik bildirinin en önemli maddelerinden biri olan ve ulusların kendi kaderlerini kendi tayin etmesi anlamına gelen *self determinasyon* ilkesi etkin bir şekilde vurgulanmıştı (Kaymaz 2007, 146). Bu ilke hem Osmanlı hariciyecilerinin Osmanlı Devleti'ne hayat hakkı tanımayan Sevr Antlaşması'nı eleştiren metinlerinin hem de Milli Mücadele hareketinin temeli haline almıştı.

25 Haziran 1920 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezareti Sevr Antlaşması'na dönemin zorlu koşullarına rağmen saygın bir cevap vermiştir. Söz konusu cevap otuz dört sayfa olup, yenik bir İmparatorluğun çaresizliğini vurgulayan bir metin olmaktan çok, modern bir devletin egemenlik haklarının altını çizen bir metin olarak dikkat çekmektedir (Oran 2001, 119). Öz bakımından ise bu cevap metni güçlü bir uluslararası hukuk bilgisi ve mantık ilişkisi ile kaleme alınmıştır. Belgeyi

yazarların dönemin uluslararası hukuk literatürünü derinden takip ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca belgede söz edilen hususları ispat etmek amacıyla Avrupa'nın bilim insanlarına, siyasetçilerine, düşünürlerine, kurumlarına atıflarda bulunulmuştur. Bu cevap metni ile Sevr Antlaşması'nın uluslararası hukukun temel prensipleri ile çelişen maddelerine çok gerçekçi şekilde cevap verilmiş ve antlaşmanın asıl çelişkisi belgenin başlangıç kısmında ele alınmıştır. Buna göre bu antlaşma uygulamaya konduğunda “[...] Osmanlı İmparatorluğu, en sonunda, gerek iç gerek dış egemenliğin neredeyse tüm koşullarından yoksun edilmiş bulunacak ama barış antlaşmasının ve uluslararası yükümlülüklerinin yerine getirilmesinden sorumlu olacak[tı] (Oran 2001, 120).” Cevap metni bu durumun adil, mantıklı ve hukuken anormal bir durum olduğu vurgulanmıştır. Bu metinde aşağıdaki ifadelerle self determinasyon hakkının Avrupa devletleri eliyle ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ifade edilmeye çalışılmıştır:

Gerçekten, bir yandan aynı zamanda hem bir devletin varlığını sürdürmesini istemek, hem de onun varlığının temel hukuksal koşulunu (bağımsızlığını) zorla ortadan kaldırmak istemenin olanağı yoktur. Öte yandan ise, özgürlüksüz sorumluluk düşünülemeyeceği açıkça bellidir (Oran 2001, 120).

Tıpkı Osmanlı Hariciye Nezareti gibi Milli Mücadele hareketi de Ankara'da tesis edilen Büyük Millet Meclisi'nin temsil ettiği yeni devlet yapılanmasında uluslararası hukuka büyük önem atfetmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının hemen akabinde haksız işgalleri protesto etmek amacıyla toplum kendi haklarını ve varlığını korumak için cemiyetler kurarak haksızlıklara direnmeye çalışmıştır. Bu cemiyetlerin adında “*müdafaa-i hukuk*” ifadesinin kullanılması silahlı veya silahsız direnişin aslında hukuka dayandırılarak gerçekleştirildiğini vurgulamak içindir. Nitekim Mustafa Kemal de Milli Mücadele

hareketinin ve bu amaçla kurulan cemiyetlerin tamamen hak arayışı için olduğunu vurgulamış ve Sivas Kongresi'nde ülkenin çeşitli yörelerinde kurulan cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirmiştir (Kılıç 2011, 30).

Milli Mücadele döneminin hemen her aşamasında uluslararası hukuka sürekli vurgu yapılmıştır. Aslında hareketin askeri gücünün, rakiplerinin askeri gücüne nazaran daha zayıf olması da hareketin liderlerinin silahlı mücadelenin yanında ve en az onun kadar önemli olarak, diplomasi/uluslararası hukuk alanına odaklanmalarına sebep olmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin gizli celse zabıtları incelendiğinde Milli Mücadele hareketinin uluslararası hukuka verdiği önem dikkat çekmektedir. Örneğin, Bolu milletvekili Yusuf İzzet Paşa 1920 yılında Rusya ile gerçekleştirilen diplomatik temasların özünün Türkiye'nin hukukunu korumak olduğunu şu sözleri ile dile getirmektedir:

Binaenaleyh burada Rus milletiyle yaptığımız temasın gayesi ne idi ve ne öğrendik? Bunlara dair şahsî mütalâamı arz edeyim. Şüphesiz ki, bu temasın gayesi itilâf hükümetleri tarafından daha doğrusu hukuku milliyemizin duçarı tecavüz olan hukuku mukaddesimizi kurtarmak için bir çare idi (T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 1336 [1920], C:1/2, 184).

Benzer bir biçimde Hariciye Vekili Muhtar Bey 1920 ortalarında başlayan ve Ermenistan'ın yenilgisi ile sonuçlanan harekâtın aslında uluslararası hukuka uygun bir şekilde ilan ve idare edildiğinin altını çizerek, savaşta dahi uluslararası hukukun geçerli olduğunu vurgulamıştır:

[...] Erivan Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında hadis olan hali harp hukuku düvel noktai nazarından zail ve mürtefi olmamıştır. Bu cumhuriyetin bidayeti teessüsünden beri aramızda mevcut olan hali harp hukuku düvel

noktai nazarından hiçbir vakit mürtefi olmamıştır (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 1336 [1920], C:5/2, 421).

Milli Mücadele'nin ilerleyen aşamalarında Batı Anadolu Rumlarının bir bölümünün Yunan ordularına katılmaları üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiştir. Türk ordusunun eline geçen Yunan ordusuna katılmış yerli Rumlara esir muamelesi yapılmayıp vatana ihanetten idam edileceklerini İtilaf Devletleri'ne bildirdiklerini, onların da bu durumun hukuken doğru olduğunu kabul ettiğini vurgulamıştır. Diğer bir deyişle, Milli Mücadele hareketinin uluslararası hukuka bağlılığı İtilaf Devletleri nezdinde de kabul görmüştür (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 1337 [1921], C:11/2, 88).

Milli Mücadele hareketi her ne kadar silahlı mücadelesini dahi uluslararası hukuka dayandırmaya çalışsa da, en azından bazı vekillerin uluslararası hukuka mesafeli yaklaşıkları, hatta bu hususta şüpheli davrandıkları da açıktır. Örneğin Mazhar Müfid Bey uluslararası hukuka duyduğu güvensizliğini şu cümleleri ile ifade etmiştir:

Efendiler bendenizce ahit, uhut, hukuku düvel, konferanşlar, sulh mahkemeleri ve Lâheyde beşeriyetin safdilliliğiyle istihza edercesine sulh konferansları yapılmıştır, bu muahedeler, bu konferanslar, bu sulh mahkemeleri çifte çifte tevlit ettiği bir maskara nevtattan başka bir şey değildir (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi 1337 [1921], C:7/1, 175).

Sonuç olarak tezin tarihsel arka planını kurgulamayı amaçlayan bu bölümde Türkiye Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı konumunda olduğundan Türkiye'de uluslararası hukuk anlayışının evrimini daha iyi kavrayabilmek adına Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk düşüncesinin evrimi konusuna değinilmiştir. Bu tarihi arka plan verilirken ilk olarak dünyadaki uluslararası hukuk tartışmaları ele alınmış, doğal hukuktan pozitif hukuka geçiş süreci incelenmiştir. İkinci olarak

ise Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk eğitimi üzerinde durularak bu eğitimi veren kurumlar ve müfredatları kısaca gözden geçirilmiştir. Son olarak uluslararası/bölgesel gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'nda uluslararası hukuk literatürü üzerine yansımaları örneklerle incelenmiştir. Tezin sonraki bölümlerinde erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de uluslararası hukuk eğitiminin ve literatürünün gelişimi ele alınacağından, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecine değinilmesinde de fayda görülmüştür. Öyle ki Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen Millî Mücadele dönemi dış politikası hemen her zaman uluslararası hukuk prensiplerine dayandırılmış, mücadelede egemen hakların kendi kaderini tayin ilkesi çerçevesinde savunulması esas alınmıştır.

BÖLÜM III

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI HUKUK EĞİTİMİ

Bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere Türkiye'de uluslararası hukuk eğitimi erken cumhuriyet dönemi ile başlamış değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nda on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası hukuk eğitimi verilmeye başlanmış, önce Batı uluslararası hukuk literatüründen önemli çeviriler yapılmış, ardından telif ders kitapları ve dönemin hukuk mecmualarında uluslararası hukuk üzerine makaleler yazılmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu döneminde verilen uluslararası hukuk eğitimi – II. Abdülhamid devrinin göreceli istikrarlı eğitim sistemi dışında - pek de sistemli olamamıştır. Sürekli açılıp kapanan bir Darülfünun, ilk etapta ondan ayrı kurulan, sonra onun bünyesine geçen bir Mekteb-i Hukuk, seviyesi lise ile üniversite arasında kalan bir Mekteb-i Sultani ve uluslararası hukuk eğitiminin de verildiği bir bürokrat yetiştirme okulu olan Mekteb-i Mülkiye'de ortak bir müfredata bağlı olmaksızın uluslararası hukuk eğitimi verilmesi bu sistemsizliğin bir göstergesidir.

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nda verilen uluslararası hukuk eğitimi ile erken cumhuriyet Türkiye'sinde verilen uluslararası hukuk eğitimi arasında ciddi bir kurumsal ve kuramsal devamlılık olduğu görülmektedir. Temel fark ise Türkiye'de genel olarak hukuk eğitiminin, özel olarak da uluslararası hukuk eğitiminin artık Batılı tarzda devamlı ve sistemli bir müfredatla verilmesidir. Bu

husus dışında eğitim kurumlarındaki akademisyenler büyük ölçüde devamlılık arz etmektedir. Erken cumhuriyet döneminde akademisyenlerin büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu döneminde de uluslararası hukuk eğitimi veren kurumlarda akademisyenlik yapmıştır. Yine de özellikle genç bir kadronun 1920'lerin ortalarından itibaren yetişmeye başladığı görülmektedir.

Kuramsal bağlamda da Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi erken cumhuriyet akademiasında da Batı literatürünün takip edildiği görülmekle beraber erken cumhuriyet döneminin milliyetçi yaklaşımı ile bir Türk uluslararası hukuk ekolü anlayışının yavaş yavaş tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de uluslararası hukuk eğitimi üzerinde durulacak olup, bu eğitimin niteliği, yükseköğretim kurumlarında uluslararası hukuka dair verilen dersler, bu dersleri veren öğretim üyeleri ve İstanbul ve Ankara'da bulunan Hukuk Fakülteleri ile Ankara'da kurulan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dergilerinde uluslararası hukuka verilen yer tartışılacaktır. Bu bölümde ayrıca Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün kuruluşu da Türkiye'de uluslararası hukuk eğitiminin kurumsal boyutu kapsamında ele alınacaktır.

3.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Darülfünun/İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Uluslararası Hukuk Eğitimi

Erken cumhuriyet döneminde Türk milletinin eğitimi ve gelişimi için Darülfünun'dan ciddi beklentiler ortaya çıkmış, Darülfünun'un kendisini özellikle yeni toplumsal ihtiyaçlara ve cumhuriyet devrimleri ile modernleşmeye uyarlaması amaçlanmıştır. Darülfünun'dan bu beklentiler karşılanamayınca ise eleştiriler gelmiştir. Örneğin, Darülfünun Rektörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1920'lerin

sonlarına doğru, bu kurumun reforma ihtiyacı olduğunu ve reformun dışarıdan müdahale olmaksızın kurumun kendi iç dinamiği ile yapılması gerektiğini ifade etmiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun öngördüğü reform, uzmanlık alanı gerektiren disiplinler için yurtdışına öğrenci göndermeyi ya da ülkeye yabancı akademisyen getirtmeyi, üniversitedeki akademik faaliyetin özgür ortamda yürütülmesini sağlamayı ve üniversiteyi bilim yuvası haline getirmeyi hedeflemiştir. Ancak Özcan'a göre bu ilk reform önerileri fazla dikkate alınmamıştır; zira bu kurumun akademisyenlerin yenilik fikrine sıcak bakmayarak mevcut konumlarını sürdürme niyeti, reform konusunu sürüncemede bırakmıştır (Özcan 2003, 147-149).

1920'li yıllarda Darülfünun'un mezuniyet istatistikleri incelendiğinde en fazla mezun veren fakültelerin sırasıyla Tıp ve Hukuk Fakülteleri olduğu gözlemlenmektedir. Yeni cumhuriyetin doktor ve hukukçu ihtiyacını karşılamak için bu fakültele yüksek sayıda öğrenci alındığı anlaşılmaktadır. 1922-1933 yılları arasında İlahiyat Fakültesi 56, Edebiyat Fakültesi 216, Fen Fakültesi 295 mezun verirken, Tıp Fakültesi'nden 1948 öğrenci, Hukuk Fakültesi'nden ise 1039 öğrenci mezun olmuştur. Hukuk Fakültesi'nden mezun olanların cinsiyet dağılımına bakıldığında mezunların 916'sının erkek, 72'sinin kız olduğu görülmektedir (Dölen 2010 C. 2, 37); her ne kadar mezun olan kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısına kıyasla az gibi görünse de bu dönem için bu sayı oldukça önemlidir.

Erken cumhuriyet döneminde Darülfünun'da müfredatı en az değişim gösteren fakülte Hukuk Fakültesi olmuştur. 1925 yılında kabul edilen bir kararname ile Darülfünun Hukuk Fakültesi'nin ders programında yapılan tek değişiklik "Usul-i Fıkıh" dersinin kaldırılarak yerine "Tarih-i Hukuk" dersinin konulması olmuştur. Maarif Nezareti'nin hazırladığı 3 Haziran 1916 tarihli Hukuk Fakültesi'nde öğretim

ve sınavlarının yürütülmesini belirleyen “Muvakkat Talimatname” de 1925 yılında değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerden ilki dört sene olan Hukuk Fakültesi'nin Avrupa'daki muadilleri gibi üç senede bitirilmesi, ikincisi ise doktora programının yeniden düzenlenmesidir. Ayrıca öğrencilere yabancı dil zorunluluğu getirilmiş, lisans dersleri arasında bulunan Avrupa Medeni Hukuku ve Medeni Hukuk Kanunlarının Karşılaştırılması dersleri doktora programı müfredatına dâhil edilmiştir (Dölen 2010 C. 2, 37).

Darülfünun'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan uluslararası hukuk eğitimi geleneği İmparatorluk döneminde de bu fakültede çalışan akademisyenler tarafından büyük ölçüde devam ettirilmiştir (Özcan 2003, 147-149). Ancak bu statik eğitimin ve müfredatın değişmemesi, yani Darülfünun'un kendi iç dinamikleri ile reform yapamaması hükümetin duruma müdahale etmesi sonucunu doğurmuştur. Hükümet üniversite reformu için İsviçreli pedagoğ Albert Malche'den bir inceleme yapıp sonuçlarını raporlaştırması talebinde bulunmuştur. Malche'nin tamamlayıp hükümete sunduğu bu reform taslağında, Türkçe ders kitapları yazılması, bilimsel araştırmalar için yeni enstitüler kurulması, yalnız ders anlatışına dayalı ders verme usulün terk edilmesi, sınava hazırlama usulünün sadece öğrenci notları ile değil, ek kaynaklarla desteklenmesi ve sınavların ciddi şekilde yürütülmesi meseleleri üzerinde durulmuştur (Dölen 2010 C. 3, 131-140).

Hükümetin tamamen kabul ettiği bu raporda, Hukuk Fakültesi'ni ilgilendiren hususlar da dikkat çekicidir. Buna göre (1) Hukuk Fakültesi'nde yabancı dil eğitimine önem verilerek Fransızca ve Almanca dersini verecek okutmanlar istihdam edilmeli, (2) öğrenciler birinci sınıfın sonunda yabancı dil sınavına tabi tutulmalı, (3) mevcut kütüphane daha etkin kullanılmalı, (4) akademisyenlerin

tayininde liyakat kurallarına riayet edilmeli ve buna uygun kadro belirlenmeli, (5) uzmanlık alanlarına göre on iki kürsü oluşturulmalı ve (6) akademisyenler sadece üniversitede çalışmalı, yani akademisyenlik onların asli mesleği olmalıdır (Özcan 2003, 151).

Bu rapor sonucunu 31 Mayıs 1933'te 2252 sayılı kanun ile vermiş ve bu kanunla uzun zamandır beklenen üniversite reformu gerçekleşerek, Darülfünun İstanbul Üniversitesi'ne dönüşmüştür. Kanuna göre ilk etapta tüm akademisyenler görevden alınmış akabinde göreve başlatılmak istenenler yeniden istihdam edilmiştir. Bu çerçevede, Darülfünun'da devletler hukuku derslerine giren akademisyenlerden Prof. Dr. Ahmed Reşid [Turnagil] üniversite reformu ile kurumdan çıkartılmıştır. 1933 Üniversite reformuna kadar Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde devletler umumi hukuku müderrisi olarak görev yapan Ahmed Reşid Bey, Lahey'de bulunan Milletlerarası Hukuk Akademisi'nde de profesör olarak bulunmuştur. Bu uzaklaştırmanın nedenleri konusunda net bir bilgiye ulaşılamamakla beraber Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni ziyaretlerinden birinde Ahmed Reşid Bey'in başında bulunduğu bir imtihan salonunda devletler hukuku imtihanına giren öğrencilere bazı sorular sorduğu, bu soruların yanıtlarından fazla memnun kalmadığı ve Ahmed Reşid Bey'e daha fazla gayret göstermesi gerektiğini söylediği bir hatıratında kaydedilmiştir (Palazoğlu 1990, 120-123). Bu kayıttan Ahmed Reşid Bey'in erken cumhuriyet döneminin eğitim sistemine uygun bir eğitim vermediğinin düşünüldüğü, bu nedenle görevine son verildiği düşünülebilir.

Hukuk Fakültesi dekanlığına ise uluslararası hukukçu Ord. Prof. Mehmed Cemil (Bilsel) getirilmiştir (Dölen 2010 C.3, 378-388). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi adını alan fakültede Alman akademisyenler de istihdam edilmiştir.

Bunlardan biri de devletler hukuku alanında ders veren Karl Strupp olmuştur (Özcan 2003, 154).

1933 reformu ile bir taraftan cumhuriyetin getirdiği zihniyet değişikliklerinin üniversite sistemine entegre edilmesi ve bilimsel ve kültürel yenilikleri takip etme kapasitesinin artırılması hedeflemiştir. Bu yenilikler doğrultusunda üniversite kültürünün yeniden inşası, öğretim yöntemlerinin değişimi ve modern bilimsel yöntemler ışığında akademik üretim gerçekleştirilmek istenmiştir (Özcan 2003, 154-159).

1923-33 yılları arasında Darülfünun'da tıpkı Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi devletler hukuku, devletler umumi ve devletler hususi hukuku adıyla iki bölüm halinde okutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde görev yapan Nusret [Metya], Menemenlizade Ethem [Menemencioğlu], Muammer Raşit [Sevig] ve Kemalettin [Birsan] Beyler devletler hususi hukuku derslerini verirken, Mehmed Cemil [Bilsel], Ahmed Reşid [Turnagil] ve Orhan [Arsal] Beyler devletler umumi hukuku derslerini vermiştir (İhsanoğlu 2010, 670).

Bu akademisyenlerin biyografileri incelendiğinde bir kısmının erken cumhuriyet döneminde akademisyenlik görevlerine ek olarak ya milletvekili seçilip TBMM'de, ya da atama yoluyla bürokraside görev aldıkları gözlemlenmiştir. Özellikle eğitilmiş nüfus eksikliği çeken erken cumhuriyet bürokrasisi ve siyasi kurumları çoğu yurtdışında eğitim görmüş, bir veya birkaç yabancı dili iyi seviyede bilen bu akademisyenleri istihdam etmeyi tercih etmişlerdir. Erken Cumhuriyet döneminde kariyerine akademik hayatının yanı sıra siyasete girip milletvekilliği görevi ile de

devam eden uluslararası hukukçular arasında Mehmed Cemil [Bilsel] ve 1960'tan sonra Mehmet Ali [Aybar] Bey sayılabilir.

1879'da Şam'da doğan Mehmed Cemil Bey (ö. 1949) Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra önce Babialî Âmedî-i Divan-ı Hümayun Kalemünde başladığı kariyerini Mekteb-i Hukuk'ta uluslararası hukuk alanında akademisyenlik yaparak devam ettirmiştir. 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'ni kurmakla görevlendirilen Mehmed Cemil Bey burada bir taraftan uluslararası hukuk alanında ders vermiş diğer taraftan bu kurumun dekan vekilliği görevini yürütmüştür. 1929'da Mekteb-i Mülkiye'de Kamu Hukuku dersleri de vermiş olan Mehmed Cemil Bey 1934'te İstanbul Üniversitesi'ne rektör olarak geri dönmüştür. 1943'te milletvekili seçilmiştir (Çankaya 1968 C.2, 963-964). Mehmed Cemil Bey, erken cumhuriyet dönemi uluslararası hukukçuları içinde en verimli yazarlardan biridir; onlarca kitap ve makale kaleme almıştır. Her ne kadar milletvekilliği görevinde bulunsa da Türkiye'de erken cumhuriyet döneminin tüm yüksek eğitim kurumlarında görev yapmış ve pek çoğunda kurucu, dekan ya da rektör olarak çalışmıştır.

Mehmed Cemil Bey'den sonraki nesle mensup olan Mehmet Ali Aybar 1908 yılında İstanbul'da doğmuştur (ö.1995). Diğerlerinin aksine İmparatorluk değil, cumhuriyet döneminde yükseköğrenimini tamamlamış ve Galatasaray Lisesi ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku doçenti olarak atanmıştır. Ancak kendisi akademisyenlikte fazla uzun kalamamış, siyasi hayatı akademik hayatının önüne geçmiştir. Vatan Gazetesi'nde yayımlanan yazıları dolayısıyla 1946 yılında akademisyenlik görevine son verilen Aybar, serbest avukatlık yapmış, bilahare 1961 yılında kurulan başında kurulan sosyalist eğilimli Türkiye İşçi

Partisi'nin (TİP) genel başkanlığı görevini yürütmüştür. 1965 yılında TİP'den İstanbul milletvekili seçilen Aybar, uluslararası mahkemelerde de görev almıştır. Özellikle Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin savaş suçlarını araştıran Russell Mahkemesi'nde hâkimlik yapmıştır (Ünlü 2002, 4). Diğer bir deyişle, uluslararası hukukçuluğunu daha çok bu savaş mahkemelerinde icra etmiştir.

Uluslararası hukukçulardan cumhuriyetin ilk yıllarında sıkça rastlanan bürokrat/akademisyenlere örnek ise Nusret [Metya] ve Menemenlizade Ethem [Menemencioğlu] Bey'dir.

1877'de Yanya'da doğan Nusret Bey Mülkiye Mektebi ve İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olduktan sonra kariyerine akademisyen olarak başlamış, İstanbul Üniversitesi Hukuk Mektebi, Mülkiye Mektebi ve Harp Akademisi'nde devletler hususi hukuku dersleri vermiştir. Lozan Konferansı'na da müşavir vasfı ile katılan Nusret Bey, cumhuriyet döneminde Danıştay'ın ilk başkanı olmuş aynı zamanda 1925-1946 yılları arasında Ankara Hukuk Mektebi'nde devletler hususi hukuku profesörlüğü görevini de icra etmiştir (Fişekçi 1977, 204). Bir taraftan Danıştay Başkanlığı, diğer taraftan akademisyenlik görevlerini eş zamanlı icra eden Nusret Bey 1946 yılında hayata veda etmiştir.

Bürokrat akademisyenlere bir diğer örnek de 1878'de İstanbul'da doğan Menemenlizade Ethem Bey'dir (ö. 1963). Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirip doktorasını tamamladıktan sonra Hariciye Nezareti'ne girmiş ve 1906'da Paris, 1909'da Lahey, 1910'da Bükreş, 1911'de Berlin elçiliklerinde memurluk görevini icra etmiştir. Ardından akademiye dönerek İstanbul Üniversitesi ve Mülkiye Mektebi'nde devletler hususi hukuku ve diplomasi alanında öğretim üyeliği yapmış ve ordinaryüs profesör unvanına kadar yükselmiştir. 1942'de Afganistan Eğitim

Başmüsavırlığı'ne atanan Menemencioğlu 1951 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Kariyerinin devamında ise siyaset ile ilgilenmiştir. İlk olarak Demokrat Parti akabinde ise Millet Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nde aktif rol oynamış, 1960 yılında ise Adalet Partisi'nin kurulması için çalışmıştır (Çankaya 1968 C.2, 1124-1125)

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde uluslararası hukuk alanında ders veren öğretim üyeleri içinde cumhuriyetin ilk yıllarında lisans veya lisansüstü eğitimlerini Avrupa üniversitelerinde tamamlayanlara örnek ise Muammer Raşit [Seviğ], Orhan [Arsal], Kemalettin [Birsen] ve Suphi Nuri [İleri] Beylerdir.

1885 yılında Yemen'de doğan Muammer Raşit Bey (ö.1973) Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni tamamladıktan sonra, Sorbonne Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'nde ikinci bir lisans eğitimi almıştır. Ardından bir süre Şam ve Beyrut Hukuk Mekteplerinde ders vermiştir. Dönemin pek çok hukukçusu gibi o da bir süre milletvekilliği ve Ticaret ve Ziraat Vekâletlerinde müsteşarlık yapmıştır. Darülfünun'da 1930-33 yılları arasında Rektörlük görevini de üstlenen Seviğ, Darülfünun İstanbul Üniversitesi'ne dönüşünce devletler hususi hukuku ve devletler umumi hukuku dersleri vermeye başlamıştır ve devletler hususi hukuku alanında ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselmiştir (Dölen 2010 C.3, 380-382).

Orhan Arsal (ö. 1973) 1905 yılında İstanbul'da doğmuş, Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk ve iktisat lisansını tamamlamış, akabinde doktorasını da yapmıştır. Kariyerine İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devletler kamu hukuku doçentliği yaparak başlayan Arsal devamında siyasete yönelmiştir. 1948 yılında Türkiye Sosyalist Partisi'ne dahil olmuş akabinde 1950'de Demokrat İşçi Partisi'ni kurmuştur. Ardından TİP Genel Sekreterliği görevinde bulunmuş son

olarak Birlik Partisi Genel Başkan Vekilliği görevini yürütmüştür (Kaynar 2007, 93).

Yüksek eğitimini Avrupa üniversitelerinde alan akademisyenlere bir diğer örnek ise Kemalettin Birsen'dir. Kemalettin Bey 1900 yılında İstanbul'da doğmuş, Paris Ticaret Akademisi'ni bitirdikten sonra hukuk öğrenimine Strasbourg Üniversitesi'nde başlamış Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde bitirmiştir. 1933 üniversite reformu ile İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde devletler hususi hukuku kürsüsünde akademisyenlik görevini icra etmeye başlamıştır (Dölen 2010 C.3, 387)

1887'de Çanakkale'de doğan Suphi Nuri (İleri) (ö. 1945) ise Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde başladığı yükseköğrenimini Paris Siyasal İlimler Akademisi'nde devam ettirmiş ve Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden doktora payesi almıştır (Şahinli 2007, 19). Suphi Nuri İleri hem gazetecilik hem de siyasi alanda kariyerine devam etmiştir. Bir dönem ağabeyi Celal Nuri İleri'nin Malta'ya sürgüne gönderilmesi üzerine yerine gazete yöneticiliği de yapan Suphi Nuri Bey, cumhuriyetin ilanından sonra da gazetecilik faaliyetlerine devam etmiş, hatta Şeyh Sait isyanından sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmiştir (Şahinli 2007, 25-27). Bu gelişmelerin ardından kariyerine akademik alanda devam etmiştir. 1931 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda devletler hukuku alanında dersler veren İleri'nin görevine 1945'te siyasi nedenlerle son verilmiştir (Şahinli 2007, 28).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında yapılan yasal düzenlemeye göre Darülfünun'da hukuk öğretimi, imparatorluk döneminde de geçerli olan şubelere ayırarak ders verme usulünce devam ettirilmiştir. Buna göre Hukuk Fakültesi'nde

Hukuk-u Düvel dersi Ulum-ı Siyasiye ve Ulum-ı İktisadiye şubesinde, Usul-i Hukuk-u Hususiye-i Düvel dersi ise Ulum-ı Adliye şubesinde verilmiştir (İhsanoğlu 2010, 651). Doktora programında ise Hukuk-ı Umumiye-i Düvel dersi hem güz hem de bahar yarıyılında Ahmed Reşid Bey tarafından verilmiş, dersin konusu “Cemiyet-i Akvam Misakının Menşelerini Tetkik” olarak belirlenmiştir (Talebe Rehberi 1932, 142-143).

Bu dönemde yayımlanan ders kitapları incelendiğinde iki farklı yöntemin takip edildiği görülmüştür. İlk olarak Darülfünun/İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin bazı öğretim üyelerinin ders notları öğrenci cemiyetleri tarafından kitaplaştırılmıştır. Ders notları kitaplaştırılan öğretim üyeleri arasında Ahmet Reşit Turnagil, Mehmed Cemil Bilsel, ve Nusret Metya sayılabilir (İhsanoğlu 2010, 687-703). İkinci olarak, öğretim üyelerinin kendileri bu dönemde ders kitabı mahiyetinde kitaplar yazmışlardır. Örneğin Nusret Metya'nın ilk olarak 1913 yılında İstanbul'da Ahmed Halid Matbaası tarafından basılan *Hukuk-i Hususiye-i Düvel* başlıklı ders kitabı 1923 yılında Darülfünun Matbaası tarafından İstanbul'da, 1927 yılında Ankara Hukuk Mektebi yayını olarak Hâkimiyet-i Milliye Matbaası tarafından Ankara'da basılmıştır. Muammer Raşid Seviğ'in *Hukuk-i Hususiye-i Düvel* başlıklı ders kitabı ise 1928 yılında İstanbul'da İlhami-Fevzi Matbaası'nda basılarak öğrencilerin dikkatine sunulmuştur. Uluslararası özel hukuk alanında bir diğer ders kitabı da yine *Hukuk-i Hususiye-i Düvel* başlığıyla Ethem Menemencioğlu tarafından 1928 yılında Mekteb-i Mülkiye Matbaası'nda basılmıştır.

Mehmed Cemil Bilsel'in daha 1892 yılında Kütüphane-i Tefeyyüz tarafından yayımlanan ve İmparatorluk dağılına kadar pek çok yeni baskısı yapılan *Hukuk-i*

Umumiye-i Düvel başlıklı ders kitabı ise cumhuriyetin ilanından sonra önce 1923 yılında İstanbul'da Darülfünun Matbaası'nda, ardından 1924 yılında yine İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye Matbaası'nda ve 1927 yılında Ankara Hukuk Mektebi yayını olarak Ankara'da Kader Matbaası'nda tekrar basılmıştır. Ahmed Reşid Turnagil de aynı isimle 1928 yılında Harp Akademisi Matbaası'nda basılan bir ders kitabı yayımlamıştır. Bu durum, Harp Akademisi'nde de devletler hukukunun bir ders olarak okutulduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

1930'lu yıllarda kitap başlıkları değişmektedir; artık Osmanlı Türkçesi tamlamalar yerine *Devletler Umumi Hukuku*, *Devletler Hususi Hukuku* veya *Devletler Hukuku* başlıkları ile ders kitaplarının yayımlandığı görülmektedir. Örneğin Cemil Bilsel 1936 yılında dört ciltlik bir devletler hukuku ders kitabı yayımlamıştır; bu ciltler sırasıyla *Devletler Hukuku: Giriş*, *Devletler Hukuku: Birinci Kitap – Devletler*, *Devletler Hukuku: İkinci Kitap – Devletler Arasında Münasebat* ve *Devletler Hukuku: Üçüncü Kitap – Devletler Arası Andlaşmalar* başlıklarını taşımaktadır. Bu o zamana kadar Türk akademisi içinde kaleme alınan en kapsamlı uluslararası hukuk eseridir. Yine Ethem Menemencioğlu'nun 1934'te İstanbul'da Türkiye Matbaası'ndan yayımladığı *Devletler Umumi Hukuku*, Kemaleddin Birsan'in 1936 yılında, Muammer Raşid Seviğ'in 1937 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi adına Bozkurt Matbaası'ndan yayımladıkları *Devletler Hususi Hukuku* başlıklı eserler de dildeki bu değişime örnektir.

Bu ders kitaplarının yanı sıra erken Cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitimi ile ilgili bir diğer önemli kaynak da Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri'nin dergileridir. Bunların içinde en eskisi olan Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 1913 yılında yayımlanmaya başlamış ve cumhuriyetin

ilanından sonra da bu isimle ve eski harflerle 1928 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir. 1928 yılında 6. cilt ve 38. sayıya ulaşan dergi, bundan sonra yeni harflerle yayımlanmıştır (<http://ktp.isam.org.tr/makaleosm/taranan.php>). Dergi 1933 yılında 11. cilt ve 62. sayısını yayımladıktan sonra yayımlanmasına bir süre ara verilmiş ve 1935 yılında 1. cilt ve 1. sayıdan tekrar başlayarak ve bu kez İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası adıyla yayımlanmaya başlamış (<https://mecmua.istanbul.edu.tr/tr/sayilar>). 1945 yılı sonunda dergi 11. cilde ulaşmıştır.

Uluslararası Hukuk alt disiplininin dergideki yeri hakkında bir fikir vermesi açısından derginin internet üzerinden erişilebilir olduğu 1930 yılından 1945 yılı sonuna kadar dergide yayımlanan makaleler incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda yıl yıl yayımlanan uluslararası hukuk makalelerinin sayısı gösterilmektedir. Buna göre bu dönemde dergide yayımlanan makalelerin %10,2'si uluslararası hukuk üzerine olmuştur ve her sayıda mutlaka uluslararası hukuk üzerine en az bir makale yayımlanmıştır.

YILLAR	MAKALE SAYISI	ULUSLARARASI HUKUK MAKALE SAYISI
1930	18	2
1932	13	3
1933	22	2
1935	39	3
1936	31	2
1937	27	3
1938	30	2
1939	12	1
1940	33	4

1941	43	5
1942	26	7
1943	15	1
1944	30	1
1945	52	4
Toplam	391	40

Tablo 3.1. 1930-1945 Yılları Arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda Yayımlanan Makalelerdeki Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihm/archive>).

Sonuç olarak, erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitiminin nirengi noktası İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi olmuştur. Bu fakülte aynı zamanda İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e tevarüs eden kurumlardan biridir ve bu yönüyle gerek genel olarak hukuk eğitiminde gerekse özel olarak uluslararası hukuk eğitiminde bir "İstanbul ekolü" oluşturduğu söylenebilir. Ancak erken cumhuriyet döneminde artan hukukçu ihtiyacını karşılamak için bu kurum yeterli görülmeyecek ve daha cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da da bir Hukuk Fakültesi kurulacaktır.

3.2. Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara Hukuk Mektebi/Fakültesi'nde

Uluslararası Hukuk Eğitimi

Ankara'da bir hukuk mektebi kurma girişimleri aslında Milli Mücadele dönemine kadar uzanmaktadır. Kastamonu milletvekili Abdülkadir Kemali Bey 16 Mart 1921'de verdiği kanun teklifinde, eğitimleri BDS'ye katılmaları sebebi ile yarım kalan öğrenciler için Ankara'da bir hukuk mektebi açılması fikrini ilk kez dile getiren isim olmuştur. Ancak malzeme ve akademisyen yetersizliği sebebi ile bu kanun teklifi reddedilmiştir (Dölen 2010 C.4, 69-70).

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa TBMM'nin 1 Mart 1924'teki oturumunda "hukuk-i medeniyede, hukuk-i ailede izleyeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır" diyerek yeni devletin hukuk esası üzerine bina edileceğini ve Cumhuriyet devrimleri ile çağın gereklerine uyum sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Dönemin Adliye Vekili Mahmud Esad [Bozkurt] Bey Osmanlı hukuk eğitimi geleneğinden bağımsız ve cumhuriyetin yeni hukuk sistemine kolaylıkla entegre olabilecek hukukçular yetiştirmek niyeti ile Ankara'da yatılı bir Hukuk Mektebi açılması fikrinde olsa da, bu hususu TBMM'de açıkça dile getirememiş, bunun yerine hakim/savcı yetiştirilmesinde Darülfünun Hukuk Fakültesi'nin yetersizliğini ileri sürerek Ankara'da yeni bir okul kurulması fikrini ortaya koymuştur (Akçaoğlu 2009, 372-373). Yine de İstanbul akademiasının bu karardan pek memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim Mahmud Esad Bey de Ankara Hukuk Mektebi'nin Darülfünun'un yerini alacak kadar iyi bir okul olma iddiasıyla açılacağını değil, ancak devletin otoritesine, devrime dayanan ve zamanla olgunlaşacak bir tür meslek okulu mahiyetinde olabileceğini dile getirmiştir (Bilsel 1943, 311-312).

Meclis'te kabul edilen kanunlar ve yapılan hazırlıkların ardından cumhuriyetin ilanından iki yıl sonra, 5 Kasım 1925'te Ankara Adliye Hukuk Mektebi açılmış, bu kurum 1927'de Ankara Hukuk Fakültesi adını almıştır. Mustafa Kemal Paşa Hukuk Mektebi'nin açılış konuşmasında, bu yeni mektebin öğrencilerinin eski hukuk ve hukukçuların zihniyetinden uzak, Türk devrimi öncülüğünde gerçek mahiyette hukukçular olarak yetişmelerini öğütlemiştir (Akçaoğlu 2009, 377-378). Dolayısıyla Akçaoğlu'nun da ifade ettiği üzere: "Eski hukuku bilen ve uygulayan

hukukçular yerine yeni hukuku yaratacak, uygulayacak ve geliştirecek hukukçular yetiştirmek niyetiyle Ankara Hukuk Mektebi açılmıştır” (Akçaoğlu 2009, 371).

Bu okulun adının Ankara Adliye Hukuk Mektebi olarak seçilmesinin ilk nedeni Ankara’da henüz bir üniversite olmadığı için fakülte denmesinin de uygun olmayacağıdır. İkinci neden ise geleneksel hukukçulardan farklı modern hukukçular yetiştirmek için bir Ankara ekolü (mektebi) oluşturulmak istenmesidir. Okulun kendisi için önemini Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasında şöyle belirtmiştir: “Cumhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müessesenin küşadında duyduğum saadeti hiçbir teşebbüste duymadım” (Dölen 2010 C.4, 70-71).

Ankara Hukuk Mektebi ilklerin kurumudur; cumhuriyet döneminde açılan ilk yükseköğretim kurumudur. Aynı zamanda müfredatından Mecelle ve fıkıh usulü gibi imparatorluk döneminde okutulan ve dini hukuku çağrıştıran dersleri çıkaran ilk fakültedir. Bunun yanı sıra öğretim üyelerine müderris unvanı yerine profesör unvanının verildiği ilk yükseköğretim kurumu da burasıdır (<http://www.law.ankara.edu.tr/tarihce-2/>).

Ankara Hukuk Mektebi’nde başından itibaren uluslararası hukuk dersleri okutulmuştur. Mektebin devletler umumi hukuku profesörü aynı zamanda Mektebin reis vekilliğini (dekanlığı) de üstlenen Darülfünun müderrislerinden Mehmed Cemil Bey’dir. Devletler hususi hukuku derslerini ise yine Darülfünun müderrislerinden Nusret Bey vermektedir. Diğer bir deyişle Ankara Hukuk Mektebi ilk başlarda uluslararası hukuk alanında yeni bir eğitim kadrosuna sahip olmamıştır; uluslararası hukuk derslerini veren akademisyenler İstanbul’dan gelmişlerdir. Ancak ilerleyen dönemlerde yeni akademisyenler istihdam edilmiş ve Mehmed Cemil Bey dışında Mahmud Esat [Bozkurt], Nihad [Erim] ve Zeki Mesud [Alsan] Beyler devletler

umumi hukuku dersini, Nusret Bey dışında da, Osman Fazıl [Berki] ve Hikmet [Belbez] Beyler devletler hususi hukuku dersini vermişlerdir (Kantar 1950, 2-3). Kadro ilerleyen yıllarda yeni asistan alımları ile daha da genişlemiştir.

1892'de Kuşadası'nda doğan Mahmud Esad [Bozkurt] Bey (ö.1943) Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra İsviçre'ye giderek Lozan ve Fribourg Üniversitelerinde yükseköğrenimine devam etmiştir. Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde uluslararası hukuk alanında savunduğu "Osmanlı Kapitülasyonları Rejimi Üzerine (*Du Regimes des Capitulations Ottomanes*)" başlıklı teziyle onur (*cum laude*) derecesi ile hukuk doktoru olmuştur. 1919'da Milli Mücadele hareketini desteklemek üzere Türkiye'ye dönen Mahmud Esad Bey TBMM'den ilk dönem İzmir milletvekili seçilmiştir. 1922-1923 yıllarında İktisat Vekilliği görevini icra eden Mahmud Esad Bey, Atatürk'ün talebi ile Millî İktisat Kongresi'ni İzmir'de toplamıştır. 1924'te ise Adliye Vekilliği görevine getirilmiştir. Adliye Vekili sıfatı ile Türkiye'nin hukuk alanındaki inkılaplarına öncülük etmiş olan Mahmud Esad Bey, Medenî Kanun, İcra İflâs Kanunu, Deniz ve Kara Ticaret Kanunları, Şapka İnkılâbı Kanunu'nun hazırlanıp kabulünde görev almıştır. Ayrıca Ankara Hukuk Mektebi'nin kuruluşunda da önemli görevler üstlenmiştir. Akademik kariyerinde ise Ankara Hukuk Mektebi'nde uluslararası kamu hukuku profesörlüğü ve Siyasal Bilgiler Okulu'nda anayasa hukuku profesörlüğü görevlerinde bulunmuştur (Çankaya 1968 C.2, 1157-1164).

Mahmud Esad Bey gibi erken cumhuriyet döneminde Ankara Hukuk Mektebi'nde uluslararası kamu hukuku dersi veren diğer bir öğretim üyesi de Nihad Bey'dir (ö. 1980). 1912 yılında Kocaeli'de doğmuş olan Nihad Bey Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde hukuk lisans eğitimini, Paris Üniversitesi Hukuk

Fakültesi'nde ise hukuk doktorasını tamamlamıştır. Akademik kariyerine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kamu hukuku doçenti olarak 1939'da atanarak başlayan Erim (1934 yılında bu soyadını almıştır), 1941 yılında profesörlük ünvanını almıştır. Akademik hayatının yanı sıra siyasi hayatta etkin olan Erim 1945-1950 yıllar arasında TBMM'de CHP milletvekilliği görevini de icra etmiştir. Buna ilaveten Hasan Saka'nın Başbakanlığında kurulan hükümette Bayındırlık Bakanlığı, Şemsettin Günaltay'ın Başbakanlığında kurulan hükümette ise Başbakan Yardımcılığı görevlerini yürütmüştür. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın hazırlanışında da görev alan Erim, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Türkiye üyeliğini görevini üstlenmiş, 1962 yılına kadar da bu görevini sürdürmüştür. Uluslararası platformlarda da Türkiye'yi temsil eden Erim, 1963 yılında Lahey'deki Devletler Hukuku Enstitüsü'ne üye seçilmiş, 1961-1970 yılları arasında Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil etme görevinde bulunmuştur (Çankaya 1968 C.2, 1192-1193).

Ankara Hukuk Mektebi'nde devletler umumi hukuku dersini veren bir diğer öğretim üyesi de 1889'da Aydın'da doğan Zeki Mesud [Alsan] Bey'dir (ö.1986). 1910'da Mülkiye Mektebi'nden 1913'te ise Paris Siyasi İlimler Mektebi'nden mezun olmuştur. Mülkiye Mektebi'nde devletler umumi hukuku dersi vermiş, akabinde müdürlük yapmış ve profesörlüğe yükseltilmiştir. 1927-1943 yılları arasında Edirne ve Diyarbakır milletvekilliği yapan Alsan daha sonra Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyeliği ve dekanlığı görevlerini de icra etmiştir. Türkiye'yi uluslararası alanda da temsil eden Alsan 1935'te Paris'te bulunan Parlamentolar Birliği Tali Ekonomik Komisyonu'na temsilci seçilmiştir. 1937'de

ise Roma'da Parlamentolar Birliği Konseyi'nin toplantısına temsilci olarak katılmıştır (Çankaya 1968 C.2, 845-846)

Erken Cumhuriyet döneminde Ankara Hukuk Fakültesi'nde devletler hususi hukuku dersi veren Osman Fazıl [Berki] Bey 1912'de dünyaya gelmiş ve 1938'de Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1942'de Fribourg Hukuk Fakültesi'nde doktorasını tamamlayan Berki mezun olduğu okulda 1942'de doçentliğe, 1950'de ise profesörlüğe yükselmiş, 1956-1959 yılları arasında da Fakülte'nin dekanlığını icra etmiştir (Fişekçi 1977, 63).

Devletler hususi hukuku alanında ders veren diğer bir öğretim üyesi 1910 yılında İstanbul'da doğan Hikmet [Belbez] Bey'dir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Göttingen Üniversitesi'nde tamamladığı doktora tezi ile hukuk doktoru sıfatını haiz olmuştur. Kariyerine hâkimlik mesleği ile başlayan Belbez bu görevinden ayrılarak Ankara Hukuk Fakültesi'nde devletler hususi hukuku alanında öğretim üyeliği yapmış ve 1950 yılında profesörlüğe kadar yükselmiştir. Bir yandan da Siyasal Bilgiler Okulu'nda devletler hususi hukuku dersi veren Belbez, tıpkı Osman Fazıl Berki gibi Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin dekanlığı görevini de icra etmiştir (Fişekçi 1977, 61).

Tıpkı İstanbul Üniversitesi'nde olduğu gibi Ankara Hukuk Mektebi/Fakültesi'nde uluslararası hukuk alanında ders veren akademisyenler de bir taraftan akademik, diğer taraftan siyasi/bürokratik hayatlarını sürdürmüşlerdir. Mahmud Esad Bozkurt, Nihat Erim, Zeki Mesud Alsan milletvekilliği görevinde bulunmuşlar, Mahmud Esad Bozkurt bakanlığa, Nihat Erim de başbakanlığa kadar uzanan siyasi kariyerler izlemişlerdir. Yine bu akademisyenlerin biyografileri

incelendiğinde neredeyse tamamının yurtdışında doktora eğitimlerini tamamladıkları gözlemlenmiştir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin müfredat programına göre öğrenciler devletler hukuku dersini almadan önce medeni hukuk, anayasa hukuku, Roma hukuku, iktisat, siyasi tarih, hukuk sosyolojisi ve hukuk felsefesi derslerini almaktaydılar (Meray 1959, 55). 1926 yılında yayımlanan Ankara Hukuk Mektebi Talebe Rehberi isimli çalışmada dört sömestrde hukuk-u umumiye-i düvel dersi verildiği ve derste anlatılan konuların çeşitlilik arz ettiği ifade edilmiştir. Buna göre bu derste uluslararası hukuka giriş, uluslararası hukukun şahısları ve uluslararası ilişkiler konuları birinci ve ikinci sömestrde, devletlerarası ihtilaflar ve bunların çözüm çareleri, uluslararası hukukta eşya ve devletlerarası antlaşmalar gibi konular üçüncü ve dördüncü sömestrde verilmektedir. Buna ilaveten “beynelminel uzuvlanma ve Milletler Cemiyeti”, “Muvazene ve milliyet nazariyeleri” gibi erken cumhuriyet dönemi Batı uluslararası hukuk literatüründe de tartışılan güncel konular da müfredata dâhil edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de yaşanan iç gelişmelerin uluslararası hukuk müfredatına yansımaları da bu dersin müfredatında görmek mümkün olmuştur. Şöyle ki; “Büyük Türk inkılabının beynelmilel münasebata tesiri, Lozan muahedesi ve ehemmiyeti” gibi konuların da müfredata dâhil edildiği gözlenmiştir. Buna ilaveten Lozan Antlaşması, açık denizler, beynelmilel sular, kara suları, antlaşmalar, akitler gibi konular üzerinde de titizlikle durulmuştur (Erozan 2014, 65).

Devletler hukuku öğretimi ise mevcut ders kitaplarının tetkik ve tenkidi usulüne dayandırılmıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde 1947-1961 yıllarında devletler umumi hukuku öğretim üyeliği yapan İlhan Lütem, dersin sadece ders

kitaplarına dayandırılmasının doğru olmadığını, ders kitaplarının yanı sıra makale, tez, monografilerden de faydalanılarak öğretim üyelerinin hakemliğinde öğrencilerin öğrendiklerini sınıfta tartışmaları ile daha etkili devletler hukuku dersi verilebileceğini ifade etmiştir (Meray 1959, 58). Diğer bir deyişle, yeni nesil akademisyenler eski tedaris usullerini yetersiz bulmaktadırlar.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi de tıpkı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi gibi bir akademik dergi çıkarmaya başlamıştır. İlk sayısı 1943 yılında yayımlanan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi de uluslararası hukuk alanında akademik yayın yapılan bir diğer mecra olmuştur. 1945 yılı sonuna kadar bu dergide yayımlanan 66 makaleden 11 tanesi, yani makalelerin yaklaşık %17'si uluslararası hukuk üzerinedir.

YILLAR	MAKALE SAYISI	ULUSLARARASI HUKUK MAKALE SAYISI
1943	10	-
1944	38	7
1945	18	4

Tablo 3.2. 1943-1945 yılları arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi'nde Yayınlanan Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/archive>).

Sonuç olarak, yeni cumhuriyetin idarecileri hukuk eğitimin yalnızca İstanbul'da yapılmasının uygun olmadığını, başkent Ankara'da da hukukçu yetiştirecek bir okul kurulmasının elzem olduğunu daha cumhuriyet ilan edilir edilmez düşünmeye başlamışlardır. Aslında ilk hedef Darülfünun Hukuk Fakültesi kadar donanımlı bir yükseköğretim kurumu oluşturmak yerine günün pratik ihtiyaçlarını karşılayacak bir tür meslek okulu oluşturmaktır. Ancak Ankara Hukuk Mektebi adıyla kurulacak ve zaman içinde Ankara Hukuk Fakültesi'ne dönüşecek

olan bu kurum bir cumhuriyet müessesesi olarak tasarlanmış, imparatorluk bakiyesi bir kurum yerine tamamen cumhuriyet idealleri ile kurulan ve yeni tip bir hukuk insanı yetiştirmeyi amaçladığının altı çizilen bir yapı ile tesis edilmiştir. Bu yönüyle köklü ama statükocu Darülfünun/İstanbul Üniversitesi ekolünün yanı sıra, yeni ama dinamik bir Ankara Hukuk Fakültesi ekolü oluşmaya başlamıştır.

3.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nda

Uluslararası Hukuk Eğitimi

Ankara'da uluslararası hukuk dersleri veren bir diğer kurum ise Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'dur; bu okul 1859 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapacak Tanzimat idarecilerinin yetiştirilmesi için bir çeşit meslek okulu olarak Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'nin devamıdır (Çankaya 1968, 1: 4-5). 1918 yılında kurum Maarif Nezareti'ne bağlanarak ismi Mekteb-i Mülkiye olmuştur (Çankaya, 1968 C.1, 192-193). Kurumun yönetmeliği ve programları Cumhuriyet'in ilanından sonra 17 Temmuz 1924 tarihli bir talimatla değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerle okul yatılı hale getirilmiştir. İlk iki yıl ortak dersler verilmiş, akabinde üçüncü yıldan itibaren öğrencilerin ihtisaslaşması sağlanarak sınıflar idari, mali ve siyasi şubelere ayrılmıştır (Çankaya 1968 C.1, 201-205). Mustafa Kemal Atatürk'ün talebi ile 1936-1937 öğretim yılında kurum Ankara'ya taşınmış ismi Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmiştir. 27 Kasım 1936 tarihli bir talimatla ortak derslerin üç yılda, ihtisas derslerinin (idari, mali ve siyasi şubelerde) ise bir yılda verilmesi ile öğretim süresi dört yıl olmuştur (Çankaya 1968 C.1, 223-237).

Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nun ihtisaslaşma ayrışmasına göre siyasi şubede devletler umumi hukuku, devletler hususi hukuku dersleri ve bunlara ek olarak diplomatik muhabere dersi verilmiştir (Çankaya 1968 C.1, 205). Kurumda uluslararası hukuk derslerinin Ankara Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri tarafından verildiği görülmektedir. Şöyle ki devletler hususi hukuku dersleri, Hukuk Fakültesi'nde de bu dersleri veren Ethem Menemencioğlu, Nusret Metya ve Hikmet Belbez tarafından, devletler umumi hukuku dersleri de yine Hukuk Fakültesi öğretim üyeleri olan Zeki Mesud Alsan, Cemil Bilsel ve Mahmud Esad Bozkurt tarafından verilmiştir (Erozan 2014, 64). Diğer bir deyişle Siyasal Bilgiler Okulu özellikle ilk yıllarında uluslararası hukuk alanında ayrı bir öğretim kadrosuna sahip olamamıştır.

Siyasal Bilgiler Okulu'nun her üç yılında da devletler hukuku dersi verilmiştir; üçlü ayrışmadan sonra ise İdari Şube'de sadece devletler hususi hukuku, Siyasi Şube'de ise devletler umumi hukuku, devletler hususi hukuku ve diplomatik muhabere dersleri verilegelmiştir (Çankaya 1968 C.1, 201-203). Devletler umumi hukuku dersini alan yaklaşık 125-150 öğrenci olduğundan devletler hukuku öğretim üyeleri derste tenkit (tartışma) metodu yerine takrir (ders anlatımı) metodunu tercih etmiştir (Meray 1959, 55-57). Devletler hususi hukuku dersini alanlar on-on beş öğrenciden fazla olmadığından ders işlenirken tartışma metodundan faydalanılmış, böylece öğrenciler derste aktif rol oynamıştır (Meray 1959, 60).

İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri'nde olduğu gibi Siyasal Bilgiler Okulu'nda da akademik bir dergi çıkarılmış ve bu dergide uluslararası hukuk alanında yazılan makalelere yer verilmiştir. Mülkiye Talebe Cemiyeti tarafından 1931 senesinde *Mülkiye Mektebi Mecmuası* adıyla aylık olarak çıkartılmaya

başlanan bu dergi 1932 yılında *Mülkiye Mecmuası*, 1934 yılında ise *Mülkiye İçtimai İlimler Mecmuası* ismini almıştır. Mülkiye Mektebi'nin isminin Mustafa Kemal Atatürk tarafından Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirmesini müteakip derginin adı da değişmiş ve dergi 1935 yılında *Siyasal Bilgiler Mecmuası*, 1937 yılından itibaren ise *Siyasî İlimler Mecmuası* adını almıştır (Haklı 2015, 105). Dergi 1931 yılından 1945 yılına kadar 177 sayı yayımlanmıştır. Dergide bu zaman diliminde yayımlanan 1640 makalenin yalnızca 36 tanesi doğrudan uluslararası hukuk ile ilgilidir. Kısacası uluslararası hukuk alanında yayımlanan makalelerin oranı yaklaşık %2,1'dir. Hukuk Fakültelerinin yayımladığı dergilerdeki oranlar göz önüne alındığında bu oran oldukça düşüktür; bu da Siyasal Bilgiler Okulu'nda devletler hukukunun tali bir konu olarak algılanmasının bir sonucu olabilir.

YILLAR	MAKALE SAYISI	ULUSLARARASI HUKUK MAKALE SAYISI
1931	91	5
1932	115	1
1933	148	1
1934	154	2
1935	126	4
1936	98	1
1937	108	3
1938	96	1
1939	95	1
1940	97	2
1941	84	6
1942	89	2
1943	117	1

1944	113	3
1945	109	3

Tablo 3.3. 1945 Yılına Kadar Siyasi İlimler Mecmuası'nda Yayınlanan Makalelerdeki Uluslararası Hukuk Makalelerinin Dağılımı (Güven 2010, 27-109).

Sonuç olarak, erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitiminin verildiği bir diğer kurum da önce İstanbul'da Mekteb-i Mülkiye'nin devamı olarak varlığını sürdüren, ardından da Ankara'ya taşınarak geleneksel hüviyetinin yanı sıra bir cumhuriyet kurumu olarak da telakki edilmeye başlanan, hatta bunun için adı da değiştirilen Siyasal Bilgiler Okulu'dur. Ancak bu okul özü itibariyle hukuk eğitimi verilen bir okul olmadığından uluslararası hukuk eğitimi özellikle siyasi şubenin mesleki eğitimine katkı sağlayacak bir ders olarak düşünülmüştür. Bu nedenle uzunca bir süre bu okulun kendi uluslararası hukuk akademisyası teşekkül edememiş, bunun yerine Ankara Hukuk Fakültesi'nin kadrolarından istifade edilmiştir. Okulun dergisinde de uluslararası hukuka Hukuk Fakülteleri'nin dergileri ile mukayese edildiğinde daha az yer verildiği gözlenmiştir.

3.4. Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün Açılışı

Türkiye'de uluslararası hukuk eğitiminin kurumsal gelişimine katkı sağlayan gelişmelerden bir tanesi de 14 Mayıs 1943'te İstanbul Üniversitesi'nde bünyesinde Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün kurulmasıdır. Bu enstitü aslında daha 1873 yılında Cenevre'de kurulan Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nden (*Institute de Droit International*) esinlenerek tesis edilmiştir. Enstitü'nün kuruluşu ile ilgili olarak kaleme aldığı makalede Nihat Erim bu enstitünün ABD ve Avrupa'da açılan benzeri kurumlar gibi devletlerarası hukukun “inkışafına, yayılmasına,

yükselmesine hizmet amacı güden [bir] yüksek ilim merkezi” olarak tasavvur edildiğini belirtmiştir (Erim 1943a, 349).

Bu Enstitü'nün kuruluşunun sembolik bir önemi de vardır. Osmanlı idaresinde kapitülasyonlarla sömürülen devlet Lozan'dan sonra bu sömürü düzenine son vermiş ve “artık başkalarından üstün olduğunu iddia eylemeyen, fakat hiç kimseden de aşağı görülmeğe asla tahammül edemeyen” (Erim 1943a, 349) Türkiye böyle bir enstitü tesis ederek devletlerarası hukuk çalışmalarında “ileri kültür topluluklarına has” ilmi faaliyetlerle temayüz edecektir. Dahası Erim şu sözlerle yeni Türkiye'nin eskisinden farkını ortaya koymaktadır: “Devletlerarası hukuku sahasında artık bizim de başkalarına öğretecek bilgilerimiz vardır. Münhasıran ‘alıcı’ olmaktan çıkıp ‘verici’ olmanın zamanı gelmiş bulunuyor” (Erim 1943a, 350).

Cemil Bilsel de 1944 yılında *The American Journal of International Law* dergisinde yayımlanan “International Law in Turkey” başlıklı makalesinde bir dönem rektörü olduğu İstanbul Üniversitesi'nin tarihini Doğu Roma İmparatoru Konstantin'e kadar geri götürürken aslında Türkiye'de hukuk eğitimi geleneğinin Osmanlı öncesi kökenlerini de vurgulamakta ve İstanbul'u merkeze alan bir devamlılık inşa etmektedir (Bilsel 1944, 547-48). Bilsel yeni Türkiye'nin her daim uluslararası hukuka saygı duyan bir devlet olduğunu, İsmet İnönü'nün Lozan'da tüm taleplerini uluslararası hukuka dayandırıldığını vurgulamıştır. Ayrıca dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun ifadesiyle “Türkiye uluslararası hukukun sığındığı değil, baş tacı edildiği bir ülkedir” (Bilsel 1944, 549). Bilsel makalesini Devletler Hukuku Türk Enstitüsü'nün gelecek yıllarda Amerika'dan, İngiltere'den ve Rusya'dan uzmanlar davet edeceğinin ve bu uzmanların da

çalışmalarıyla uluslararası hukuk alanında önemli bilimsel gelişmeler kaydedileceğinin altını çizerek bitirmektedir (Bilsel 1944, 556).

Kısacası Devletler Hukuku Türk Enstitüsü de erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitimi noktasında önemli bir boşluğu doldurmakta ve Türk uluslararası hukuk akademiyasını Batı uluslararası hukuk akademiyasına bağlayan bir köprü görevi üstlenmektedir.

3.5. Sonuç

Bu bölümde erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitimi üzerinde durulmuştur. Bu dönemde uluslararası hukuk eğitimi aslında büyük ölçüde Osmanlı geleneğini devam ettirse de bazı önemli dönüşümler de gözlemlenmektedir. İlk olarak, en azından 1933 Üniversite Reformu’na kadar ve özellikle Darülfünun’da uluslararası hukuk eğitimi imparatorluk döneminde de bu kurumda ders veren akademisyenlerce verilmiştir; bu yönüyle kurumsal bir devamlılıktan bahsetmek mümkündür. Ayrıca devletler umumi hukuku alanında Cemil Bilsel’in ve devletler hususi hukuku alanında da Nusret Metya’nın imparatorluk döneminde kaleme aldıkları ve cumhuriyetin ilanından sonra revize ederek yeniden yayımladıkları ders kitaplarının okutulması da bu geleneğin devamını göstermesi bakımından önemlidir.

Bir taraftan Darülfünun geleneği İstanbul’da devam ederken, diğer taraftan Ankara’da bir cumhuriyet müessesesi olarak yeni bir yükseköğrenim kurumu kurma düşüncesi hayata geçirilmiş ve cumhuriyet ideallerine göre ve yeni hukuk sistemine entegre olabilecek şekilde hukukçu yetiştirmek maksadıyla Ankara Hukuk Mektebi 1925 gibi erken bir tarihte tesis edilmiştir. Her ne kadar, bu okulun yeni bir ekol

oluşturacak şekilde kurulması tasavvur edildiyse de en azından uluslararası hukuk alanında bunun gerçekleştiği söylenemez; zira uzun yıllar boyunca bu okulda devletler umumi ve hususi hukuku dersleri Darülfünun hocaları tarafından verilmiştir. Ankara Hukuk Fakültesi'nin bir ekol oluşturacak yeni kadrolara sahip olması ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşecektir. Yine de bu kurumun kuruluş felsefesinin Darülfünun geleneğinden ayrı bir hukuk eğitimi vermek olduğunu söylemek mümkündür.

Öte yandan gerek Darülfünun/İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde gerek Ankara Hukuk Fakültesi'nde ve gerek Siyasal Bilgiler Okulu'nda uluslararası hukuk dersleri imparatorluk dönemine göre daha sistemli ve düzenli bir şekilde verilmiştir. Akademisyenler mevcut ders kitaplarını yeni döneme adapte edecek şekilde güncellemişler veya yeni ders kitapları yazmışlar ve bu yükseköğrenim kurumlarının akademik dergilerinde yayımlanan makalelerle Türk uluslararası hukuk literatürüne yeni kaynaklar kazandırmışlardır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de uluslararası hukuk eğitimi erken cumhuriyet dönemi ile Batı standartlarına erişmeye başlamıştır. Avrupa ve Amerika'da teşekkül eden devletler hukuku enstitülerine benzer bir yapının 1943'te İstanbul Üniversitesi'nde kurulması da bu çabanın bir diğer göstergesidir.

Bu dönemde uluslararası hukuk eğitimi veren akademisyenlerin profiline bakıldığında şu gözlemler yapılabilir. Genellikle toplumun orta-üst sınıfına mensup ailelerin çocukları olarak Galatasaray Sultanisi, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk ya da Darülfünun'dan mezun olduktan sonra yurt dışına ihtisas için gönderilmişler, ağırlıklı olarak Fransa ve İsviçre'de bulunan üniversitelerde doktora derecelerini almışlardır. Türkiye'ye döndükten sonra büyük bir kısmı milletvekilliği yapmış,

çeşitli siyasi partilerin kuruluşunda ya da yönetiminde görev almış, ya da bürokrasi içinde istihdam edilmişlerdir. Diğer bir deyişle akademik kariyerlerinin yanı sıra siyasi/bürokratik bir kariyerleri de eş zamanlı olarak devam etmiştir.

Kısacası erken cumhuriyet döneminde Osmanlı geleneğinin yer yer sürdüğünü söylemek, ancak bu gelenekten kopuş için de kurumsal ve kuramsal düzenlemeler yapıldığını iddia etmek mümkündür. Yükseköğrenim kurumlarının ve onların müfredatlarının yeniden düzenlenmesi, üniversite reformu ile bazı öğretim üyelerinin görevlerine son verilmesi ve yeni nesil akademisyenlerin istihdamıyla Osmanlı tedrisat gelenekleri zayıflamış ve Cemil Bilsel'in tabiriyle bir "Türk uluslararası hukuk ekolü" yaratma çabaları artmıştır.

BÖLÜM IV

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE ULUSLARARASI HUKUK ALANINDA TEMEL TARTIŞMALAR VE BUNLARIN TÜRK ULUSLARARASI HUKUK AKADEMYASINA YANSIMALARI

Birinci Dünya Savaşı uluslararası hukuk anlayışında büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Bazı uluslararası hukuk tarihçilerine göre bu savaş on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren ulus-devletler sisteminin altyapısını oluşturan klasik uluslararası hukuk anlayışının sonunu getirmiş ve “post-klasik uluslararası hukuk” olarak adlandırılabilir yeni bir dönem başlatmıştır. Öyle ki 1919 yılında uluslararası hukukun yöneleceği yolun 1648 Westphalia Antlaşması veya 1815 Viyana Kongresi’nden çok daha dramatik değişikliklere yol açacağı düşünülür olmuştur (Grewe 2000, 575).

Uluslararası hukuk anlayışındaki bu köklü değişimin nedenleri arasında uluslararası sistemin dönüşümü başı çekmektedir. BDS’den önce Avrupa’nın başat güç olduğu ve uluslararası hukukun neredeyse tamamen Avrupa Devletleri tarafından tanımlandığı bir uluslararası sistem mevcuttur. BDS sona erdikten sonra Avrupa’nın artık dünya siyasetinde merkezi bir konumda olmadığı ortaya çıkmıştır. Kısacası dünya güç dengesi merkezden çeperlere doğru yayılmaya başlamıştır. Ancak çeperlerdeki iki büyük güç henüz merkez olmaya hazır değildir. ABD savaştan sonra yıpranmamış büyük bir askeri/ekonomik güç olarak ortaya çıkarken idealist Başkan Wilson’ın idealizmi Kongre’de paylaşılmamış ve ABD, Başkanının

yaratmaya çalıştığı düzenin dışında kalarak yalıtımcılık politikası ile kendi yarıküresine dönmüştür. Diğer büyük çeper gücü olan Rusya ise BDS sırasında başlayan ideolojik devrimin yıkıcılığını ortadan kaldırmak için şimdilik mevcut ideolojik statükoyu kabullenmiş ve o da kendi içine kapanarak hem BDS'nin hem de iç savaşın yaralarını sarmaya başlamıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın gönülsüz bir başat güç olarak ortaya çıktığı bir uluslararası sistem kurulmuştur. Bu sistem İkinci Dünya Savaşı ile tamamen ortadan kalkacak ve çeperlerin birer blok lideri olarak ortaya çıktığı Soğuk Savaş dönemine geçilecektir. Dolayısıyla 1919-1945 dönemi uluslararası hukuk anlayışı açısından da bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilir (Grewe 2000, 576).

Bu geçiş döneminde uluslararası hukuk alanındaki en büyük dönüşümlerden biri barış kavramına yapılan vurgudur. Aslında uluslararası sistemde barışın sağlanması ve devletlerarası sorunların savaş yoluyla değil de diplomasi ve uluslararası hukuk yoluyla çözülmesi hususunda Viyana Kongresi ile güçlenen ancak on dokuzuncu yüzyıl boyunca bir türlü uygulamaya konamayan bir uzlaşma vardır. Hatta bu uzlaşma 1899 ve 1907 yıllarında yapılan iki Lahey Konferansı'nda kodifiye edilmeye bile çalışılmıştır (Vagts 2000, 33-36). Ancak bu konuda başarı sağlanamamış ve savaş diplomasi ile uluslararası hukuk karşısında öncelik kazanmıştır.

ABD Başkanı Wilson'a göre bu başarısızlığın temel nedeni Viyana düzeninin hatalı kurgusudur. Devletlerin açık diplomasi yerine gizli diplomasiyi tercih etmesi, kolonyal imparatorluklar arasındaki paylaşım rekabetinin çatışmayı sürekli olarak körüklemesi ve hepsinden önemlisi BDS öncesindeki barış arayışlarının kurumsallaşamamasıdır. Dolayısıyla daha savaş sırasında Wilson, ABD'yi savaşa sokarken ilan ettiği prensiplerinde açık diplomasiyi, – kolonyal imparatorlukların

sonunu getirecek olan – kendi kaderini tayin hakkını ve savaş bittikten sonra tüm devletlerin bir araya gelerek barışı koruyacakları ve uluslararası hukukun savaşın yerini alacağı bir kurumun kurulmasının gerekliliğini vurgulamıştır (Armaoğlu 2014, 129-132).

Her ne kadar Wilson'un idealizmini kerhen paylaşılsalar da Avrupa Devletleri tarafından uluslararası barışın ve iş birliğinin korunması ve Paris Barış Konferansı Antlaşması ile tesis edilen yeni uluslararası sistemin devamının sağlanması için bir uluslararası örgüt, yani Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur (Uluslan 2008, 238-239). MC barış zamanında oluşturulan ve sadece Avrupa'nın değil dünyanın küreselleşme süreci ile beraber farklı kıtalardaki ülkelerin de üyesi bulunduğu bir uluslararası kuruluş olması bakımından büyük önem arz etmektedir. MC'nin öncülük ettiği açık diplomasi dönemi için Wilson'un on dört prensibi temel kabul edilmiştir (Oran 2012, 35).

İki savaş arası dönemde MC'nin de tesisiyle uluslararası hukukta yeni anlayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Grewe'ye göre (2000, 582) post-klasik uluslararası hukuk anlayışının BDS öncesi klasik uluslararası hukuk anlayışından üç temel farkı vardır. Birincisi klasik dönemde egemen devletin uluslararası hukukun tek öznesi olduğu düşüncesi post-klasik dönemde yerini bireye uluslararası hukuk sisteminde daha fazla yer verilmesine bırakmıştır. BDS'den sonra insan ve azınlık haklarına önceki döneme nazaran çok daha fazla dikkat edilmeye başlanmıştır. İkinci fark ise BDS öncesinde var olan, hukuken eşit ancak gerçekte eşit olmayan devletlerden teşekkül eden "organize olamamış çoğulluğun" yerini tarihte ilk kez uluslararası toplumu bir araya getirecek ve devletler arasında çatışmanın yerini uzlaşımın alacağı evrensel bir araç olarak tahayyül edilen MC'ye bırakmasıdır. Son olarak savaş artık

devletlerarası ilişkilerin doğal bir unsuru olmaktan çıkarılmış, devletlerin egemenlik haklarından biri olarak kabul edilen savaş ilanı gerek MC Misakı, gerekse 1928 yılında imzalanacak olan Kellogg-Briand Paktı ile gayri hukuki bir durum olarak değerlendirilmiştir.

İki dünya savaşı arası dönemde bir diğer önemli gelişme on dokuzuncu yüzyılda Avrupa devletleri arasında yaygınlaşan pozitif uluslararası hukuk algısının güçlü bir şekilde devam etmesine rağmen, doğal hukuk anlayışının da yeniden ortaya çıkmaya başlamasıdır. Özellikle insan hakları kavramının ön plana çıkması, Avrupa'nın on dokuzuncu yüzyılda yarattığı "medeniyet standardı"nın ötesine geçilerek uluslararası hukukun bireyin sırf insan olmasından kaynaklanan bazı hakları olduğunu yeniden düşünmeye başladığı bir ortam yaratmıştır. Bu da özellikle azınlık haklarının korunması ve kolonyal imparatorlukların kendi kaderini tayin hakkını tanıyarak bünyelerindeki toplulukların bağımsızlık arayışlarını dikkate almaları sonucunu doğurmuştur (Grewe 2000, 256-257).

İki savaş arası dönem uluslararası hukuk tarihinde durağan bir dönem teşkil etmez. Aksine disiplin tarihinde görülmemiş bir hareket dönemidir. Bu dönemde Hollanda'nın Lahey şehrinde Daimi Uluslararası Adalet Divanı kurulmuştur. Tüm anlaşmazlıklar üzerinde yargı yetkisine haiz olan bir kurum olmasa da önemli uluslararası davalara bakan mahkeme olması bakımından dönemin önemli gelişmelerindendir. 1933'te ABD'de devletlerin hak ve ödevleri üzerine toplantılar düzenlenmiş, deniz tarafsızlığı, iç savaşlar, iltica ve suçluların iadesi konvansiyonları akdedilmiştir. Ayrıca insan hakları konusunda da çeşitli müzakerelerde bulunulmuştur. Mağlup edilen ülkelerin eski kolonilerinin Cemiyet

üyesi ülkeler tarafından yönetileceği ve bağımlı bölgelerin vesayet ilkesi, MC'nin görevler listesinde somutlaştırılmıştır (Bernhardt 1984, 585).

1923-1945 arası dönemde uluslararası hukuk algısındaki bu dönüşümler ve bu çerçevede devletler arasında akdedilen antlaşmalar, Türkiye'de bu dönüşümlerin ve antlaşmaların yarattığı yeni uluslararası hukuk algısının araştırılmasına vesile olmuştur. Bir taraftan bu yeni tartışmalar üzerine yeni bir literatür ortaya çıkarken veya uluslararası hukukun eski konuları yeni bir yaklaşımla ele alınırken diğer taraftan uluslararası literatürde yayımlanan eserler Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu bölümde özgün çalışmalar ve çeviriler üzerinden dünyadaki uluslararası hukuk anlayışının Türk uluslararası hukuk akademisyası üzerindeki yansımalarına değinilecektir.

4.1. Türk Uluslararası Hukuk Akademiyasında MC Üzerine Yapılan Çalışmalar

BDS'de Osmanlı İmparatorluğu yenilen devletler arasında yer aldığı için, MC'ye üye olmamıştı; Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda ise MC epeyce kurumsallaşmıştı. Nitekim MC'ye üye olan devletlerin sayısı 1925 yılına gelindiğinde elli beşi bulmuştur. MC dünya barışının korunmasını sağlamak gayesi ile ortaya çıksa da devamında cemiyetin kurucu üyelerinin ve önde gelen devletlerin menfaatlerine yönelik amaçlara hizmet etmeye başlamıştır (Uluslan 2008, 238-239). Almanya'nın Ren bölgesini yeniden silahlandırmasından sonra güvenlik sistemi yeniden bozulmuş, silahlanma yarışı devam etmiştir. Keza İtalya'nın Habeşistan'ı işgali de MC'nin işlevsizliğine bir diğer gösterge olarak değerlendirilebilir. Bütün bunlara rağmen özellikle 1925-1930 yılları arasında MC uluslararası ilişkilerde

barışı tesis etmeye yönelik atılmış önemli bir adımdır (Oran 2012, 37). Diğer bir deyişle, MC, devletlerin barışçıl ilişkilerini düzenlemek, silahlı çatışmaları önlemek/ çözmek ve tarihte uluslararası hukuk camiasının örgütlenmesi amacıyla evrensel bir amaç oluşturmak için atılan ilk girişim olması bakımından önem arz eder (Grewe 2000, 581).

MC'nin tesisi ve faaliyetleri Türk uluslararası hukuk akademiasının dikkatini çekmiş gibi görünmektedir. Bilhassa Lozan Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı veya BDS sırasında ortaya çıkan bazı meselelerinin MC tarafından ele alınmasının kararlaştırılması, uluslararası hukuk çalışanlarının da bu kurum hakkında yayın yapmalarına neden olmuştur. Bu hukukçuların başında Mehmed Cemil [Bilsel] Bey gelmektedir.

Mehmed Cemil Bey MC hakkında yayın yapan ilk uluslararası hukuk akademisyenlerinden biridir. 1924'te *Servet-i Fünun* dergisinde yayımladığı “Cemiyet-i Akvam'a Dair” başlıklı makalesinde MC'nin fikir babası olarak on sekizinci yüzyılda yaşamış Fransız rahip ve düşünür Abbe de Saint Pierre'i göstermiş, uzun uzadıya bu düşünürün “sulh-ü daimi” ve “cihan teşkilatı” için geliştirdiği projelerden bahsetmiştir. Mehmed Cemil Bey'e göre Abbe de Saint Pierre bu görüşlerini Fransa hükümetinin ileri gelenleri ile paylaştığında kendisi ile alay edilmiştir; zira imparatorluk zihniyeti böyle barışçıl bir projenin hayata geçirilmesini imkânsız kılmaktadır. Mehmed Cemil Bey'e göre “bu zihniyet yıkılmadıkça insaniyeti saadet yoluna götüren bu iyi fikirlere revaç mukadder değildir” (Mehmed Cemil 1924a, 27).

Mehmed Cemil Bey bundan sonra Fransız İhtilali sırasında dünya barışının sağlanması için tasarlanan projelerden bahsetmekte; ancak bütün devletler daimi

barışın sağlanması ve tecavüzi savaşlardan vazgeçilmesi, dünya barışını ihlal edecek davranış gösteren saldırgan devletlere karşı diğer devletlerin birleşmesi gibi hususları kabul etmedikçe böyle bir barışın sağlanamayacağını ifade etmiştir. Bu fikirlerin dünya devletleri tarafından kabul edilmesi ancak BDS gibi yıkıcı bir savaştan sonra mümkün olabilmiştir. Mehmed Cemil Bey'e göre (1924a, 27) bu fikirler Amerika'da on dokuzuncu yüzyılda zaten olgunlaşmaya başlamıştır ve Wilson MC gibi bir örgütün kurulması fikrini kendisi icat etmemiş, hazır bulmuştur. Wilson'ı bu projenin mimarı yapan ise bu görüşlerin ilk kez büyük bir devlet adamının "resmi lisanında" zikredilmesi olmuştur. Sonuç olarak Mehmed Cemil Bey bu kısa makalesinde MC fikrinin tarihsel ve felsefi temelleri üzerinde durarak bu kurumun nasıl kurulduğunu ele almıştır.

Aynı yıl yayımlanan *Cemiyet-i Akvam: Suret-i Tessesüsü, Mahiyeti, Vezaifi, Teşkilatı, Misakı* başlıklı kitabında ise Mehmed Cemil Bey bu çalışmasında devletler hukukunun Avrupa tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na karşı riyakârca kullanıldığını ancak Lozan Antlaşması'ndan sonra bu durumun değişiklik arz ettiğini ifade etmiştir. Yeni Cumhuriyet Avrupa devletlerinin uluslararası hukuku aleyhine kullanabilecekleri zayıf bir devlet değil; bizzat Avrupa uluslararası hukuk sistemi içinde, bu hukukun kurallarına göre hareket eden bir devlettir. Mehmed Cemil Bey MC'yi "beynelmilel münasebatta ilmin çok büyük bir terakki hatvesi" olarak tanımlayarak bu kurumun uluslararası ilişkilerdeki rolüne dikkat çekmiştir (Bilsel 1924b, 3).

MC'nin kuruluş amaçları, yapısı ve uluslararası hukuka getirdiği yeniliklere dair kuramsal tartışmaların yapıldığı bu tür makalelerin dışında MC'nin aldığı bazı kararlar ve uluslararası hukuka dair gerçekleştirdiği bazı çalışmalar da Türk

uluslararası hukuk akademiyasının dikkatini çekmiş ve MC'nin yayınladığı bazı raporlar, özellikle de yeni cumhuriyeti ilgilendirenleri, Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu konuda *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nın başı çektiği görülmektedir. 1926 yılında bu dergide yayımlanan bir dizi rapor çevirisi "Cemiyet-i Akvam Vesikaları" başlığı altında yayımlanmıştır ([Yazar Yok] 1926). Çevirileri kendisinin kim olduğunu tayin edemediğimiz Edib Bey adından bir çevirmen yapmıştır; ancak kendisinin 1921 yılında Darülfünun Hukuk Fakültesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra burada öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan Serdengeçtizade Hüseyin Edib Bey olduğu düşünülebilir (Edib Bey'in hayatı ve eserleri için bkz. Partalçı, 2016). Bu başlıkla yayımlanan ilk makalede uluslararası hukukun aşamalı olarak yazılı hale getirilmesi için MC çerçevesinde kurulan uzmanlar komisyonunun üyeleri Rundstein ve de Magalhaes tarafından hazırlanan tabiyet meselesine dair raporu hakkında genel bir bilgi verilip ve bu rapor etrafında dönem tartışmalar (1926, 27-32) işlenirken, diğer üç makalede bu raporun tam metnine yer verilmiştir. Rapor özellikle BDS sonrası sınırları değişen veya yeni kurulan devletlerde tabiyet meselesini detaylı bir şekilde incelediğinden (Hyde 1926, 726-735) ve Türkiye Cumhuriyeti de gerek imparatorluk halefi olarak gerekse yeni kurulmuş bir devlet olarak tabiiyet meselesinin hassasiyetle ele alındığı bir durum içinde bulunduğundan bu raporun çevrilmesi önemli addedilmiş olabilir.

Yine Türkiye Cumhuriyeti'ni doğrudan ilgilendiren konularda MC'nin takındığı tavrın daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere MC hakkında bilgi veren makalelerin de çevrilip yayımlandığı görülmektedir. Özellikle *Ayın Tarihi* dergisinde sıkça MC hakkında makaleler yayımlanmaktadır. Herhangi bir çeviren ismi belirtilmediği için makalelerin kimler tarafından çevrildiği bilinmemektedir; ancak her hâlükârda bu

tarz kuramsal ve kurumsal metinlerin çevrilmesi Türk uluslararası hukuk literatüründe MC konusunun etraflıca ele alındığını göstermektedir. *Ayın Tarihi* dergisi Musul meselesinin gündemde olduğu ve MC içinde tartışıldığı 1925 yılı sonlarında önce MC Misakı'nın tam metnini yayımlamış (*Ayın Tarihi* 1925a), hemen bir sonraki sayıda da “Usul-i Tahkim ve Cemiyet-i Akvam” başlıklı bir diğer metni neşretmiştir. Bu makale okuyucuya tanıtılırken makalenin “Musul meselesi hakkında ita ettiği rey-i istişari sebebiyle ismi sıkça geçmiş bulunan Divan-ı Daimi-i Adalet'in suret-i tesisini hikâye ve alelumum usul-ü tahkim tarihini telhis eden bu makaleyi derc ediyoruz” ifadelerine yer verilmiştir (*Ayın Tarihi* 1925b, 1). Diğer bir deyişle Musul meselesi hakkında verdiği karardan sonra Daimi Uluslararası Adalet Divanı'nın nasıl kurulduğu ve bu mahkemenin de yetkisi dâhilinde olan tahkim meselesinin tarihsel olarak nasıl bir süreçten geçerek bahsi geçen döneme geldiğinin bilinmesinin faydalı olduğu kanaati hâsıl olmuştur.

Ayın Tarihi dergisi iki savaş arası dönemde MC'nin faaliyetleri ve toplantıları üzerine telif ve çeviri makaleler yayınlamaya devam etmiştir. Maalesef makalelerin birçoğunda yazar adı olmadığından telif mi, yoksa tercüme mi olduğu anlaşılamamaktadır. Bu makaleler arasında “Cemiyet-i Akvam Heyet-i Umumiyesi Dördüncü İctima Devresi” (*Ayın Tarihi*, 1923) başlıklı makale çok dikkat çekicidir. Zira daha Türkiye Cumhuriyeti dahi ilan edilmeden bile MC'nin dikkatle takip edildiği ve daha başından MC'ye yönelik olumsuz bir algı olduğu makalenin tanıtım yazısından anlaşılmaktadır. Bu yazıda şunlar nakledilmektedir (*Ayın Tarihi* 1923, 26):

Avrupa harbini müteakip büyük devletlerin kendi siyasi hırslarını da bitaraf bir kanal vasıtasıyla temin için tesis ettikleri Cemiyet-i Akvam geçen ay kendisi için çok feci bir imtihan geçirmiştir. İtalya-Yunan ihtilafı adeta Cemiyet-i Akvam'ın ihtilafları hal

hususundaki kudret ve kabiliyetini meydana çıkarmak için tertip edilmiş bir oyun vazifesini görmüştür. Bu itibardır ki geçen ay dördüncü sene-i devriye-i içtimai akdedilen Cemiyet-i Akvam meclis-i umumisi Avrupa’da hayli merak ve heyecanla takip edildi. Ve Cemiyet’in mevzubahis ettiği meselelerde gösterdiği külli acz Cemiyet’e ithal edilmek istenen Amerika’da fevkalade büyük akisler yaptı. Bu mağlubiyet Cemiyet-i Akvam’ın hayatına müthiş bir darbe oldu.

Ayın Tarihi dergisi İçişleri Bakanlığı’na bağlı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından yayımlanan bir dergidir; diğer bir deyişle devletin resmi görüşleri bu derginin içeriğinden anlaşılabilir (Kocaoğlu 2002, 634). Dergi yayın hayatına Eylül 1923’te başlamıştır ve yukarıdaki satırlar daha ilk sayıda yayımlanan bir makalede yer almaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin MC’ye bakışının daha ilk andan itibaren olumsuz olduğu söylenebilir. MC zayıf ve uluslararası sorunların çözümünde aciz bir yapı olarak büyük devletlerin hırslarını temin için kurulmuş bir örgüt olarak tanımlanmıştır. Bu durum Musul meselesinin gündemine geleceği muhtemel olan bir yapı hakkındaki hayal kırıklığını göstermesi açısından da önemlidir.

Bu ilk makaleyi müteakiben *Ayın Tarihi* dergisinde MC’nin tartıştığı konular üzerine pek çok çeviri makale yayımlandığı gözlenmektedir. Bunlar arasında “Cemiyet-i Akvam’ın İçtimai ve Terk-i Teslihat” (1924), “Almanya’nın Cemiyet-i Akvam’a Duhulünden Sonra Danzig Meselesi” (1926a), “Habeşistan ve Cemiyet-i Akvam” (1926b), “Cemiyet-i Akvam Meclisi” (1931) başlıklı makaleler sayılabilir. Bu makalelerle Türk okuyucusuna MC ve onun krizlerdeki rolü tanıtılmaya devam edilmiştir (Kocaoğlu 2002, 647-669).

1930’lu yıllarda da MC’nin uluslararası hukuktaki yeri ile ilgili bilgilendirici makaleler yayımlanmaya devam edilmiştir. Bunlardan biri hakkında çok sınırlı

bilgiye ulaşılabilen Nazım İzzet Toray tarafından yazılmıştır. Nazım İzzet Bey'in eğitim arka planına ulaşılamamıştır; ancak *Vakit* gazetesinde (30 Eylöl 1934) yer alan bir haberde kendisinin Tokat milletvekili olarak görev yaptığı ve Büyük Millet Meclisi'ni Beynelmilel Parlamento Birliği'nde temsil etme görevinde birkaç defa bulunduğu görölmektedir. Yayınladığı makale aslen Hukuk İlimini Yayma Cemiyeti'nin düzenlediği bir konferansta sunduğu bir tebliğdir ve bu tebliğin başlığı, "Cemiyet-i Akvam ve Paris Misaklarının Devletlerin Dâhili Kanunlarına Tesiri ve Milletlerarası Hukukunun Dâhili Hukuk ile Telifi", kendisinin uluslararası hukuk konularına vakıf olduğunu göstermektedir. *Adliye Ceridesi*'nde yayımlanan bu makalesinde Toray önce BDS sonrası dönemde savaşın yıkıcılığının uluslararası hukuk üzerindeki etkisini vurgulamakta ve MC'nin ve ona ek olarak Briand-Kellogg Paktı'nın savaşları önlemedeki rolünün altını çizmektedir (Toray 1936, 1270-71). Ardından uluslararası hukuk ile iç hukukun aynı sosyal ve tarihi gerçeklikten doğmuş iki farklı hukuk olduğunu ve bazı uluslararası hukukçuların uluslararası hukukun esaslarının "icra kabiliyetini haiz olmaları için bunların dâhili kanunlarda ve bilhassa teşkilat-ı esasiyeler ile ceza kanunlarında yer alması lazım geldiğini" söylediklerini ifade etmektedir (Toray 1936, 1271). Bundan sonra da farklı ölkelerden örnekler vererek devletlerin anayasalarında ve ceza kanunlarında uluslararası hukuk hükümleri ile iç hukuk hükümleri arasında nasıl bir hiyerarşı kurduklarını göstermektedir. Buna göre geleneksel uygulamanın iç hukukun uluslararası hukuka üstünlüğu olduğunu; ancak BDS sonrasında yeni temayölün uluslararası hukuk hükümlerinin iç hukuk hükümlerine denk sayılması, hatta İspanya örneğinde olduğu gibi, uluslararası hukuk hükümlerinin iç hukuk hükümlerine üstün olması olduğunun altını çizmiştir (Toray 1936, 1271-1272).

Ardından MC Misakı ile Briand-Kellogg Paktı'nın bir devletin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı tecavüz, tecavüz tehdidi veya tecavüz hallerinde neler yapılacağına dair hükümleri (Toray 1936, 1277-78), savaş propagandasının bir suç olarak kabul edilmesine dair tartışmalar (Toray 1936, 1278-79) ve savaş lehine baskı oluşturmak, savaş ilanı için spekülasyon haberler ve sahte belgeler yayınlamak, kin propagandası yapmak ve barış aleyhine teşekküller kurmak gibi diğer suçlar üzerinde durulmuştur (Toray 1936, 1280-82). Kısacası bu çalışma gerek uluslararası hukuk - iç hukuk rekabeti üzerine kuramsal tartışmaları anlamak hem de BDS sonrasında uluslararası güvenlik ve uluslararası hukuk anlayışında yaşanan dönüşümleri takip etmek için önemli bilgiler içermektedir.

1930'lu yıllarda MC üzerine yazılmış makalelerden bir diğeri de yine milletvekilliği de yapmış olan bir hukukçu, Şinasi Zihni Devrin tarafından kaleme alınmıştır. 1905 yılında Drama'da doğan Devrin Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde siyasal bilimler ve hukuk eğitimini tamamladıktan sonra, doktora derecesini de aynı üniversiteden alıp 1929 yılında hukuk doktoru olarak ülkeye dönmüş ve Adalet Bakanlığı'na girerek Özel Kalem Müdürlüğü ve Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü'ne kadar yükselmiştir. 1938 yılında Zonguldak Milletvekili olarak seçilen Devrin, 1947 yılında Adalet Bakanı olarak atanmıştır. Ayrıca Varşova Büyükelçiliği görevinde de bulunmuştur (<https://www.biyografya.com/biyografi/2785>).

Şinasi Devrin'in makalesi de Toray'ın makalesi gibi *Adliye Ceridesi*'nde yayımlanmıştır ve "Milletler Cemiyeti ve Harp Münasebetleri" başlığını taşımaktadır. Bu makalede Devrin MC Misakı'na göre savaşın nasıl engellenebileceğini tartıştıktan sonra (1937, 235-239), devletler arası çatışmaların

mahkeme ve hakem kararları ile nasıl çözümleneceği üzerinde durmaktadır (1937, 239). Devrin makalesinde MC'nin yetersiz kaldığı bazı hususları da vurgulamaktadır. Örneğin MC Misakı'nda geçen "mahalli ihtilaflar" tabirinin belirsiz olduğunu, bu gibi belirsizliklerin çatışmaların önlenmesi hususunda sorunlar yaratabileceğinin altını çizmektedir (1937, 240). Sonrasında da savaş sırasında uluslararası hukukun nasıl uygulanacağı konusundaki kuramsal tartışmaları özetlemektedir (1937, 242 ve devamı). Makale oldukça uzun ve detaylıdır; adeta bir ders kitabı gibi MC Misakı çerçevesinde devletler arasında savaşın nasıl düzenleneceği üzerinde durmaktadır; bu yönüyle MC'nin uluslararası barışın tesisi hususundaki etkilerine odaklanan makalelerden ayrılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, 1943 yılında, bir başka uluslararası hukuk akademisyeni, Nihat Erim, "Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler" başlığıyla *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*'nde bir makale yayımlamıştır. Bu makale büyük ölçüde MC'nin başarısızlıklarının nedenleri üzerinde durmaktadır. Önce MC'nin kuruluşunu hazırlayan faktörler ve MC'nin kuruluş amaçları tartışılmış; ardından MC Misakı'nın başlıca maddeleri analiz edilmiştir. Bu çerçevede bu Misak'ın özellikle savaşın tanımı ve savaş ilanı ile hükümlerin yetersizliği üzerinde durulmuş ve iki dünya savaşı arası dönemde yaşanan tecrübelerle bu hükümlerin barışı korumakta ve saldırgan gücü cezalandırmakta nasıl yetersiz kaldığı incelenmiştir. Erim, MC fikrinin boş bir hayal olmadığını, başarısızlığının fikir ve prensiplerinin yanlış olmasından değil, bu fikir ve prensipleri uygulamaya koyacak olanların kötü niyetlerinden veya kaçınılması mümkün olmayan sosyal gerekliliklerden kaynaklandığını ifade ederek makaleyi noktalamıştır (Erim 1943b).

Sonuç olarak iki dünya savaşı arası dönemde uluslararası hukuk anlayışında – sonradan başarısızlıkları başarılarını aşmış olsa da – MC'nin kurulması devrim niteliğinde bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Dünya tarihinde ilk kez bu kadar geniş kapsamlı bir uluslararası örgüt kurulmuş ve savaşın uluslararası ilişkilerin bir parçası olmaktan çıkarılması için daha önce parça parça gösterilen çabalar ilk kez bu kadar kapsamlı kurumsal bir mahiyet kazanmıştır. MC'nin yalnız barışın korunması gibi genel prensipleri değil uygulamaları da Türk uluslararası hukuk akademiyasını etkilemiş görünmektedir. Zira MC Türkiye açısından hassas addedilen pek çok konuda önemli kararlar vermiştir. Bunlar arasında Musul Meselesi, Bozkurt-Lotus davası, Boğazlar Meselesi ve Hatay Meselesi gibi konular yer almaktadır. Bu durum da Türk uluslararası hukuk akademiyasını bir şekilde MC'nin kurumsal yapısı, işleyişi, faaliyetleri ve uluslararası hukuktaki yerini tartışmaya ve okuyucularını bu hususta bilgilendirmeye yöneltmiştir. Böylece iki dünya savaşı arası dönemde Türk uluslararası hukuk akademiyasının en fazla tartıştığı konuların başında MC gelmektedir.

4.2. İki Savaş Arası Dönemde Türk Uluslararası Hukuk Akademiyasında

Uluslararası Hukuk Kavramı Üzerine Yapılan Tartışmalar

Uluslararası hukuk kavramının doğası, böyle bir hukuk sisteminin mevcudiyetinin sorgulanması, uluslararası hukukun evrensel ve yerel ekolleri, uluslararası hukukçuların doktrinlerinin analizi gibi temel kuramsal konular Türk uluslararası hukuk akademiyasının iki savaş arası dönemde dikkatini çekmiş görünmektedir. Bu konularda gerek telif gerekse çeviri olarak önemli çalışmalar yayınlanmıştır. Bu çalışmalardan en ilginç olanlardan bir tanesi Cemil Bilsel'in

1938 yılında Ankara Halkevi'nde verdiği “Devletler Hukukunda Evrensel, Özel Telakkiler ve Ulusal Mektepler” başlıklı konferansın metnidir. Hukuk İlmini Yayma Cemiyeti'nin düzenlediği bu konferansa yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de katılmıştır. Bilsel konuşmasına bir konferansın ders veya etütten farklı olduğunu, konuyu herkesi ilgilendirebilecek bir biçimde temel ve genel olarak anlatması gerektiğini vurgulayarak başlamıştır (Bilsel 1938, 1143-1144). Ardından kısaca devletler hukukunu tanımlamış, devletler hukukunun din ile ilişkisini vurgulamış ve artık bu hukukun “vahyedilmiş doğmalara göre değil beşeri kaidelere göre” tesis edildiğinin altını çizmiştir; bu vurgusunu yeni cumhuriyetin laiklik prensibi ile ilişkilendirmeyi de ihmal etmemiştir (Bilsel 1938, 1145-1146). Bilsel daha sonra devletler hukukunun Avrupa'ya has bir kavram olup olmadığını sorgulamıştır; on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında “Avrupa devletler hukuku” kavramının son derece popüler olduğunu vurguladıktan sonra Avrupa'nın “medeniyet kriterinin” dinin yerini alan bir unsur olduğunun altını çizmiştir (Bilsel 1938, 1147-1148).

Bu tarihsel analizden sonra Bilsel iki savaş arası dönemde genel veya özel devletler hukuku kavramları yerine evrensel devletler hukuku kavramının daha geçerli olduğunu düşünmektedir. Genel devletler hukukunun çok sayıda devlet için zorunlu olan kuralları, özel devletler hukukunun iki devleti ya da küçük bir grup devleti bağlayan kurallar olduğunu ifade eden Bilsel, Polonyalı-İngiliz uluslararası hukukçu Hersch Lauterpacht'ın savunduğu “evrensel devletler hukuku” ifadesinin daha geçerli olduğunu iddia etmektedir (Bilsel 1938, 1149-1150). Bu kavrama yapılan vurgunun ardından Bilsel artık kıtasal veya bölgesel devletlerarası hukuk arayışlarının anlamlı olmadığının altını çizmektedir; bunu söylerken de ne kıtasal ne

de bölgesel hukukun evrensel hukuka üstün olamayacağını da ifade etmektedir (Bilsel 1938, 1155-1160).

Son olarak Bilsel devletler hukukuna yönelik ulusal ekollerin olup olamayacağını tartışmaktadır. Anglosakson ve Latin devletler hukuku geleneğinin mevcut olduğunu, bunun yanında bazı çalışmalarda İtalyan, Alman, Fransız, İngiliz, Amerikan devletler hukuku ekollerinden de bahsedildiğini vurgulayan Bilsel, bir de Türk uluslararası hukuk ekolü olduğundan bahsetmektedir. Türk uluslararası hukuk ekolünün ayırıcı niteliklerini ise Bilsel (1) egemenlik kavramına büyük hassasiyet göstermek, (2) devletlerin egemen eşitliğini net bir biçimde kabul etmek, (3) diğer devletlerle ilişkilerde milliyet prensibi ile hareket etmek ve ülkesel toprak bütünlüğünü hassasiyetle korumak, (4) ahde vefa hususunda büyük bir kararlılıkla hareket etmek, (5) devletler hukuku kaidelerinin açıklanması ve uygulanmasında sınırlayıcı bir bakış açısını savunmak, (6) ekonomik sahalarda her türlü kapitülasyonun karşısında olmak ve gümrük ve tarifeleri tüm dünyaya kabul ettirmek, ve son olarak (7) barışçı bir dış siyaset izlemek olarak tanımlamıştır. Bilsel'e göre bu vasıflar Türk uluslararası ilişkiler ekolünün ayırıcı özellikleridir (Bilsel 1938, 1164-1170).

Bilsel'in bu özgün çalışmasının dışında, Yavuz Abadan'ın Lahey Uluslararası Hukuk Akademisi'nde ve aynı zamanda Frankfurt ve İstanbul Üniversiteleri uluslararası hukuk dersleri veren Ord. Prof. Dr. Karl Strupp'un bir çalışmasını "Devletler Umumi Hukuku ve Modern Tarih Bir İhtisas Mevzuu Mudur, Yoksa Umumi Bilgiye Taalluk Eden Bir Mevzu Mudur?" başlığıyla Türkçe'ye çevirerek 1936 yılında yayınladığı çalışması da dikkat çekicidir. 1905 yılında Eskişehir'de doğan Abadan, Darülfünun Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Heidelberg

Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış, İstanbul ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakülteleri'nde ders vermiş ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde dekanlık görevinde bulunmuştur (Çankaya 1968 C.2, 875-879).

Abadan'ın çevirdiği bu çalışmayı Strupp kendisinin de ders verdiği İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne ithaf etmiştir. Strupp bu çalışmasında devletler umumi hukukunun sadece belirli meslek grupları (diplomatlar ve hukukçular) için değil herkes için önem arz ettiğini ifade etmiştir (Strupp 1936, 431). Buna göre “Halkın ihtiyacı olan şey, devletler umumi hukukunun ve - o halka has milli tarih çerçevesi içerisinde - modern dünya tarihinin ana hatlarına dair umumi mahiyette bir bilgi”dir (Strupp 1936, 435). Tarih alanında çalışacak olanlar ve özellikle tarih öğretmenlerinin de devletler genel hukuku alanında ders almaları ve bu dersten sınava girip başarılı olmaları şart olmalıdır (Strupp 1936, 436). Strupp bundan sonra hukukçuların devletler genel hukuku üzerine tahsilinde özellikle dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durmuştur. Hukukçuların tahsili için dünyadaki çeşitli üniversitelerin devletler genel hukuku üzerine talimatnamelerini incelemiş ve bu çerçevede Türkiye'nin 1934 tarihli ders talimatnamesine de değinmiştir (Strupp 1936, 437-438). Ardından da uzun uzadıya devletler hukuku derslerinin nasıl verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Strupp 1936, 442-450). Kısacası Strupp'un bu çalışmasının Türkçe'ye kazandırılması ile uluslararası hukuk disiplininin Türkiye'de nasıl modern bir tarzda tesis edilebileceği hususunda bir tür el kitabı ortaya konmuştur.

4.3. İki Savaş Arası Dönemde Türk Uluslararası Hukuk Akademiyasında Kuramsal Tartışmaların Yansımaları: Doğal Hukuk – Pozitif Hukuk ve Uluslararası Hukuk – İç Hukuk Tartışmaları

Bu bölümün giriş kısmında da belirtildiği üzere iki savaş arası dönemde dünyada pozitif hukuk – doğal hukuk çatışmasının bir kez daha gün yüzüne çıktığı söylenebilir. On sekizinci yüzyıl sonuna kadar dünya uluslararası hukuk sistemini domine eden doğal hukuk yaklaşımı on dokuzuncu yüzyılda yerini neredeyse tamamen pozitif hukuk yaklaşımına bırakmış, uluslararası hukukta pozitivizm de devleti uluslararası hukuk alanında tek kanun koyucu olarak tanımlamıştır. Bu durum bireyin bireysel/doğal haklarının tek başına bir anlam ifade etmediği, ancak devlet eliyle verildiği takdirde bu hakların geçerli olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ancak iki savaş arası dönemde özellikle azınlık ve insan haklarının gündemde üst basamaklara tırmanması doğal hukukun bir kez daha canlanmasına neden olmuştur.

İki savaş arası dönemde MC gibi bir uluslararası örgütün kurulması devleti her şeyin üzerinde tutan klasik pozitivizmin eskisi kadar kuvvetli bir ekol olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu durumda pozitivizmin revize edilmesi arayışları ortaya çıkmış ve Viyana Okulu adı verilen bir uluslararası hukuk ekolü ile onun en önde gelen temsilcisi Hans Kelsen pozitivizmi yeni şartlara uyarlamaya çalışmıştır. Her ne kadar Kelsen ve taraftarları on dokuzuncu yüzyıl pozitivizminin devlet merkezli, rıza temelli, çoğulcu unsurlarını göz ardı etmiş olsalar da genel hatları ile pozitivizmin “bilimsel” bakış açısını korumuşlardır (Neff 2006, 23-24). Diğer taraftan önceleri Viyana Okulu’na mensup bulunmakla beraber daha sonra bu ekolden ayrılıp doğal hukuka dönen Avusturyalı hukukçu Alfred Verdross'un

öncülüğünde doğal hukuk düşüncesinde de bir canlanma meydana gelmiştir. Özellikle uluslararası hukuka evrenselci bir bakış geliştiren Verdross, MC'nin de kurmayı hedeflediği uluslararası hukukun uluslararası sistemin tamamını kapsayacak şekilde uygulanmaya konması fikrini savunmuştur (Simma 1995, 38-39).

Uluslararası hukukta pozitif hukuk-doğal hukuk ayrımı ve iki savaş arası dönemde doğal hukukun yeniden ön plana çıkması Türk uluslararası hukuk akademiasının da dikkatini çekmiş görünmektedir. Bu çerçevede özellikle tartışmanın Avrupalı taraflarının makaleleri Türkçe'ye çevrilerek bu tartışmanın hukuk camiası tarafından takip edilmesi sağlanmıştır. Bu tartışmaya dair birinci çeviri Mehmet Ali Aybar tarafından 1936 yılında yapılmıştır; Aybar Bordeaux Üniversitesi İdare Hukuku Profesörü Roger Bonnard'ın bir makalesini "Tabii Hukuk ve Pozitif Hukuk" başlığıyla çevirerek Türk uluslararası hukuk literatürüne kazandırmıştır.

Bonnard'ın çalışmasında öncelikle on dokuzuncu yüzyılda baskın bir pozisyonda olan pozitivizmin yeni koşullarda görüş açısında değişiklikler yapmak zorunda kaldığı ve doğal hukukun yeni düzende ön plana çıktığı vurgulanmıştır (Bonnard 1935, 34-35). Bonnard'ın çözmeye çalıştığı ikilem doğal ve pozitif hukukun aynı anda mevcut olup olamayacağıdır. Eğer bu iki hukuk anlayışı birbirinden tamamen farklı iki hukuki sistem meydana getiriyorsa birinin diğerin tercih edilmesi gerekirken, doğal hukuk, pozitif hukuk ayrımı tek ve aynı hukukun iki farklı vasfını ifade ediyorsa o zaman monist (tekçil) bir bakış açısı geliştirilebilecektir (Bonnard 1935, 37). Bonnard makalesinin sonunda bu ikinci görüşün ağır bastığı bir anlayış geliştirmiştir (Bonnard 1935, 58).

Brüksel Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden Henri de Page'nin yazdığı "Tabii Hukuk ve Hukuki Pozitivizm" başlıklı makale de Bonnard'ın görüşlerini adeta tekrarlamaktadır; bu makale Hamide Uzbank tarafından çevrilmiştir. 1918 yılında İstanbul'da doğan Hamide Uzbank Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan ve bir süre memurluk görevinde bulunduktan sonra akademiye yönelmek istemiş, Ankara Hukuk Fakültesi'nde profesörlüğe kadar yükselip hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri vermiştir (Aydın, Kepenekçi 2008, 68-71). Page da tıpkı Bonnard gibi doğal hukuk ile pozitif hukukun aslında olayların izah tarzları olduğunu, farklılığın çeşitlilik olduğunu ifade etmiştir. Dahası pozitif hukuk ya da doğal hukuku yanlış ya da doğru olarak nitelendirmenin faydalı olmayacağını belirterek iki tarzın da kendince geçerli bakış açıları olduğunu vurgulamıştır (Page 1944, 126).

Doğal hukukun iki savaş arası dönemde pozitivizm karşısında güçlenerek yeniden uluslararası hukuk literatüründe saygın bir yer edindiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu durum Türk uluslararası hukuk akademiasının dikkatini çekmiştir. Yavuz Abadan'ın, 1941 yılında *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 'nde "Hürriyet Problemi Tabii Hürriyet ve Hukuk Telakkisinin Rousseau ile Aldığı Yeni İstikamet" adlı çalışması da doğal hukukun geçirdiği dönüşümün altını çizmesi bakımından dikkat çekicidir. Abadan bu çalışmasında önce dünyadaki düşünürlerin doğal hukuka ilişkin düşüncelerini doktrinel tartışmalar ile ele almış, akabinde ünlü düşünür Rousseau ile tabii hukukun referans noktalarının değişimi üzerine yoğunlaşmıştır (Abadan 1941).

Türk uluslararası hukuk akademiasını en az doğal hukuk - pozitif hukuk tartışması kadar meşgul eden bir diğer tartışma da uluslararası hukuk ve iç hukuk

arasındaki hiyerarşik ilişkidir. Devletlerin egemenlik kavramı konusundaki hassasiyetleri nedeniyle ortaya çıkan bu tartışmada bir grup iç hukukun uluslararası hukuka üstünlüğünü savunurken, diğer bir grup özellikle bireyin bazı durumlarda devlete karşı korunabilmesi için uluslararası hukukun iç hukuka üstün olduğunu iddia etmektedirler. Bu tartışma özellikle insan ve azınlık hakları kavramlarının ön plana çıktığı iki dünya savaşı arası dönemde ikinci görüş lehine bir dönüşüm geçirmiştir (Nijman ve Nollkaemper 2007, 8-9).

Türk uluslararası hukuk akademiasının iç hukuk – uluslararası hukuk tartışmasını da gerek çeviriler gerekse telif makaleler yayınlamakla takip ettiği görülmektedir. Özellikle bu konuda Avrupa uluslararası hukuk camiasında son derece popüler yayınlar yapan Triepel ve Verdross'un önemli çalışmaları çevrilerek Türk uluslararası hukuk literatürüne kazandırılmıştır.

Orhan Arsal 1937 yılında Heinrich Triepel'in bir çalışmasını "İç Hukukla Arsiulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler" ismi ile çevirerek literatüre kazandırmıştır (Erozan 2014, 60). Bu makalesinde Triepel öncelikle hiyerarşik olarak uluslararası hukukun mu iç hukukun mu öncelikli olacağı konusu üzerindeki doktrinel tartışmaları özetlemiştir. Burada da ilk olarak uluslararası hukukun en temel tartışmalarından biri olan monizm-düalizm ikilemi üzerinde durmuştur. Bu ikilem, yukarıda da kısaca özetlendiği üzere, uluslararası hukuk ve iç hukukun aynı sistemin iki farklı tezahürü (monizm) veya birbirinden tamamen bağımsız iki ayrı hukuk sistemi (düalizm) olup olmadığı üzerinedir (Spaak 2013, 2-3). Triepel bu tartışmada düalist bir bakış açısı benimsemiş ve uluslararası hukukun doğası gereği iç hukuktan farklı bir yapı olduğunu savunmuştur (Triepel 1937, 7-13). Ardından dönemin en popüler uluslararası hukukçularından biri olan Kelsen'in bu

tartışmadaki duruşu ele alınarak Kelsen'in monizm-düalizm tartışmasında uluslararası hukuka daha yakın duran tarafsızlığı üzerinde durulmaktadır (Triepel 1937, 15). Bu tartışmalardan sonra Triepel bu kez iki hukuk sistemi üzerindeki hiyerarşiyi dünyadan örnekleri ile açıklamaya çalışır; örneğin İngiltere'de uluslararası hukukun iç hukuku değiştirebilecek bir düzenleme getiremeyeceğini, yani iç hukukun uluslararası hukuktan üstün olduğunu vurgular. Diğer bir deyişle “arsiusulal hukuk ancak iç hukuk tarafından kabul edildiği ölçüde dâhili hukuktandır” (Triepel 1937, 19)

Orhan Arsal'ın 1938 yılında Alfred Verdross'tan “Uluslararası Hukukun Temeli” başlıklı çeviri ise uluslararası hukukun esasları olarak önce Hıristiyanlıktan ardından da Aydınlanma düşüncesinden gelen evrensel ahlak telakkisini benimsediği vurgusu ile başlamaktadır (Verdross 1938, 138-142). Bundan sonra Verdross Triepel'in aksine monist görüşü benimseyerek uluslararası hukuk ile iç hukukun aynı sistemin iki farklı tezahürü olduğu üzerinde durmakta ve uluslararası hukukun iç hukuka üstün olduğunu savunmaktadır. Bunun sebebi de uluslararası hukukun bir veya birkaç devletin müşterek iradesinden değil bir objektif kaideden *pacta sunt servanda* (ahde vefa) prensibinden doğmasıdır (Verdross 1938, 176).

Orhan Arsal'ın birbirini takip eden bu iki çevirisi Türk uluslararası hukuk akademiasının monizm-düalizm ve iç hukuk-uluslararası hukuk ayrımları üzerine Avrupa'da iki dünya savaşı arası dönemde yeniden ön plana çıkan tartışmaları takip ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Birbirinden farklı tezlerin çevrilmesi okuyucuya kendi görüşünü oluşturabilmesi için imkân sağlamış olmaktadır.

İç hukuk - uluslararası hukuk hiyerarşisinin yarattığı hukuki sorunlarla ilgili pratik meselelere çözüm arayışları da Türk uluslararası hukuk akademisyenlerinin

üzerinde durduğu bir konudur. Bu teorik hiyerarşi tartışmasının uygulamada nasıl etkiler doğurduğu iki savaş arası dönemde biri kuramsal, biri de Türkiye özelinde iki çalışma ile literatürde tartışılmıştır. Kuramsal çalışma Bülent Davran'ın çevirdiği Adolf Schnitzer'in "Dâhili Hususi Hukukta ve Devletler Hususi Hukukunda Akitlerin Muhtariyeti" başlıklı makalesidir. 1912 yılında İstanbul'da doğan Davran (ö.1998) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmasının ardından akademik kariyerine aynı fakültede medeni hukuk asistanı olarak başlamış ve profesörlüğe kadar yükselmiştir. 1964-1966 yıllarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanlığı görevinde de bulunmuştur (Bayraktar 1998, 14). Schnitzer bu çalışmasında uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki uygulamalarında hangi hukuk sisteminin öncelikli olacağına dair bir tartışma yapmıştır. Schnitzer'e göre sorun devletler umumi hukukunun devletlerarası hukuki ilişkileri düzenlemesi ancak muhtelif devletlere mensup bireyler arasındaki özel hukuk ilişkileri ile ilgilenmemesidir. Bu nedenle her devlet kendi devletler özel hukukunu tesis etmekte ve bu hukuklar birbiri ile her zaman uyumlu olmamaktadır. Bu da uluslararası hukuk hükümlerinin özellikle özel antlaşmalarda aynen mi uygulanacağı, yoksa akitlere muhtariyet mi tanınacağı tartışmalarını beraberinde getirmektedir (Schnitzer 1940, 189).

Muammer Raşit Seviğ de Bülent Davran gibi uluslararası hukukta yetki üzerine çalışma yürüten bir diğer akademisyendir. Muammer Raşit Seviğ'in "Hangi Hallerde Mahkemelerimiz Türk Kanunlarını Tatbik Eder? Türk Kanunlarının Nüfuz Sahası" adlı makalesi iç hukuk-uluslararası hukuk meselesini Türk hukuk sistemi üzerinden ele almıştır. Bunu yaparken 1330 (1912) tarihli geçici kanun ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 76. maddesini karşılaştırarak bazı durumlarda

kamu düzenine muhalif olmamak şartıyla uluslararası hukukun uygulanmasının doğru olduğu, ama kamu düzeninin korunması için ve uluslararası hukukun konuyla ilgili bir düzenlemesi olduğunun ispat edilemediği durumlarda iç hukukun uygulanmasının doğru olduğunu iddia etmiştir (Seviğ 1942, 191).

Sonuç olarak, iki dünya savaşı arası dönemde doğal hukuk-pozitif hukuk ayrımı ve bununla bağlantılı olarak uluslararası hukuk ve iç hukuk arasında bir hiyerarşi kurma çabasının ön plana çıktığı bir zamanda, Türk uluslararası hukuk akademiyası gerek telif, gerek çeviri eserler yoluyla bu tartışmanın karşı görüşlerini kuramsal bir çerçevede ve bu görüşlerin uygulama sahasını - zaman zaman Türkiye'yi de göz önüne alarak – incelemişler ve literatüre kazandırmışlardır.

4.4. Savaş ve Uluslararası Hukuk Tartışmaları

İki dünya savaşı arası dönem BDS'nin uluslararası hukukun şekillendirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde uluslararası hukuk savaşa veya saldırganlığa son vermeyi başaramasa da, disiplin tarihinin en canlı ve heyecan verici dönemi olduğu ifade edilebilir (Neff 2006, 23). Dahası savaş hukuku da BDS'nin etkisiyle bu dönemde yeniden ele alınmış ve uluslararası literatürde BDS'nin verdiği tecrübelerle savaş hukuku da bir dönüşüm geçirmiştir. Savaş hukuku konusunda Batı uluslararası hukuk akademiyasında yapılan tartışmalar da Türk uluslararası hukuk camiasının dikkatini çekmiştir. Dönemin iki hukukçusu Türkan Rado ile İlhan Lütem savaş ve uluslararası hukuk arasındaki ilişkiye odaklanmışlar ve yaptıkları yayınlarla literatüre geniş katkılar sunmuşlardır.

1905 yılında İstanbul'da doğan Türkan Rado İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ceza usul hukuku müderrislerinden Cevdet Ferit Basman'ın kızıdır. Aynı

zamanda Nobel ödüllü yazar Orhan Pamuk'un da teyzesidir. Rado, Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olmasının ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ilk kadın asistanı olarak kariyerine başlamıştır. Kariyerinin devamında kazandığı sıfatlar da dünyada ve Türkiye'de ilk olması bakımından oldukça önemlidir. Şöyle ki Rado dünyadaki ilk kadın Roma Hukuku profesörü ve Türkiye'nin ilk kadın hukuk profesörü sıfatlarını haizdir (Yılmaz 2019, 418).

Türkan Rado 1941 yılında hukukçu/akademisyen Andreas B. Schwarz'ın 18 Mart 1941 tarihinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sunduğu "Harp ve Hususi Hukuk" adlı tebliğini tercüme ederek Türk uluslararası hukuk literatürüne kazandırmıştır. Schwarz bu çalışmasında, savaşın uluslararası hukukun evrimine etkilerini ele alırken özellikle BDS'nin dünyanın hemen her yerinde iç hukuku da dramatik bir şekilde etkilediğini, dahası savaş hukukunun özel hukuk alanını şekillendirmeye başladığını iddia etmiştir (Schwarz 1941, 844). Schwarz'a göre (1941, 845) "Harp hukuku ile sulh hukuku arasındaki tezat hiçbir zaman 1914-1918 senelerinde, milletlerin uzun sulh rüyalarından uyanıp tarihin hakikatini gördükleri zamanki kadar ani ve derin olmamıştır." Ardından Türk iç hukukunda savaş kavramının yansımaları üzerinde duran Schwarz (1941, 847), medeni hukuktan, borçlar hukukuna özel hukukun pek çok alanında savaşın etkileri olduğunu iddia etmiştir.

İlhan Lütem'in Serge A. Korff'tan çevirerek "Devletlerarası Hukukun Tarihine Giriş" başlığıyla yayımladığı makale de uluslararası hukuk ile savaş arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. 1922 yılında İstanbul'da doğan İlhan Lütem (ö.2008) Galatasaray Lisesi ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş, aynı fakültede profesörlüğe kadar yükselmiştir. İlhan Lütem akademik

çalışmalarının yanı sıra New York'ta Türkiye Daimi Temsilcilik Danışmanı (1960-1963) ve Birleşmiş Milletler teşkilatında uluslararası görevli (1963-1982) olarak da çalışmıştır (Aras 2010 C.2, 78).

Korff'un bu makalesi Antikçağ Ortadoğu medeniyetlerinden Yunan ve Roma medeniyetlerine, oradan da Ortaçağ Avrupası'na uzanan bir tarihsel skalada uluslararası hukukun nasıl ortaya çıktığını analiz etmektedir. Bu kadar eski tarihlere uzanmasının temel nedeni ise uluslararası hukuku 1648 Vestfalya Antlaşmaları ile başlatan geleneğin hatalı olduğunu göstermektir. Korff'a göre bu geleneğin savunucuları olan on dokuzuncu yüzyılın pozitivist hukukçuları "devletlerarası hukukunun ancak son zamanlarda meydana çıkmış olduğuna safça inanmış olan amatörler gibi telakki" edilmektedir (Korff 1944, 324). Dahası Korff eskiden beri dünyada uluslararası hukukun gerek savaş gerekse barış dönemlerinde daima mevcut olduğunu barış hukukunun devletlerarası ticaretin ve diplomatik ilişkilerin devamını düzenlemekte savaş hukukunun da savaş durumunda asgari bir hukuki temel oluşturmada etkili olduğunu vurgulamıştır. Her iki durumda da devletler arasında cari olan kuralların karşılıklı olarak tanınması ve teamül hukuka riayet edilmesi amaçlanmıştır (Korff 1944, 335-337).

4.5. İslam ve Devletler Hukuku Üzerine Tartışmalar

İki savaş arası dönemde Türk uluslararası hukuk camiası genellikle Batı uluslararası hukuk literatüründeki tartışmalara odaklanmış, özellikle de Avrupalı uluslararası hukukçuların eserlerini çeviri yoluyla, Avrupa'daki uluslararası hukuk tartışmalarını da telif eserler yoluyla Türk uluslararası hukuk literatürüne kazandırmışlardır. Bu dönemde yapılan çalışmalar içinde İstanbul Üniversitesi

Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden ve Lahey’de bulunan Milletlerarası Hukuk Akademisi’nde de görev yapmış olan Ahmet Reşid Turnagil’in *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*’nda üç makale halinde yayımladığı “İslamiyet ve Milletler Hukuku” başlıklı çalışması bu yönüyle diğer uluslararası hukuk çalışmalarından ayrılmaktadır.

Ahmed Reşid Turnagil’in ilk makalesi İslamiyet’te uluslararası hukukunun tarihine odaklanmaktadır. Hz. Muhammed döneminden itibaren gerek Kuran ve sünnette, gerekse sonraki dönemlerde İslam hukukçularının eserlerinde uluslararası hukukun izlerini süren Turnagil bu konuların Avrupa uluslararası hukuk camiasınca ihmal edilemediğini vurgulamıştır (Turnagil 1942a, 17). Ardından İslamiyetin yayılması esnasında farklı din ve kültürlerle karşılaşmanın İslam uluslararası hukuku üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (Turnagil 1942a, 45-61). Bu makalede son olarak İslam’da tâbiyet ve ecnebiyet kavramlarının nasıl ele alındığı incelenerek İslam uluslararası hukukunun en temel ayrımı olan darülharp-darüislam ayrımı ve İslam’da yabancılar hukuku analiz edilmiştir (Turnagil 1942a, 65-72).

Turnagil’in ikinci makalesi ise İslam uluslararası hukukunda elçilik müessesesinin tarihsel evrimi ile başlamaktadır. Ardından İslam’da antlaşmalar hukuku, pacta sunt servanda ilkesinin İslam hukukundaki yeri, suçluların iadesi konusunda gayrimüslim devletlerle yapılan antlaşmalar ve hukuki ihtilafların tahkim yoluyla çözülmesi gibi konular tartışılmıştır (Turnagil 1942b, 369-392). Bundan sonra Turnagil İslam’da savaş hukuku üzerinde durmakta, cihad kavramını analiz etmekte ve savaş ilanının hukuken nasıl gerçekleştirildiğini incelemektedir (Turnagil 1942b, 393-428). Makalenin son bölümünde ise muharip ve

gayrimuharipliğin tarifi, genel seferberlik, harp esirliği, casusluk, kuşatmalar, düşman mallarının tahribi ve savaş kaçakları gibi konularda İslam uluslararası hukukunun düzenlemeleri tartışılmaktadır (Turnagil 1942b, 428-432)

Turnagil'in son makalesinde ise savaş hukukuna dair analizler devam etmiştir; istila, ganimet, yağma gibi konuların hukuki mahiyeti üzerine yapılan tartışmalar (Turnagil 1943, 36-49), savaşan devletler arasındaki diplomatik ilişkiler ve aman müessesesi (Turnagil 1943, 49-52) ve ateşkes ve barış antlaşmalarının nasıl yapılabileceği gibi konular (Turnagil 1943, 52-57) bu üçüncü makalenin temel konularını teşkil etmiştir.

Turnagil'in bu üç makalesi daha sonra bir araya getirilerek 1943 yılında aynı başlıkla kitap olarak basılmıştır. Türk uluslararası hukuk literatürünün Batı'daki uluslararası hukuk tartışmaları ekseninde geliştiği bir dönemde Batı uluslararası hukuk literatüründe büyük ölçüde ihmal edilmiş bir konu üzerinde yapılan bu çalışma iki savaş arası dönemin en özgün çalışmalarından biri olarak dikkat çekmektedir.

4.6. Sonuç

Bu tezin yanıtlamaya çalıştığı araştırma sorularından biri Türk uluslararası hukuk akademiasının iki savaş arası dönemde Batı uluslararası hukuk akademiasındaki temel tartışmaları takip edip etmedikleri idi. Yukarıda belirtilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, Türk uluslararası hukuk akademiası gerek telif, gerek tercüme eserlerle Batı'daki temel tartışmaları Türk hukuk literatürüne kazandırmışlardır. Bu tartışmalar uluslararası hukuk disiplininin doğası, disiplinin temel ayrımlarından biri olan doğal hukuk – pozitif hukuk ayrımının iki dünya savaşı arasındaki durumu,

uluslararası hukuk ve iç hukuk arasındaki hiyerarşi, savaş ve uluslararası hukuk arasındaki ilişki gibi kuramsal tartışmalardır. Ancak kuramsal tartışmalardan daha çok dikkat çeken ve üzerinde yayın yapılan konu iki savaş arası dönemde uluslararası hukukta devrim niteliğinde bir değişim olarak kabul edilen MC'dir. Bu dönemde gerek başta MC Misakı olmak üzere MC'nin temel hukuki metinlerinin çevrildiği ve MC'nin kurumsal yapısı ve faaliyetleri üzerine telif ve tercüme eserler verildiği görülmektedir. MC'nin Türkiye ile ilgili meseleleri de Türk uluslararası hukuk akademiasının dikkatini çekmiş ve bu konularda da yayınlar yapılmıştır.

Bu dönemde Türk uluslararası hukuk akademiasının Batı kaynaklarına odaklandığı açıktır. Elbette bunun en açık nedenlerinden biri Batı dünyası dışında uluslararası hukuk alanında özgün yayınlar yapılan ülkelerin çok az sayıda olmasıdır. Diğer bir deyişle, Türk akademiasının takip edebileceği literatür Batı ile sınırlıdır. Ancak bu durumun Ahmed Reşid Turnagil'in İslam'da uluslararası hukuk düşüncesi ve pratikleri üzerine yazdığı bir dizi makale ile aşıldığı da gözlemlenmektedir. Bu tür istisnai örnekler çok az olmakla beraber, İslam'da uluslararası hukuk tartışması özgün bir tartışma olarak literatürde yerini almıştır. Aslında bu çalışmanın öncülleri bir önceki bölümde de görüldüğü üzere Osmanlı dönemi uluslararası hukuk literatüründe de mevcuttur; dahası Turnagil makalelerini yazarken İslam kaynakları kadar Batılı kaynaklardan da hem kuramsal hem metodolojik olarak istifade etmiştir.

Benzer bir biçimde Cemil Bilsel'in bir Türk uluslararası hukuk ekolü ortaya koyma çabası da dönemin bir diğer özgün çalışması olarak dikkat çekmektedir. Özellikle bu kendine has ekolün temel prensiplerini ve diğer ekollerden ayrılan

niteliklerini analiz etme çabası Türk uluslararası hukuk akademiyasının bu dönemde Batı literatürünün sınırları dışına çıkma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bu bölümde Türkiye’de iki savaş arası dönemde uluslararası hukuk literatürünün Batı’daki tartışmaları büyük ölçüde takip ettiği görülmektedir. Bu literatür pedagojik olarak Türk hukuk eğitimine de katkı sağladığı gibi – zira bu yayınlar çoğunlukla üniversite dergilerinde yapılmıştır – halka açık bir şekilde Halkevlerinde genellikle de Hukuk İlmîni Yayma Cemiyeti tarafından gerçekleştirilen konferanslar aracılığıyla akademi dışındaki bürokrat/entelektüel zümrenin de uluslararası hukuk konusunda bilgi sahibi olması hedeflenmiştir. Özellikle Türk uluslararası hukuk akademiyası tarafından Türkiye’yi ilgilendiren uluslararası meselelerin iki dünya savaşı arası dönemde nasıl ele alındığı ve uluslararası hukuk literatürü üzerinde dış politika gelişmelerinin etkileri bir sonraki bölümün konusunu teşkil edecektir.

BÖLÜM V

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUSLARARASI/BÖLGESEL GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI HUKUK LİTERATÜRÜ

Tezin bu bölümüne kadar erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitiminin Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan ve ondan farklılaşan yönleri üzerinde durulmuş, bir taraftan kurumsal ve kuramsal devamlılıklara vurgu yapılırken, diğer taraftan yeni cumhuriyetin ideallerinin uluslararası hukuka bakışı nasıl değiştirdiği de incelenmiştir. Ardından Türk uluslararası hukuk akademiasının iki savaş arası dönemde bilhassa Batı'da yapılan doktrinel ve pratik tartışmaları takip edip edemediği sorgulanmış ve genellikle Batı literatürünün Türk uluslararası hukuk akademiası için de temel bir kaynak teşkil ettiği, ancak zaman zaman bu literatürün göz ardı ettiği bazı konulara da odaklanıldığı sonucuna varılmıştır. Tezin bu bölümünde ise iki dünya savaşı arası dönemde özellikle Türkiye'yi ilgilendiren uluslararası meselelerin Türk uluslararası hukuk akademiası tarafından nasıl ele alındığı incelenerek, dış politika gelişmelerinin uluslararası hukuk literatürü üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

İki savaş arası dönemde Türk uluslararası hukuk akademiasını meşgul eden mevzuların büyük bir bölümü şu veya bu şekilde Lozan Antlaşması ile alakalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu metinlerinden biri olan bu antlaşma gerek çözümlendiği, gerekse çözümlenemediği meselelerle Türk uluslararası hukuk

literatürünü meşgul etmiştir. Dolayısıyla tezin bu bölümünün ilk iki alt bölümü sırasıyla Lozan Antlaşması'nda karara bağlanan ancak uygulanması ileriye bırakılan meseleler ile, Lozan Antlaşması'nda çözülemeyen meselelerin iki savaş arası dönemde üretilen literatür üzerinden Türk uluslararası hukuk akademisyası tarafından nasıl ele alındığını sorgulayacaktır. Üçüncü ve son altbölümde ise silahsızlanma ve Bozkurt-Lotus davası gibi dönemin uluslararası mahkemelerinde çözüme bağlanan uluslararası hukuk meseleleri ve Türk uluslararası hukuk akademiyasının dikkatini çeken diğer dış politika meseleleri üzerinde durulacaktır.

5.1. Lozan Antlaşması'nda Karara Bağlanan, Ancak Uygulanması İleriye Bırakılan Meseleler

Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de uluslararası hukuk camiasının üzerinde durduğu önemli konulardan bir tanesi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Lozan Antlaşması ile karara bağlanan ancak uygulamada bazı sorunlara yol açan meselelerdir. Bu meseleler arasında özellikle imparatorluğun son yüzyılına damga vuran ve hem geç Osmanlı (Ahmad, 2000), hem de erken cumhuriyet dönemi entelektüellerinin oldukça olumsuz bir şekilde değerlendirdikleri kapitülasyonlar ve Osmanlı borçlarının tasfiyesi, karma hakem mahkemeleri ile yabancı okulların durumu gibi ona bağlı konular dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra nüfus mübadelesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yerleşikler (*établis*) sorunu da Türk uluslararası hukuk akademiyasının bu dönemde ele aldığı sorunlar arasındadır.

5.1.a. Osmanlı Borçları

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi üzerinde son derece olumsuz etkileri olan kapitülasyonlar ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nun on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren almaya başlayarak imparatorluk ekonomisini iflasa sürükleyen dış borçlar, erken cumhuriyet döneminde bir uluslararası hukuk konusu olarak dikkat çekmektedir. Osmanlı borçlarının tasfiyesi için 1881 yılında kurulan Duyunu Umumiye imparatorluğun ekonomik kaynaklarının en önemlilerinden bazılarını doğrudan denetimi altına almıştır (Pamuk 2018, 109-110); bu durum imparatorluğun egemenlik haklarına vurulan büyük bir darbe olarak değerlendirilmektedir (Findlay 1980, 281). Lozan Antlaşması müzakere edilirken her türlü kapitülasyona - hatta müzakerelerin kesilmesini göze alacak şekilde - karşı çıkılırken, büyük devletlerin üzerinde durduğu bir diğer konu olan Osmanlı borçlarının tasfiyesi meselesi Antlaşma ile karara bağlanmıştır. Antlaşma'nın 46-57. maddeleri detaylı bir biçimde Osmanlı borçlarının tasfiyesi üzerine olmakla beraber, bu hükümlerin uygulamaya konması 1928 yılını bulmuştur (antlaşmanın tam metni için bkz. Düstur 1931, 16-273).

Osmanlı borçlarının tasfiyesine ilişkin olarak Lozan Antlaşması'nın 47. maddesi uyarınca 1925 yılında Londra'da borcu üstlenen devletler ile alacaklı devletler arasında tahkime gidilmiş ve ödemelerin miktarı ve usulü üzerinde bir uzlaşmaya varılmıştır (Brown, 1926). Ancak bu uzlaşma 13 Haziran 1928'de Paris'te ilgili devletler arasında yapılan bir antlaşma ile nihai halini alabilmiştir; buna göre yaklaşık 130 milyon lira civarındaki Osmanlı borçları imparatorluktan ayrılan on altı devlet arasında paylaştırılmış; ancak borçların %65 gibi büyük bir kısmı Türkiye'nin payına düşmüştür (Aşçı 2016, 1653-1654).

Osmanlı borçlarının tasfiyesi meselesi cumhuriyetin ilk yıllarında hukuk akademisyenlerini epeyce meşgul etmiş gibi görünmektedir. Özellikle Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda Aynizade Hasan Tahsin [Ayni] ve İbrahim Fazıl [Pelin] tarafından Osmanlı borçları üzerine bir dizi makale yayımlanmıştır. Her iki yazar da aslen uluslararası hukukçu değil, borçlar hukuku çalışmaktadırlar; ancak Osmanlı borçları üzerine yaptıkları çalışmalarda uluslararası hukukun genel çerçevesinden de yararlanmışlardır.

1879 yılında Serfiçe'de doğan Aynizade Hasan Tahsin Bey (ö. 1962) Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra kariyerine Kabataş Lisesi'nin kurucu müdürü olarak başlamıştır. Ardından bir taraftan Mekteb-i Mülkiye ve Hukuk Fakültesi'nde profesör olarak dersler vererek, diğer taraftan da Maliye Bakanlığı Müsteşarlığı'na kadar yükselerek bu kariyerini ilerletmiştir; bu yönüyle cumhuriyetin ilk yıllarında sıkça rastlanan bürokrat/akademisyenlere bir örnektir (Çankaya 1968 C.3, 645-646).

Aynizade Hasan Tahsin Bey'in Osmanlı borçları üzerine yazdığı dokuz makale 1924 yılından 1927 yılına kadar aralıklı olarak *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda kendisinin de Hukuk Fakültesi dekanı olduğu bir dönemde yayımlanmıştır. İlk makalesinde Avrupalı iktisatçıların eserlerine atıfta bulunarak borç alma kuramları (*istikraz nazariyatı*) üzerinde durduktan sonra (Hasan Tahsin 1924a), ikinci makalesinde borç antlaşmalarının nasıl yapıldığı, bu antlaşmaların türleri ve borç tahvillerinin nasıl ihraç edildiği üzerinde durmaktadır (Hasan Tahsin 1924b). Üçüncü makalede borçlanma tiplerini çok daha detaylı bir analize tabi tutan Hasan Tahsin, farklı ülkelerin borçlanmalarından örnekler vermektedir (Hasan Tahsin 1925a); dördüncü makalede ise yazar neredeyse tamamen Fransa'nın borçlanma pratiklerini analiz etmiştir (Hasan Tahsin 1925b). Bu ilk dört makalede

borçlanmanın kuramsal ve pratik yönlerini dünyadan örneklerle açıklayan yazar beşinci makalesinde konuyu nihayet Osmanlı borçlarına ve Duyun-u Umumiye'ye getirmiştir. “Duyun-u Umumiye Yükünün Tahfifi Çareleri” başlıklı bu makalesinde Hasan Tahsin Osmanlı borçlarının tasfiyesi konusunda önce bu kadar büyük bir borcun ekonomi üzerinde yaratabileceği baskılar üzerinde durmuş, iflas ve konkordato gibi sorunlu konuları analiz ettikten sonra Osmanlı borçlarının tasfiyesini kolaylaştıracak yöntemlerden bahsetmiştir. Bu yöntemlerden birincisi olan tasfiye tahvillerinin arz edilmesi bu makalenin odak noktasını oluşturmaktadır (Hasan Tahsin, 1925c). Müteakip makalede ise borç yükünün hafifletilmesinde amortismanların rolünü etraflıca inceleyen Hasan Tahsin (1926a), yedinci makalesinde konuyu Lozan Antlaşması'nın hükümlerine ve Duyun-u Umumiye idaresinin yapısına getirmiştir (1926b). Bir sonraki makalesinde ise borç yükünün hafifletilmesine dair en önemli çareye, yani ihtiyari amortisman konusuna odaklanan Hasan Tahsin, bu usulün “her türlü tenkitten azade” olan tek çare olduğunu vurgulamaktadır (1927a, 502). Son makalesinde ise bu usulü detaylı bir biçimde analiz etmektedir (1927b).

1886 yılında Selanik’de doğan İbrahim Fazıl [Pelin] Bey (ö. 1944) de tıpkı Hasan Tahsin Bey gibi Mekteb-i Mülkiye’den mezun olduktan sonra Maliye Nezareti’ne memur olarak girmiştir. Ancak daha sonra Paris’teki Ecole Libre des Science Politiques’te üç yıl eğitim alıp, döndüğünde Mekteb-i Mülkiye’de ders vermeye başlamıştır. Ardından Darülfünun’a geçmiş ve burada ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselmiştir (Çankaya 1968 C.3, 1246-1249).

İbrahim Fazıl Bey de *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*’nda Osmanlı borçları üzerine 1926 yılında peşpeşe üç makale yayınlamıştır. Bu makaleler genel

olarak “Osmanlı İstikrazları” başlığını taşımaktadır. Birinci makalede konuya tarihsel bir giriş yapan İbrahim Fazıl, Kırım Savaşı sırasında ilk kez dış borç alınmasından başlayarak 1875 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşanan mali kriz neticesinde borç ödemelerini durdurmasına kadar geçen süreci incelemektedir. Bu makalesinde bilhassa iki Fransız yazarın eserlerinden faydalanmıştır. Bunlardan birincisi A. Du Velay’ın, 1978’de Türkçe’ye çevrilerek Türkiye Maliye Tarihi adıyla basılacak olan, *Essai sur l’Histoire Financière de La Turquie (Türkiye’nin Mali Tarihi Üzerine Bir Deneme)* (1903) başlıklı eseri; ikincisi ise Louis Delaygues’in 1911 yılında yayımlanan *Essai sur Les Finances Ottomanes (Osmanlı Maliyesi Üzerine Bir Deneme)* başlıklı doktora tezidir (İbrahim Fazıl 1926a, 24). Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu’nun 1875 yılına kadar aldığı tüm borçlar, satışa çıkardığı hazine tahvilleri ve 1875 yılında borç ödemenin durdurulması gibi dönüm noktaları tek tek analiz edilmektedir. İkinci makalenin ilk bölümünde ise borç ödemesinin durdurulduğu dönemde alacaklı devletlerle yapılan müzakereler ve bu devletlerle yaşanan gerilimler incelenmektedir. Özellikle 1878 Berlin Kongresi’nde Osmanlı borçlarına dair yaşanan tartışmalar detaylı bir şekilde analiz edilmektedir (İbrahim Fazıl 1926b, 148-162). Ardından İbrahim Fazıl Osmanlı borçlarının bir plan dâhilinde ödeneceğinin taahhüt edildiği 1881 Muharrem Kararnamesi’nin hükümleri üzerinde durmaktadır. Burada kararnamenin temel niteliklerini, o zaman kadar alınan borçların genel bir muhasebesini, borçların karşılığı olarak gösterilecek teminatları ve kurulan Duyun-u Umumiye teşkilatının kurumsal yapısını ele almaktadır. Makale 1903 yılına kadar Muharrem Kararnamesi’nin nasıl uygulamaya konulduğunun analizi ile sona ermektedir (İbrahim Fazıl 1926b, 162-182). İbrahim Fazıl (1926c) son makalesinde ise münhasıran 1903 Tevhid-i Duyun

Kararnamesi'ni analiz etmektedir. Makale dizisinin bu makaleden sonra devam edeceği ilan edilmekle beraber, sonraki makalelere ulaşamamıştır.

Her ne kadar Aynizade Hasan Tahsin ve İbrahim Fazıl Bey'in bu makaleleri aslında maliye disiplininin konusu olarak değerlendirilebilirse de erken cumhuriyet akademiasında Osmanlı borçları meselesinin dikkate alındığını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bir akademik dergide oldukça uzun bir döneme yayılan bu çalışmalar, Osmanlı borçlarının tasfiyesiyle uğraşılan bir dönemde okuyuculara - ve ileride devletin bürokrat zümresine dâhil olması beklenen - öğrencilere bu konuyu etraflıca tanıtmayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle Lozan'dan kalan bu önemli meselenin tarihsel ve hukuki arka planını konusunda bir farkındalık yaratmak yazarların en önemli amacı olduğu söylenebilir.

5.1.b. Karma Hakem Mahkemeleri Meselesi

Yukarıda da belirtildiği üzere geç Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi entelektüellerinin en hassas oldukları konuların başında kapitülasyonlar gelmektedir. Bu entelektüellerin büyük kısmı imparatorluk devrinde kapitülasyonların Osmanlı egemenliğine vurduğu darbe, Osmanlı ekonomisini Avrupa'ya bağımlı hale getirmesi ve Osmanlı hukuk sistemini eşitsiz anlaşmalarla etkisiz kılması konularında kapitülasyonları kabul edilemez bulmaktaydı. Erken cumhuriyet devrinde ise bu entelektüeller Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonların tek cümlelik bir madde (28. madde) ile kaldırılmasını memnuniyetle karşılamış ve bundan sonra kapitülasyonların devamı olarak addedilebilecek herhangi bir düzenleme konusunda son derece tepkili davranmışlardır. İşte bu düzenlemelerden biri de karma hakem mahkemeleridir.

BDS sonrasında savaş nedeniyle “ifa edilemeyen sözleşme hükümleri, ödenemeyen borçlar veya ortaya çıkan zararların tazmini” gibi konularda siyasi çözüm ya da devletlerin ulusal yargısına müracaat yerine ulusüstü bir yargı makamı olarak tasavvur edilen karma hakem mahkemeleri kurulmuştur (Örsten Esirgen 2019, 310). Bu usul Versay Antlaşması ile başlamış ve Lozan Antlaşması’nda da sınırlı da olsa devam ettirilmiştir. Antlaşmanın müzakeresi esnasında Türk delegasyonu kapitülasyonların kaldırılması ile çelişebilecek durumlar yaratacak bu mahkemelerin kurulmaması için elinden geleni yapmış olsa da günün sonunda karma hakem mahkemelerinin kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu mahkemelerin yetkilerinin sınırlı olmasını ve net bir şekilde tanımlanmasını Lozan müzakereleri sırasında müttefik devletlerin temsilcilerine kabul ettirmeyi başaramışlardır (Örsten Esirgen 2019, 311-312). Lozan Barış Antlaşması’nın 95. maddesi bu mahkemelerin sadece “adalet, hakkaniyet ve iyi niyet” esaslarına göre karar verebileceğini ortaya koymuştur; bu durum mahkemenin herhangi bir kanunla bağlanmadığını, bunun yerine mahkemelerin hâkimlerine olağanüstü yetkiler tanıdığını göstermesi bakımından önemlidir (Örsten Esirgen 2019, 313). Lozan Antlaşması uyarınca merkezi İstanbul’da olmak üzere Türk-Romen, Türk-Yunan, Türk-İngiliz, Türk-İtalyan, Türk-Fransız ve Türk-Belçika Karma Hakem Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerdeki Türk delegelerinden bazıları, Türk uluslararası hukuka akademisyası arasından seçilmiştir; bunlar arasında Darülfünun Hukuk Fakültesi mensuplarından devletler hukuku profesörü Mehmed Cemil Bey ve ceza hukuku profesörü Tahir Bey sayılabilir (Karabulut 2020, 440).

Bu mahkemeler ve onların yürüttüğü davalar Türk uluslararası hukuk akademiyasının da dikkatini çekmiştir; literatürde bu konularla ilgili yazılmış pek

çok makale göze çarpmaktadır. Bu makalelerin en kapsamlılarından biri Karma Hakem Mahkemelerinin Türk ajanı Emin Ali Bey'in 1926 yılında *Hukuki Bilgiler Mecmuası*'nda yayımladığı “Lozan Ahidnamesine Göre Muhtelit Hakem Mahkemeleri” başlıklı makaledir. Bu makalede Emin Ali Bey Antlaşma hükümlerine göre Karma Hakem Mahkemelerinin nasıl kurulduğunu, yargılama usullerini ve örnek davaları detaylı bir biçimde analiz etmektedir (Emin Ali 1926, 189-198).

Türk-İngiliz Karma Mahkemelerinde görülen davalar da literatürde önemli bir yer tutmaktadır. “Hukuk Fakültesi Doktora Sınıfından” Said Hayri Bey'in tercüme ettiği “Lozan Muahedenamesinin 92 ve 96ncı Maddeleriyle Teşkil Olunan Muhtelit Hakem Mahkemelerinin Mukarreratından Malta Davası” başlıklı makale, Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler tarafından savaş suçları işledikleri gerekçesiyle tutuklanarak Malta'ya gönderilen, ancak haklarında delil bulunamadığından dava açılmayan 144 kişiden bazılarının İngiltere aleyhine açtığı ve tazminat talep ettiği davayı incelemektedir ([çev] Said Hayri 1927). *İstanbul Barosu Dergisi* de yayımladığı bir dizi makale ile Malta'ya sürgün edilenlerin açtığı davaları, onlardan ayrı olarak yine Malta'ya sürgün edilen Ahmed Emin [Yalman] Bey'in açtığı davayı, İngiltere'nin BDS sırasında Mısır Hıdivliği'ne son verdiği Abbas Hilmi Paşa'nın İngilizler tarafından haczedilen mal ve emlakını tazmin için açtığı davayı incelemiştir. Yazarsız olarak 1927 yılında yayımlanan bu makaleler arasında “Adli Şuun: Türk - İngiliz Muhtelit Hakem Mahkemesi Mukarreratı - Malta Menfilerinin İngiltere Hükümetinden Davası – Şehremaneti'nin Davası - Ahmet Emin Bey'in Davası” ve “Adli Şuun: Türk - İngiliz Muhtelit Mahkemesi Mukarreratı - Sabık Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın Davası” başlıklı makaleler sayılabilir. İngiltere

aleyhine açılan tüm bu davalarda Karma Hakem Mahkemesi davaları reddetmiş, bu durum bilhassa Türk basınında tepki ile karşılanmıştır (Karabulut 2020, 455).

Benzer şekilde Türk-İtalyan ve Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemeleri'nin kararları da farklı hukuk mecmualarında yayımlanmıştır. *Hukuki Bilgiler Mecmuası*'nın 1926 yılında yayımladığı “Türk-Fransız Muhtelit Mahkemesi” başlıklı makalede ilk kurulan karma hakem mahkemesi olan bu mahkemenin incelediği davalardan örnekler sunulmuştur. Bu mahkeme 1938 yılına kadar görev yapmış ve davaları çok yavaş yürüttüğü için zaman zaman Türk Hükümeti'nin eleştirilerine maruz kalmıştır (Örsten Esirgen 2019, 327). Aynı derginin 1927 yılında yayımladığı “Türk İtalyan Muhtelit Hakem Mahkemesinden” başlıklı makale ise özellikle İtalyan şirketleri ile Türkiye arasındaki davalar üzerinde durmaktadır. 1926-1930 yılları arasında görev yapan bu mahkemede de 60'ın üzerinde dava karara bağlanmıştır (Örsten Esirgen 2019, 328). *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan “Türk-Romen Mahkeme-i Hakemindeki Hadise-i Cedide” başlıklı makale ise 1928 yılında yayımlanmıştır ve Romanya Harbiye Nezareti'nin Türk Hükümeti aleyhine açtığı bir davanın analizini yapmaktadır.

Sonuç olarak Karma Hakem Mahkemeleri'nin Türk uluslararası hukuk akademiasının dikkatini çektiği görülmektedir. Bu mahkemelerde görüşülen davalar hem Türk basınında yoğun bir biçimde tartışılmış (Karabulut 2020), hem de dönemin hukuk dergilerinde ele alınarak okuyucular davaların gidişatı ve sonuçları konusunda bilgilendirilmişlerdir. Kapitülasyonlar konusunda son derece olumsuz bir intibah mevcut olduğu Türk kamuoyunda kapitülasyonların devamı gibi

algılanabilecek bu mahkemelerin Türkiye aleyhine verdikleri kararların eleştirildiği görülmektedir (Karabulut 2020, 455).

5.1.c. Yabancı Okullar Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Avrupa devletlerine ait okulların her biri kendi konsoloslukları tarafından yönetilmiş, bu devletler okul müfredatlarını kendileri belirlemişti. Misyonerlik faaliyetleri ile azınlık ayaklanmalarına imkân sağlayabilecek olan bu durumun önüne geçmek için Lozan müzakereleri sırasında yabancı okullar meselesi gündeme getirilmiştir. Böylece Türkiye’de bulunan yabancı okulların çalışma esasları Lozan Antlaşması ile belirlenmiştir. Buna göre yabancı okulların Türk mevzuatına uygun hareket etmesi ve eğitim-öğretime ilişkin faaliyetlerin Türk Hükümeti tarafından düzenlenmesi kabul edilmiştir. Ayrıca yabancı okullarda okutulan tarih ve coğrafya derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe ve okutulması kararlaştırılmıştır. Bu husus Fransa ile olan ilişkileri gerginleştirse de Türk Hükümeti’nin ısrarı neticesinde bu talepler Fransa tarafından karşılanmıştır (Oran 2012, 95).

Fransa ile 1923-1924 yılları arasında yaşanan gerilim Türk basınında ciddi biçimde tartışılmıştır (Tanır 2015). Bu gerilim Türk uluslararası hukuk akademiasının da dikkatini çekmiştir. Hıfzı Timur tarafından kaleme alınan ve *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*’nda yayımlanan “Türkiye’de Bulunan Yabancıların Okuma ve Okutma Hürriyetleri Bakımından Durumu” makalesi yabancı okullar meselesini tarihsel ve hukuksal bir perspektifle ele almaktadır (Timur, 1945). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde Medeni Hukuk dalında öğretim üyesi olan Hıfzı Timur, akademik kariyerinin devamında

önce Hukuk Fakültesi Dekanı ardından da İstanbul Üniversitesi Rektörü olarak görev yapmıştır. Timur bu makalesinde ilk önce Türkiye’de bulunan yabancı okulların tarihçesine değinmiştir. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı okullarının açılmasının nedeni kapitülasyonlar değildir; bilakis yabancı ülke vatandaşı çocukların kendi dinlerini öğrenmeleri aynı hak olarak değerlendirildiği için yabancı okulların açılmasına izin verilmiştir. Yabancı okullar Osmanlı okullarına bakarak programlarını genişletmiş, dini programın yanı sıra eğitim programı da müfredata dâhil edilmiştir. Tanzimat döneminde, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Tüzüğü uyarınca yabancı okulların kurulma esaslarını hüküm altına almıştır (Timur 1945, 276). Timur makalesinin devamında Türkiye ile yabancı devletlerarasındaki bu meselenin çözümünü adına devletlerin Lozan’daki görüşmelerini hukuki perspektiften okuyucuya aktarmıştır (Timur 1945, 280-285).

Timur böylece makalesinde yabancı okullar meselesinin çözümü sürecinde Türkiye’nin hukuk kuralları çerçevesinde hareket ettiğinin altını çizmiştir. Türkiye’de bulunan yabancı okullar meselesi devletler hukuku prensiplerine uygun olarak çözüme kavuşturulmuş daha sonra ise okulların öğrencilerinin çoğunun Türk vatandaşlarından oluşmasına müteakip konunun kamu hukuku konusu haline geldiği ifade edilmiştir (Timur 1945, 287). Timur’un bu çalışmasının Türkiye’nin yabancı okullar konusunda yetkisinin mutlaklığının kuvvetlendirmeyi amaçladığı söylenebilir.

5.1.d. Nüfus Mübadelesinde Yerleşikler (*Etablis*) Meselesi

Lozan Antlaşması’nda çözüme kavuşturulan ancak uygulaması ileriye bırakılan meselelerden bir diğeri nüfus mübadelesidir. Lozan Antlaşması imzalanmadan önce

30 Ocak 1923 tarihinde “Türk ve Rum Ahalinin Değişimine İlişkin Sözleşme” ile nüfus mübadelesi kararlaştırılmış ve bu sözleşme Lozan Antlaşması’nın altıncı konvansiyonu olarak Antlaşma’nın bir parçası haline getirilmiştir. Bu sözleşme ile Türkiye’de kalan Rumlar ile Yunanistan’da kalan Türklerin değişimi konusunda anlaşılmiş ve mübadele sürecini yönetmek üzere Türk, Yunan ve BDS’ye girmemiş devletlerden seçilecek delegeler bir Muhtelit (Karma) Komisyon kurulmuştur (Doğan 2015, 224-225).

Mübadele sürecinin en tartışmalı konusu ise yerleşikler (*etablis*) meselesidir; bu tartışma kimin Osmanlı Rumu ve kimin Yunanistan Türkü olarak tanımlanacağı ile alakalı bir tartışmadır. Zira 30 Ekim 1918’den önce Batı Trakya’da ‘yerleşik’ Türkler ile İstanbul’da ‘yerleşik’ Rumlar mübadelenin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak “*etablis*” konusunun yorumlanmasında iki ülke arasında uyuşmazlık çıkmıştır. (Oran 2012, 94) Yunanistan İstanbul’da daha çok Rum bırakma niyetiyle, 30 Ekim 1918’den önce nasıl olduğuna bakılmaksızın İstanbul’da bulunanlar şeklinde yerleşik tanımını daha geniş çerçevede yorumlama yolunu seçmiştir. Türkiye ise bu hususa itiraz etmiş, kendi mevzuatına göre yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. Bunu müteakip anlaşmazlık MC’ye taşınsa da soruna çözüm üretilenmemiş ve sorun Milletlerarası Daimi Adalet Divanı’na ‘*istişari mütalaa*’ alınmak üzere taşınmıştır. Burada da bir çözüme kavuşamayan sorun 10 Haziran 1930’da iki ülke arasında bir anlaşmaya varılarak, doğum yerleri ve yerleşme tarihleri önem arz etmeksizin tüm Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları mübadeleden muaf tutulma suretiyle neticelendirilmiştir (Oran 2012, 94).

Nüfus mübadelesi konusu Türk uluslararası hukuk akademiasının literatürde işlediği bir konu olmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden Prof. Dr.

Nihat Erim fakültenin akademik dergisinde yayımlanan “Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye” başlıklı bir dizi makalesinde bu meselenin hukuki boyutlarını etraflıca ele almıştır. İlk makalede (Erim, 1944), Milletlerarası Daimi Adalet Divanı’nın 21 Şubat 1925 tarihli istişari mütalaası çerçevesinde Muhtelit Komisyon’un ‘yerleşik’ tanımını üzerinde uzlaşmaya varamaması üzerine konunun MC’ye götürüldüğü, burada Yunanistan’ın Türkiye’yi Muhtelit Komisyon’un yetkilerine tecavüz etmekle suçladığı üzerinde durulmaktadır. Makale Adalet Divanı’nda Yunan ve Türk tezlerini mukayese ettikten sonra Divan’ın Yunan tezlerini haklı çıkararak kararını özetleyerek sona ermektedir. Konuyla ilgili ikinci makale Musul meselesine odaklandığından aşağıda tartışılacaktır. Üçüncü makale ise özel olarak Muhtelit Komisyon’un yetkisi meselesine odaklanmakta ve Divan’da Komisyon’un yetkisine dair Türk ve Yunan hükümetlerinin temsilcilerinin yaptığı savunmaları detaylı bir şekilde incelemektedir (Erim, 1951).

Nihat Erim’in makaleleri dışında yerleşikler meselesine dair önemli bir yayın da konuyla ilgili hukuki metinlerin çevirilerinin derlemesidir. 1922-1923 ve 1924-1928 yılları arasında, yani mübadele ve yerleşikler meselesinin MC’de tartışıldığı dönemde Türkiye’nin Lahey Büyükelçisi olarak görev yapan Mehmed Esad Atuner’in derlediği ve *Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukavelenameler, Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları* başlıklı bu eser erken cumhuriyet dönemi uluslararası hukuk literatüründe yerleşikler meselesine verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

5.2. Lozan Antlaşması ile Çözümüne Kavuşturulamayan Meseleler

Lozan Antlaşması'nda müzakere edilen ancak çözüme kavuşturulamadığı için Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde ikili veya çok taraflı antlaşmalarla çözmeye çalışacağı bir dizi önemli mesele vardır. Bu meseleler arasında Musul meselesi, Boğazlar sorunu ve Sancak meselesi sayılabilir. Türkiye'nin egemenlik haklarını doğrudan ilgilendiren son derece hassas bu mevzularda da Türk uluslararası hukuk akademiasının yayınlar yaptığı gözlemlenmektedir.

5.2.a. Musul Meselesi

Lozan Konferansında çözüme kavuşturulamayan sorunların başında Musul meselesi gelmektedir ve Antlaşma'nın imzalanmasını müteakip Musul ile ilgili İngiltere ile müzakereler hemen başlamıştır. Lozan Konferansı'nda Türkiye İngiltere'nin işgali altındaki Musul'un etnik ve coğrafi benzerlikleri dolayısıyla kendisine bırakılmasını istemiş, İngiltere ise bu talebe itiraz etmiştir. Lozan Antlaşması, Musul sorununa dokuz ayda çözüm bulunamazsa sorunun Milletler Cemiyeti'ne taşınmasını kararlaştırmıştır. İki devlet arasında 1924'te gerçekleşen İstanbul Konferansı'nda bu soruna çözüm üretilemeyince sorun MC'ye taşınmıştır (Oran 2012, 98-99). MC ise Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasınca Meclis tarafından verilecek kararın mahiyeti (hakem hükmü mü tavsiye mi veya sadece tavassut mu) ve verilme şekli (ittifak mı ekseriyet mi) için Milletlerarası Daimî Adalet Divanı'na başvurmayı uygun görmüştür (Erim 1946, 335). Lozan Antlaşması'nın bu hükmü MC tarafından, Milletlerarası Daimi Adalet Divanı Meclisi'nin kararının kesin hüküm teşkil edeceği ve karar için verilecek

oyların ittifak sistemi ile değerlendirileceği şeklinde yorumlanmıştır (Erim 1946, 343).

Musul meselesi üzerine Türk uluslararası hukuk akademisyası tarafından yapılan ilk yayınlardan biri Darülfünun Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Ahmed Reşid [Turnagil] Bey'in *Servet-i Fünun* dergisinde 1925 yılında yayımlamaya başladığı "Musul Meselesi" başlıklı bir dizi makaledir. Bu makalelerinden ilkinde Ahmed Reşid Bey meselenin tarihsel kökenlerini İngiltere'nin Musul'u Mondros Mütarekesi'ne aykırı bir şekilde işgalinden başlatarak General Allenby ve Amiral Calthorpe gibi İngiliz subaylarının raporlarını dahil edecek şekilde incelemektedir (Ahmed Reşid 1925a). İkinci makalede ise Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na kadar geçen süreç ve sonrasında da İstanbul Konferansı'nda Musul meselesinin nasıl ele alındığı üzerinde durulmaktadır (Ahmed Reşid 1925b). Üçüncü makale konunun MC'ye taşınmasını ve MC Meclisi'nde tartışılmasını analiz etmekte ve özellikle yetki tartışması üzerinde durmaktadır (Ahmed Reşid 1925c). Son makalede ise MC Meclisi'nin 30 Eylül 1924 tarihli Türkiye-Irak sınırına dair kararı detaylı bir şekilde analiz edilmektedir (Ahmed Reşid 1926). Bu dört makale meselenin henüz tam olarak karara bağlanmadığı, 1926 Ankara Antlaşması'ndan önceki dönemde yayımlanmıştır; okuyucuya Musul meselesinin başlangıcından MC Meclisi'nde tartışıldığı evreye kadar oldukça detaylı bir hukuki/tarihi analiz sunmaktadır.

Nihat Erim *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye II, Musul Meselesi" isimli makalesinde ise Musul meselesinin MC'deki seyri incelenmektedir. Erim özellikle Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Musul meselesine ilişkin MC'ye

yönelttiği hukuki itirazlarına odaklanmaktadır. Tevfik Rüştü Aras'a göre önceden tahkimnamede belirtmek şartı ile bir şahsa hakem sıfatı ile başvurulur. MC'nin Musul meselesinin çözümü adına kendi yetkisinin bir hakem yetkisi olup olmadığını üçüncü bir şahıs olan Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na sorması bu hususta onun da belirgin bir kanaatinin olmadığını göstermektedir. Uyuşmazlık taraflarının ancak karşılıklı rızası ile hakeme başvurulur. Taraf iradeleri dışında hakem yoluna başvurulması düşünülemez. MC Meclisi'nin bizatihi hakemlik vasfına haiz olduğu durumda kendi yetkisini üçüncü bir şahsın hakemliği ile tayin ettirmesi düşünülemez. Aras bu durumu şu sözleri ile ifade eder: “Demek ki burada sözü geçen hakemlik, hakem müessesesinden umumiyetle anlaşılan manadan başka bir mana ifade etmektedir” (Erim 1946, 335).

Sonuç olarak Musul meselesi Türk uluslararası hukuk akademiasında özellikle yeni cumhuriyetin egemenlik haklarını uluslararası platformlarda nasıl savunduğunu gösterecek şekilde tartışılmış, MC'nin Türkiye aleyhine verdiği karar eleştiri konusu edilmiştir.

5.2.b. Boğazlar Meselesi

Lozan'da çözülemeyen bir diğer kriz ise “Boğazlar Meselesi”dir. 1923'te Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlardan geçişi kontrol etmek üzere Uluslararası Boğazlar Komisyonu oluşturulmuş, ayrıca Boğazlar silahtan arındırılmıştır (Oran 2012, 105-107). Bu durum Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırladığından, 1936 yılında imzalanacak olan Montrö Antlaşması'na kadar Boğazlar meselesi Türk uluslararası hukuk akademiasının, hakkındaki gelişmeleri takip ettiği bir mesele

olmuştur. Montrö Antlaşması ise uluslararası hukuk ve dış politika açısından büyük bir başarı olarak algılanmıştır.

Boğazlar meselesine dair Türk uluslararası hukuk akademisyası tarafından yayımlanan ilk çalışmalardan biri de tıpkı Musul meselesinde olduğu gibi *Servet-i Fünun* dergisinde, Mehmed Cemil [Bilsel] Bey tarafından yayımlanan ve “Lozan Muahedesi ve Cemiyet-i Akvam: Boğazlar Meselesi” başlığını taşıyan bir dizi makaledir. Bu makaleler 1924 yılında yayımlanmışlardır ve tespit edilebilen üç makalenin ilkinin metnine Milli Kütüphane’de yapılan aramalara rağmen ulaşamamıştır. İkinci makale Lozan Antlaşması’nda Boğazlar meselesi için geliştirilen çözümün Avrupalı uluslararası hukukçuların dikkatini çeken ve üzerinde yayın yaptıkları bir konu olarak değerlendirerek başlamaktadır (Mehmed Cemil 1924c, 187). Bu konuda Fransa’da yapılan bazı yayınlar özetlendikten sonra meselenin Lozan’daki müzakerelerine geçilmeden önce Boğazlar konusunun tarihsel geçmişi üzerinde durulmaktadır. Bu tarihsel geçmiş İstanbul’un fethinden 1841 Boğazlar Sözleşmesi’ne kadar birinci safha, 1841 Sözleşmesi’nden BDS’ye kadar ikinci safha ve BDS’den Lozan Antlaşması’na kadar üçüncü safha olmak üzere üç kronolojik bölümde incelenecektir (Mehmed Cemil 1924c, 187). İkinci makale ilk safhayı incelemeye başlamış, üçüncü makalede ise on sekizinci yüzyıl sonunda Napolyon’un Mısır’ı işgalini müteakip İngiltere ile yapılan ittifakta Boğazlar meselesinin konu edilişiyile Boğazların uluslararası bir meseleye dönüşmesi üzerinde durulmuştur (Mehmed Cemil 1924d, 263).

Munis Faik Ozansoy “Montrö Muvaffakiyetinin Manası” adlı çalışmasında Türkiye’nin savaştan kaçınarak Boğazlar meselesinde hakkını meşru yollardan arama yolunu tercih ettiğini belirtmiştir. 1911’de Midilli’de doğan aslen

Diyarbakırlı olan Munis Faik Ozansoy (ö.1975) Galatasaray Lisesi'ni ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bürokrasiye girmiş ve Milletlerarası Brüksel Sergisi Türkiye Genel Komiserliği, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ve Paris'te Türkiye'nin UNESCO temsilciliği görevlerinde bulunmuştur (Nebioğlu 1962, 97).

Munis Faik Ozansoy çalışmasında uluslararası ilişkilerde devletin sözünün esas olduğunu, uluslararası akitlerin de bu sözlerin yazılı bir teminatı olduğunu belirtmiştir. Oldukça milliyetçi bir tonda kaleme alınan bu makalede Türk milletinin en zayıf olduğu düşünüldüğü zamanlarda vatan savunması için gücünü son raddeye kadar kullanabildiği, en güçlü olduğu zamanlarda ise saldırgan olmayı kendine yakıştıramadığı ifade edilmektedir. Ozansoy uluslararası hukuka saygının ve haklarını savaş yerine hukuk yoluyla savunmanın Türk milletinin hasletlerinden biri olduğunun altını çizmektedir (Ozansoy 1936, 98). Dahası ahde vefa Ozansoy'a göre Türk milletinin “medeniyet âlemine” kazandırdığı prensiplerden biridir:

Kılıcı her elden daha iyi kullanan Türkün eli, kalemi de o derece iyi kullanır. Ferdî münasebetlerde olduğu kadar milletler arasındaki münasebetlerde de sözün öz demek olduğunu ve tarafları birbirine bağlayan hususî akitler gibi milletlerin iradelerini bağlayan muahede hükümlerinin de ancak müzeyyel bir muahede ile tadil veya feshedilebileceğini, ilk defa olarak Türkler kabul ve tasdik etmiş ve medeniyet âlemine kabul ve tasdik ettirmiş oldular (Ozansoy 1936, 98).

Yavuz Abadan da 1938 tarihli “Lozan'ın Hususiyetleri” adlı çalışmasında Boğazlar meselesinin uluslararası hukuk prensiplerine uygun olarak çözüme kavuşturulduğunu ifade etmiştir. Abadan özellikle Montrö Antlaşması'nın yapılmasında *rebus sic stantibus* prensibinin (antlaşmanın yapıldığı zamandaki koşullar bir taraf aleyhine değişirse durum yeniden ele alınır) rolü üzerinde

durmakta ve Boğazlar'da geçiş rejiminin Montrö Antlaşması ile nasıl yeniden düzenlendiğini analiz etmektedir (Abadan 1938, 414).

Cemil Bilsel 1939 yılında *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan "Dünya Barış Buhranında Boğazlar" adlı makalesinde Boğazlara dair Rus emellerini tarihsel olarak ele almaktadır. Bilsel, Türkiye'nin Boğazlar'a dair uluslararası taahhütlerinin Montrö Antlaşması ile belirlendiğini vurgulayıp SSCB'nin de imza koyduğu bu antlaşmanın tarihi Rus emelleri ile ne kadar örtüştüğü konusunu çalışmasında tartışmıştır (Bilsel 1939, 3-4). Bilsel'in 1944 yılında yayımlanan ve Türk Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün açılışını ele aldığı makalesinin bir kısmında da Boğazlar Meselesinin tarihçesi ve sorunun çözümü için yapılan hukuki tartışmalar ele alınmıştır (Bilsel 1944, 550-554). Abadan gibi Bilsel de Boğazlar meselesinin çözümünde *rebus sic stantibus* prensibine dikkat çekmektedir.

Erken cumhuriyet döneminde Türk dış politikası bazı istisnalar dışında statükocu bir dış politikadır. Türk uluslararası hukuk akademisyası Boğazlar meselesinde Lozan Antlaşması'nın ortaya koyduğu statükoyu değiştirecek olan Montrö Antlaşması'nı meşrulaştırmak için dünyada gerilim ve çatışma artarken ve donanmalar hızlı bir şekilde evrilirken, yani şartlar değişirken, mevcut durumun da değişmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Diğer bir deyişle, uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olan *rebus sic stantibus* bu makalelerin de odak noktasını oluşturmuştur.

5.2.c. Sancak (Hatay) Meselesi

Lozan'da çözülemeyen ancak Türkiye'nin çatışmaya başvurmaksızın siyasi bir krizi uluslararası hukuk normlarının yardımı ile çözdüğü bir diğer konu da Sancak

(Hatay) meselesidir. Türkiye ile Fransa arasında daha 1922 yılında imzalanan Ankara Antlaşması'na göre Sancak Türkiye sınırları dışında olsa da, bu antlaşma Türk hükümetinin menfaatlerini içeren ve bölgeye özerklik statüsü sağlayabilecek hükümler içeriyordu. MC'nin 1923'te Fransa hükümetinin Suriye'deki yönetimini onaylamasının ardından Sancak Fransız mandasına girmişti. 1936 yılında Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesinin gündeme gelmesi ile Sancak'taki Türklerin ne olacağı konusunda Türk hükümeti telaşa kapılmıştır. Türkiye Sancak'a da Suriye gibi bağımsızlık verilmesi talebini Fransa'ya bildirmiş, Fransa ise Suriye'nin toprak bütünlüğünün bozulmaması adına talebi reddetmiştir. Bunun üzerine konu MC'ye taşınmış, 1937 yılında iki hükümet arasında bir anlaşma yapılmıştır (Oran 2012, 97-98). Lakin bu anlaşma da soruna çözüm üretememiştir. 3 Temmuz 1938'de Fransa ve Türkiye arasında Sancak'ın siyasi ve askeri bağlamda korunmasına yönelik bir antlaşma daha yapılmıştır. 1938'de yapılan seçim ile Sancak Meclisi'nde Türklerin sayıca üstün çıkması ile "Hatay Devleti" bağımsız olarak bir yıl varlığını sürdürmüş, ardından 29 Haziran 1939'da meclisin oybirliği ile Türk topraklarına katılmıştır. Türkiye çatışma yoluna başvurmadan antlaşmaları ve uluslararası hukuk normlarını etkili bir şekilde kullanarak bir sorununun daha üstesinden gelmeyi başarmıştır (Oran 2012, 97-98).

Yavuz Abadan 1938'de *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda yayımlanan "Lozan'ın Hususiyetleri" adlı çalışmasında Türkiye'nin aslında uluslararası hukukun en temel prensiplerinden birine, antlaşmanın yapıldığı zamandaki koşullar bir taraf aleyhine değişirse durum yeniden ele alınır prensibine dayanarak Hatay meselesini kolayca çözüme kavuşturabileceğini ifade etmiştir (Abadan 1938, 415). Uluslararası hukuk çerçevesinde taahhüdüne bu derecede

uymakta kararlı olan Türkiye “hukuki asalet ve kanaatkarlığını” tüm dünyaya göstermiştir (Abadan 1938,414).

Yavuz Abadan’ın makalesi ile (Abadan 1938) Türkiye’nin ahde vefa ilkesi çerçevesince hareket eden bir devlet olduğu, haklı olsa bile sorunların çözümü adına kolayca kaçan bir ülke olmadığı, her koşulda taahhüdüne sadık olduğunun altı çizilmiştir.

5.3. Diğer Meseleler

5.3.a. Bozkurt-Lotus Davası

Türkiye ve Fransa arasında “Bozkurt-Lotus Davası” olarak isimlendirilen hadise ve çözümü için MC Misakı’nın 13’üncü maddesinin 4’üncü fıkrasında da atıf yapılan Milletlerarası Daimi Adalet Divanı’na başvuru erken cumhuriyet döneminin uluslararası hukuk literatüründe tartışılmıştır. 2 Ağustos 1926 tarihinde Midilli adası açıklarında Türk gemisi Bozkurt ile Fransız gemisi Lotus çarpışmıştır. Çarpışmayı müteakip Bozkurt gemisi batarak sekiz Türk vatandaşı vefat etmiş, akabinde Lotus’un kaptanı ile Bozkurt’un kaptanı Türk mahkemesinde yargılanmıştır. Fransa suçun açık denizde işlendiğinden bahisle Türkiye’nin yargılama yetkisine haiz olmadığı itirazında bulunmuştur. Dolayısıyla sorun uluslararası hukuk krizine dönüşmüştür. Bu sorunu çözmek adına Milletlerarası Daimi Adalet Divanı’na başvurulmuştur. Türkiye’yi bu mahkemede dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bey savunmuş ve suçun etkisinin Türk gemisinde görülmesi münasebetiyle Milletlerarası Adalet Divanı Türkiye lehine karar vermiştir (Tezcan 1995).

Bozkurt-Lotus davası Türk uluslararası hukuk çalışanlarının da dikkatini çekmiştir. Başta Türkiye’yi bu davada savunan ve bu nedenle Bozkurt soyadını

alacak olan Mahmud Esad Bey (ö. 1943) davadaki savunmasını 1927 yılında yayımlamıştır (Bozkurt 1927). Bozkurt-Lotus Davası'na dair MC'nin yayımladığı ve davanın hakimlerinden biri olan İspanyol yargıç Rafael Altamira y Crevea'nın yazdığı eser *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*'nda 1927 yılında iki makale olarak Türkçe'ye çevrilerek basılmıştır. Bu eseri çeviren Mekteb-i Mülkiye'de uluslararası özel hukuk derslerini veren Menemenlizade Edhem Bey'dir. Eserin 1927-1928 yıllarında tercüme edilerek yayımlandığına bakılacak olursa bu davanın Türk hukuk akademisi için büyük önem arz ettiği söylenebilir. Altamira'nın çalışmasından çevrilen ilk makale önce vakanın nasıl gerçekleştiğini ortaya koymuş, ardından Türkiye ve Fransa arasında meselenin nasıl bir krize dönüştüğünü incelemiş, Fransa'nın Türkiye'den taleplerine yer verdikten sonra meselenin hukuki boyutlarını özetlemiştir. Ardından da davanın nasıl yürütüldüğünü etraflıca ele almış, hakimlerin muvafık ve muhalif görüşlerine de detaylıca yer vermiştir (Altamira, 1927). İkinci makalede de hâkimlerin görüşlerini incelemeye devam etmiş ve davanın sonucunu genel hatlarıyla özetlemiştir (Altamira 1928).

Bozkurt-Lotus davasının uluslararası hukuk açısından norm ortaya koyucu bir dava olmuştur. Devletlerin yargı yetkisini açıkça sınırlayan bir kural olmadığında, devletlerin yargı yetkisine sahip olabilecekleri görüşü bugün de geçerli bir uluslararası hukuk normudur. Dahası, bu dava genç cumhuriyetin Avrupa'ya karşı kendi hukukunu ve egemenlik haklarını nasıl titizlikle ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde koruduğunu göstermesi bakımından da önemlidir (Tezcan 1995, 272-73). Dolayısıyla, bu konuda yapılan yayınlar da Türkiye'nin bu başarısının altını çizmektedir.

5.3.b. Silahsızlanma

MC bünyesinde 1920’li yılların başlarında başlayıp, 1930’lu yılların ortalarına kadar devam eden silahsızlanma çalışmaları da Türk uluslararası hukuk akademisyenlerinin dikkatini çeken bir diğer konudur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde uluslararası hukuk dersleri veren Ahmed Reşid [Turnagil] Bey 1932-1933 yıllarında yazdığı ve aynı fakültenin mecmuasında yayımlanan iki makalesinde uluslararası silahsızlanma konusuna değinmiştir (Ahmed Reşid 1932, Ahmed Reşid 1933).

Ahmet Reşid Bey ilk makalesinde silahsızlanma konusunun dünya tarihindeki örneklerine değinerek, on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar bir panorama çizmektedir. Burada hem Duc de Sully, Charles Irene de Sainte-Pierre, Kant gibi devlet adamı ve felsefecilerin kuramsal tartışmalarına hem de antlaşmalar hukukuna atfen silahsızlanma meselesi tartışılmıştır (Ahmed Reşid 1932, 1763-1767).

İkinci makale ise önce 1899 Lahey Konferansı’nın silahsızlanmaya dair kararlarına odaklanmaktadır. Ardından 1920’lere kadar uluslararası antlaşmalarda silahsızlanma meselelerine değinildikten sonra Sevr Antlaşması’na ve ondan sonra da 1921-22 Washington Deniz Silahsızlanması Konferansları’na geçilmektedir. Son olarak da 1930’lu yılların başlarında Türkiye’nin komşuları ile yaptığı bazı antlaşmalara değinilerek Milletler Cemiyeti’nin son çalışmaları üzerinde durulmaktadır (Ahmed Reşid 1933).

Ahmed Reşid Bey’in bu makaleleri silahsızlanma konusunda kuramsal tartışmaları tarihsel bir çerçevede özetlemekle beraber son gelişmeler hakkında da okuyucuları bilgilendirmeyi amaçlamıştır ve bu yönüyle erken cumhuriyet dönemi

uluslararası hukuk literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır. Dahası özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve erken cumhuriyet döneminde yapılan antlaşmalar üzerinde durularak konunun Türkiye’yi ilgilendiren boyutlarının altı çizilmiştir.

5.4. Sonuç

Tezin bu bölümünde erken cumhuriyet döneminde Türk uluslararası hukuk literatürünün büyük ölçüde Lozan Antlaşması ve ona dair meselelere odaklandığı hipotezi kanıtlanmaya çalışılmıştır. Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu metinlerinden biri olduğundan ve imparatorluğun asıl tasfiyesi bu antlaşma ile sağlandığından dönemin uluslararası hukukçuları bu antlaşmaya, onunla çözülen ve çözülemeyen konulara eğilmişlerdir. Bu çerçevede Lozan Antlaşması ile karara bağlanan ancak uygulaması ileri tarihlere bırakılan Osmanlı borçlarının tasfiyesi, karma hakem mahkemeleri, yabancı okullar ve mübadele/*etablis* meselesi gibi konular ile bu antlaşma ile karara bağlanamayan ve sonrasında Avrupa devletleri ile müzakere gerektiren Musul, Boğazlar ve Sancak (Hatay) meselesi gibi konular dönemin uluslararası hukuk akademisyası tarafından takip edilmiş ve bu konularda yayınlar yapılmıştır.

Bunun yanı sıra Türkiye’nin egemenlik haklarını doğrudan ilgilendiren oldukça hassas bir mevzu olan Bozkurt-Lotus davası da literatürde işlenen bir diğer konu olmuştur. Bu konuda Türkiye’nin bir uluslararası mahkemede, tam da Musul başarısızlığından sonra elde ettiği büyük başarı vurgulanmaya değer bulunmuş olmalıdır. Diğer taraftan doğrudan Türkiye’yi ilgilendirmemekle beraber Avrupa’da iki savaş arası dönemde çokça tartışılan silahsızlanma meselesi de Türk uluslararası hukuk akademisyasının dikkatini çeken bir diğer konu olmuştur.

BÖLÜM VI

SONUÇ

Türkiye’de uluslararası hukuk düşüncesi ve uluslararası hukukun bir akademik disiplin olarak ortaya çıkışı cumhuriyet dönemine has bir gelişme değildir; bilakis imparatorluktan cumhuriyete miras kalan en önemli devamlılıklardan bir tanesi uluslararası hukuk kavramına verilen önemdir. Tezin Osmanlı İmparatorluğu’nda uluslararası hukuk düşüncesi ve eğitimi üzerine olan ilk bölümünde de tartışıldığı üzere, uluslararası hukuk Osmanlı İmparatorluğu açısından bilhassa on dokuzuncu yüzyılda bir beka meselesine dönüşmüştür. Askeri gücü zayıflayan imparatorluk egemenlik haklarını, bu hakları ihlal eden Avrupalı güçlere karşı, bu güçlerin en önemli hukuki enstrümanlarından biri olan uluslararası hukuk ile savunmaya çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu kendini Avrupalı olarak da vurgulamak istemiştir. Dolayısıyla Avrupa uluslararası hukukunun öğrenilmesi ve öğretilmesi Osmanlı idarecileri açısından son derece önemli bir husus olarak algılanmıştır. Bu algı Tanzimat döneminin hukuk ve eğitim reformları ile birleşince ortaya uluslararası hukuk eğitiminin verildiği bir dizi kurumun çıkması sonucunu doğurmuştur. Önce nezaretler bünyesinde kurulan küçük teknik okullar olarak tesis edilen bu kurumlar zaman içinde önce Mekteb-i Mülkiye veya Mekteb-i Hukuk gibi bugün Fakülte olarak adlandırılabilir bağımsız yapılara, nihayet Darülfünun adı verilen Osmanlı yükseköğretim kurumuna dönüşmüştür. Böylece Osmanlı İmparatorluğu’nda üniversite eğitimi seviyesinde uluslararası hukuk eğitimine

başlanmıştır. Bu kurumlardan mezun olan gençlerden bazıları yükseköğrenimlerine yurtdışında devam ederek Avrupa üniversitelerinden doktora dereceleri almışlar ve sonrasında İmparatorluğa dönerek mezun oldukları kurumlarda akademisyen olarak görev yapmışlardır.

Beka için uluslararası hukuk anlayışı aslında Milli Mücadele döneminde de devam etmiştir. Milli Mücadele başından itibaren Anadolu halkının hukuk mücadelesi ve devletin egemenlik haklarının korunması maksadıyla girişilen bir süreç olarak tanımlanmış ve mücadele askeri tekniklerle yürütüldüğü kadar diplomasi ve uluslararası hukuk da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Milli Mücadele Batı karşıtı bir süreç olarak değil, işgal güçlerinin uluslararası hukuka aykırı işgallerinin ortadan kaldırılması için yapılan bir mücadele olarak sunulmuştur. Dolayısıyla imparatorluktan cumhuriyete geçişte uluslararası hukuka verilen önem artarak devam etmiştir.

Erken cumhuriyet döneminde de Türk dış politikasının en önemli sacayaklarından biri uluslararası hukuk olmuştur. Gerek cumhuriyetin kurucu metni Lozan Antlaşması'nın uygulanmasından kaynaklanan, gerekse bu antlaşma ile çözülemeyen meselelerde diplomasi ve uluslararası hukuktan yoğun bir biçimde yararlanılmıştır. Kısacası uluslararası hukuka gösterilen saygı ve verilen önem imparatorluktan cumhuriyete bir zihniyet devamlılığı olduğuna işaret etmektedir. Bu zihniyet devamlılığı kurumsal devamlılıkla pekişmiştir. İmparatorluğun uluslararası hukuk eğitimi verilen kurumları cumhuriyete intikal etmiş, bu kurumlarda ders veren akademisyenler de büyük ölçüde korunarak cumhuriyet idaresi altında uluslararası hukuk eğitimi vermeye devam etmişlerdir.

Gerek kuramsal (uluslararası hukuka verilen önem), gerek kurumsal (yükseköğrenim kurumlarının intikali) anlamda bir devamlılık söz konusu olsa da imparatorluktan cumhuriyete geçişte bazı önemli farklılıklar da gözlemlenmektedir. Yeni cumhuriyetin yöneticileri uluslararası hukuka vurgu yapmaya devam etmişlerdir; ancak bu vurgu İmparatorluk döneminde olduğu gibi ihlal edilen hakların iadesi için değil, yeni cumhuriyetin BDS sonrası kurulan yeni uluslararası sistemin eşit egemen bir unsuru olduğunun altının çizilmesi içindir. Diğer bir deyişle, bu dönemde, daha önce bir Osmanlı bürokratının örneğin kapitülasyon rejiminin yarattığı eşitsiz duruma yönelik bir tepki olarak uluslararası hukuku hatırlatmasından farklı olarak, yeni cumhuriyetin bu eşitliği zaten doğası gereği sağladığı üzerinde durulmaktadır. Bu duruma en güzel örneklerden biri Bozkurt-Lotus davasında Mahmud Esad Bey'in yaptığı savunmadır. Burada kapitülasyon rejimi hala devam ediyormuşçasına yargılama usulünü kendi lehine değiştirmeye çalışan Fransa'ya karşı, Türkiye'nin eşit egemen bir devlet olarak uluslararası sistemde var olduğu hatırlatılmıştır.

Kurumsal olarak da bazı değişimler söz konusudur. Her şeyden önce Darülfünun cumhuriyet döneminde de devam ettiyse de bu imparatorluk bekası kurumun gerek yapı, gerek müfredat ve gerekse akademik kadro itibarıyla yeni cumhuriyetin değerlerine uygun hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle 1933 Üniversite Reformu süreci ile Darülfünun imparatorluk geleneğini bir ölçüye kadar devam ettirdiyse de, bundan sonra bir cumhuriyet kurumu olarak değerlendirilmiştir. Hatta bu çerçevede, uluslararası hukuk eğitimi alanında da sınırlı da olsa müfredat ve akademik kadro değişiklikleri olmuştur. Ancak cumhuriyet idaresi hukuk eğitiminin İstanbul ile sınırlı kalmasına karşı çıkmış, yeni

başkent Ankara'da başından itibaren bir cumhuriyet kurumu olarak tasarlanan yeni bir Hukuk Mektebi (Daha sonra Ankara Hukuk Fakültesi) tesis edilmiştir. Her ne kadar bu okulda ve daha sonra eski başkentten yeni başkente Atatürk'ün emriyle nakledilecek olan Mekteb-i Mülkiye'de de önceleri Darülfünun'dan gelen akademisyenler uluslararası hukuk derslerini verdilerse de, Hukuk Mektebi'nin kuruluş ve Mekteb-i Mülkiye'nin nakil mantığının bu imparatorluk kurumlarının geçmişleri ile bağlarını kesmeleri ve yeni cumhuriyetin ilkelerini benimseyen hukukçu ve idareciler yetiştirmeleri olduğu gözden kaçmamaktadır. Dahası, 1930'ların ortalarından itibaren özellikle Ankara'dan yetişen yeni nesil akademisyenler literatürde de üretimleri ile söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de uluslararası hukuk literatürü temelde iki kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan birincisi Avrupa'da uluslararası hukukun doğasına dair yapılan tartışmalar ve iki dünya savaşı arası dönemde uluslararası hukuk literatüründe oldukça baskın bir yeri olan Milletler Cemiyeti'ne dair meselelerdir. Diğer bir deyişle, Türk uluslararası hukuk akademisyası bu dönemde Avrupa'daki tartışmaları takip etmişler, telif ve tercüme makalelerle öğrencilerini bu tartışmalardan haberdar etmişlerdir. Bu noktada Türk uluslararası hukuk akademisyası öğrenen ve öğreten bir akademyadır; yani Avrupa literatüründen öğrendiklerini yazdıkları eserlerle kendi öğrencilerine aktarmaktadırlar. Ancak nadir de olsa Avrupa'daki tartışmalardan yararlanarak özgün bir Türk uluslararası hukuk ekolü oluşturma çabası, ya da Avrupa'da genellikle gözardı edilen İslam'da milletler hukukunun analizi gibi çalışmalar da görülmektedir. Diğer bir deyişle, Türk uluslararası hukuk akademisyası kendine has bir ekol, bir kimlik yaratmaya da çabalamaktadır.

Türk uluslararası hukuk literatürünün erken cumhuriyet döneminde beslendiği ikinci kaynak ise Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı dış politika gelişmeleridir. Bu gelişmeler ya cumhuriyetin kurucu metni Lozan Antlaşması'nın uygulamasından doğan sorunlar ya da bu antlaşmanın çözemediği meselelerdir. Her iki durumda da Türk uluslararası hukuk akademisyaları uluslararası hukukun Türkiye'nin tezlerini desteklediğini ileri sürerek bir taraftan bu meselelerin uluslararası hukuk boyutunu okuyucularına tanıtmakta, diğer taraftan da Türkiye'nin bu meselelerde hukuken nasıl bir tutum alması gerektiğine ya da bir tutum aldıysa bu tutumun haklılığına dikkat çekmektedirler. Osmanlı borçlarının tasfiyesi, yabancı okullar ve karma hakem mahkemeleri gibi İmparatorluk döneminin kapitülasyonlar rejimini anımsatabilecek hususlar özellikle dikkatle işlenmiş ve bu konularda makale serileri yayımlanmıştır. Diğer taraftan Musul, Boğazlar ve Sancak meseleleri de uluslararası hukuk literatüründe yer bulmuş, bu hususlarda Türkiye'nin tezlerinin uluslararası hukuka uygunluğunun altı çizilmiştir.

Kısacası, bu tez erken cumhuriyet döneminde Türkiye'de uluslararası hukuk eğitimi ve literatürünü analiz ederek iki önemli sonuca ulaşmıştır. İlk olarak erken cumhuriyet döneminde uluslararası hukuk eğitiminin Osmanlı geleneğini belirli ölçüde sürdürdüğünü, imparatorluktan cumhuriyete kurumsal ve kuramsal bir devamlılığın görülebileceğini, ancak cumhuriyete geçişle beraber gerek bu kurumların zihniyetinin, gerekse işleyişlerinin yeni döneme adapte edilmesi gereğinin ortaya çıktığı görülmektedir. İmparatorluk kurumlarının revizyonu (Darülfünun/İstanbul Üniversitesi) veya imparatorluk başkentinden cumhuriyet başkentine taşınmaları (Mekteb-i Mülkiye), ya da cumhuriyetin başkentinde yeni eğitim kurumları kurulması (Ankara Hukuk Fakültesi) bu değişimin önemli

göstergelerindedir. İkinci olarak erken cumhuriyet dönemi uluslararası hukuk literatürü bir taraftan Avrupa uluslararası hukuk literatüründeki tartışmaları takip edip bunları Türk hukuk literatürüne kazandırmakta, diğer taraftan ara sıra özgün tartışmalar yaratabilmektedir. Bu kuramsal tartışmaların yanı sıra yeni cumhuriyetin eşit egemenliğinin her fırsatta vurgulanmaya çalışıldığı ve bu vurgunun uluslararası hukuk aracılığıyla yapıldığı bir “uluslararası güncel sorunlar” literatürü de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türk dış politikasının belli başlı meseleleri bu literatür çerçevesinde uluslararası hukuk boyutu ile ele alınmıştır.

Sonuç olarak, erken cumhuriyet döneminde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitiminin ve literatürünün analiz edildiği bu tez, gerek literatürdeki bir boşluğu doldurması gerekse cumhuriyetin ilk dönemi üzerinde durması bakımından disiplinin Türkiye’deki tarihinin anlaşılması için bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Bu başlangıç noktasından ileriye doğru 1945 sonrası dönemde Türkiye’de uluslararası hukuk eğitimi ve literatürünün analizi, disiplinin Türkiye’deki gelişiminin anlaşılması için gereklidir. Genç cumhuriyetin uluslararası hukuka ve bu disiplinin öğretilmesine verdiği önemin sonraki dönemlerde de gösterilip gösterilmediğinin incelenmesi, Türkiye’nin uluslararası toplum nezdindeki konumunun ve Türk dış politikasının hukuki boyutlarının ortaya konması açısından bu tezin mütevazî bir şekilde araladığı kapının ardındakilerin görülmesi için önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Abadan, Yavuz. 1938. "Lozan'ın Hususiyetleri." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(15): 401-415.

Abadan, Yavuz. 1941. "Hürriyet Problemi Tabii Hürriyet ve Hukuk Telakkisinin Rousseau ile Aldığı Yeni İstikamet." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 7(1): 269-324.

Abadan, Yavuz. 2008. "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili." *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu içinde*, 57-89. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ahmad, Feroz. 2000. "Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800-1914." *Journal of Islamic Studies* 11(1): 1-20

Akçaoğlu, Ertuğrul. 2009. "Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kuruluşu ve İlk Günleri." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 80: 367-379.

Akyıldız, Ali. 2003. "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, İstanbul: TDV Yayınları, 250-251.

Ali Şahbaz Efendi. 1324/1908. *Mufassal Hukuk-i Düvel*. Cilt 1. İstanbul: Bağdadlıyan Matbaası.

Altamira, Rafael. 1927. "Beynelmilel Daimi Divan-ı Adalet Neşriyatından: Lotus Meselesi.", *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 5(33): 1-48.

Altamira, Rafael. 1928. "Divan-ı Adalet Mukarreratından Lotus Davası." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6(34): 49-102.

Aral, Berdal. 2016. "The Ottoman 'School' of International Law as Featured in Textbooks." *Journal of the History of International Law/Revue d'histoire du droit international* 18(1): 70-97.

Aras, Oktay. 2010. *Galatasaray Liseli Yazarlar ve Kitaplar*. Cilt 2. İstanbul: Zinde Yayınevi.

Armaoğlu, Fahir. 2014. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Aşçı, Hatice Bahar. 2016. "Lozan Barış Antlaşması'nda Osmanlı Borçları Meselesi" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5(6): 1649-1666.

Atuner, Mehmed Esad (der.). 1937. *Mübadeleye Dair Türkiye ve Yunanistan Arasında İmza Olunan Mukaveleler, Muhtelit Mübadele Komisyonu Kararları, Bitaraf Azaların Hakem Kararları*. İstanbul: Damga Matbaası.

Aybar, Mehmet Ali. 2002. *Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, İnayet ve Yasemin Karaman Kepenekçi. 2008. "Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin Kurucu Dekanı: Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu" *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 41(40): 65-78.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1340 [1924a]. "İstikraz ve Duyun-ı Umumiye." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2(13): 200-206.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1340 [1924b]. "İstikrazat Nasıl Akd Olunur?" *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2(15): 405-412.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1341 [1925a]. "İstikraz ve Duyun-u Umumiye." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 3(17): ss. 627-635.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1341 [1925b]. “İstikraz ve Duyun-u Umumiye”
Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 3(19):884-894.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1341 [1925c]. “Düyun-ı Umumiye Yükünün
Tahfifi Çareleri.” *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 3(21): 627-635.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1926a. “İstikraz ve Duyun-u Umumiye.”
Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 4(26): 330-342.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1926b. “İstikraz ve Duyun-u Umumiye.”
Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 4(27): 415-422.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1927a. “İstikraz ve Duyun-u Umumiye.”
Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 4(28): 498-502.

[Ayni,] Aynizade Hasan Tahsin. 1927b. “İstikraz ve Duyun-u Umumiye.”
Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası 5(29): 593-598.

Bayraktar, Köksal. 1998. *Bülent Davran’a Armağan*. İstanbul: Beta Yayınları.

Bernhardt, Rudolf. 1984. *History Of International Law, Foundations And
Principles Of International Law, Sources Of International Law, Law of Treaties*.
Encyclopedia of Public International Law.

Beyhan, Mehmed Ali. 2008. “Said Bey, Lastik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi*, Cilt 35, 549-551. İstanbul: TDV Yayınları.

[Bilsel,] Mehmed Cemil, 1924a. “Cemiyet-i Akvam’a Dair” *Servet-i Fünun*
57(1475): 26-27.

[Bilsel,] Mehmed Cemil. 1924b. *Cemiyet-i Akvam: Suret-i Tessesüsü, Mahiyeti,
Vezaifi, Teşkilatı, Misakı*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası.

[Bilsel,] Mehmed Cemil. 1924c. "Lozan Muahedesi ve Cemiyet-i Akvam: Boğazlar Meselesi" *Servet-i Fünun* 57(1486): 233-234.

[Bilsel,] Mehmed Cemil. 1924d. "Lozan Muahedesi ve Cemiyet-i Akvam: Boğazlar Meselesi" *Servet-i Fünun* 57(1489): 263.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1936. *Devletler Hukuku: Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1936. *Devletler Hukuku: Birinci Kitap – Devletler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1936. *Devletler Hukuku: İkinci Kitap – Devletler Arasında Münasebat*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1936. *Devletler Hukuku: Üçüncü Kitap – Devletler Arası Andlaşmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1938. *Devletler Hukukunda Evrensel, Özel Telâkkiler Ve Ulusal Mektepler*. Ankara: Yeni Cezaevi Matbaası.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1939. "Dünya Barış Buhranında Boğazlar." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 5: 3-16.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1940. "Devletler Hukuku Mu? Devletler Arası Hak Mı?" *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6(4): 631-644.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1943. "İkinciteşrin ve Mahmut Esat Bozkurt". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1(3):310-314.

Bilsel, Mehmed Cemil. 1944. "International Law in Turkey." *American Journal of International Law* 38 (4): 546-556.

Birsen, Kemaleddin. 1936. *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Bix, Brian H. 2004. "Doğal Hukuk: Modern Gelenek." Çeviren Ertuğrul Uzun. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6(2): 291-344.

Blanco, Elena ve Jona Razzaque. 2011. *Globalisation and Natural Resources Law: Challenges, Key Issues and Perspectives*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Bonnard, Roger. 1936. "Tabii Hukuk ve Pozitif Hukuk." Çeviren Mehmet Ali Aybar. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2: 304-329.

[Bozkurt,] Mahmud Esad. 1927. *Beynelmilel Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaları*, Ankara: Adliye Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdüriyeti.

Brown, Philip Marshall. 1926. "Ottoman Public Debt Arbitration." *The American Journal of International Law* 20(1): 135-139.

Çankaya, Ali. 1968-1969. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Mülkiye Şeref Kitabı*. Ankara: Mars Matbaası.

Davison, Roderic H. 2008. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, 1856-1876: Osmanlı İmparatorluğu'nun Modernleşme Ve Reform Hamlesinin En Önemli Yıllar*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Deveci Bozkuş, Yıldız. 2020. *XIX Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Entelektüeller*. Ankara: Nobel Yayınları.

Devrin, Şinasi Zihni. 1937. "Milletler Cemiyeti ve Harp Münasebetleri." *Adliye Ceridesi* 28(3): 235-278.

Doğan, Nejat. 2015. "Uluslararası Sürekli Adalet Divanı'nda Türkiye-Yunanistan Mübadele Davaları." *Tesam Akademi Dergisi* 2(2): 221-239.

Dölen, Emre. 2010. *Türkiye Üniversite Tarihi -2 Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Darülfünun'u (1922-1933)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, Emre. 2010. *Türkiye Üniversite Tarihi-3 Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş (Tasfiye ve Yeni Kadrolar)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dölen, Emre. 2010. *Türkiye Üniversite Tarihi- 4 İstanbul Üniversitesi (1933- 1946)*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ekinci, Ekrem Buğra. 1999. "Konya Hukuk Mektebi ve Osmanlılarda Hukuk Öğrenimi." *Tarih ve Medeniyet* 58: 50-52.

Emin Ali. 1926. "Lozan Ahidnamesine Göre Muhtelit Hakem Mahkemeleri." *Hukuki Bilgiler Mecmuası* 1(4): 189-198.

Erim, Nihat. 1943a. "Devletler Hukuku Türk Enstitüsünün Kuruluşu." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1 (3): 343-350.

Erim, Nihat. 1943b. "Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 1(1): 31-46.

Erim, Nihat. 1944. "Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2(1): 62-72.

Erim, Nihat. 1946. "Milletlerarası Daimî Adalet Divanı ve Türkiye'nin Musul Meselesi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3(2): 328-343.

Erkiner, Hakkı Hakan. (2012). "Uluslararası Hukuk Düşüncesinde Klâsik Öğretinin Kuruluşu: Hugo Grotius ve Postgrotien Yazarlar Samuel Von Pufendorf, Richard Zouche, Cornelius Van Bynkershoek ve Samuel Rachel'e İlişkin İnceleme ve Değerlendirme." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi – Hukuk Araştırmaları Dergisi* 18(3): 3-140.

Erozan, Boğaç. 2014. "Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Disiplininin Uzak Tarihi: Hukuk-u Düvel (1859-1945)." *Uluslararası İlişkiler/International Relations* 11(43): 53-80.

Findley, Carter Vaughn. 1980. *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire. The Sublime Porte, 1789–1922*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Fişekçi, Oya. 1977. *Kuruluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Ankara Hukuk Fakültesi Öğretim Üye ve Yardımcıları Bibliyografyası, 1925-1975*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Fujinami, Nobuyoshi. 2017. "The First Ottoman History of International Law". *Turcica* 48: 245-270.

Grewe, Wilhelm. 1984. "History of the Law of Nations: World War I to World War II". Rudolf Bernhardt (der.) *Encyclopedia of Public International Law* içinde Cilt 7, 252-262. Amsterdam: North-Holland.

Grewe, Wilhelm. 2000. *The Epochs of International Law*. Berlin: De Gruyter.

Güven, Tansel. 2010. *Siyasi İlimler Mecmuası (1931-1955): İnceleme ve Dizin*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

Haklı, Salih Zeki. 2015. "Tek-Parti Döneminde Akademik Bir Dergi: Siyasî İlimler Mecmuası." *Liberal Düşünce Dergisi* 78: 105-122.

Hyde, Charles Cheney. 1926. "The Nationality Convention Adopted by the League of Nations Committee of Experts for the Progressive Codification of International Law." *The American Journal of International Law* 20(4): 726-735.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. 2010. *Darülfunun*. İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA).

İnancık, Halil. 2008. "Tanzimat Nedir?" *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde, 29-57. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaan Kaynar, Mete. 2007. *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri 1923-2006*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kantar, Baha. 1950. "Ankara Hukuk Fakültesinin Geçmiş 25 Yılı." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7(3): 1-6.

Karabulut, Irmak. 2020. "Lozan Antlaşması Sonrası Kurulan Karma Hakem Mahkemeleri: Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesi ve Üç Örnek Dava." *History Studies* 12(2): 437-465.

Karl Strupp. 1936. "Devletler Umumi Hukuku Ve Modern Tarih Bir İhtisas Mevzuu Mudur, Yoksa Umumi Bilgiye Taalluk Eden Bir Mevzu Mudur?." Çeviren M. Yavuz Abadan. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 2: 427-451.

Kaymaz, İhsan Şerif. 2007. "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 23(67-68-69): 145-174.

Kılıç, Fahri. 2011. "Bolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri." *AİBÜ Eğitim Fakültesi Üniversitesi Dergisi*, 11 (1): 29-37.

Kocaoğlu, Bünyamin. 2002. "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynaklarından Ayın Tarihi Mecmuası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18(53): 627-699.

Korff, Baron Serge A. 1945. "Devletlerarası Hukukun Tarihine Giriş." Çeviren İlhan Lütem. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2(2): 323-337.

- Köni, Hakan. 2018. *Transformation of Political Islam in Turkey: Causes and Effects*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing
- Mardin, Şerif. 2008. "Tanzimat Fermanı'nın Manası." *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde, 145-169. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Menemenciöğlu, Ethem. 1934. *Devletler Umumi Hukuku*. İstanbul: Türkiye Matbaası.
- Meray, Seha. 1959. "Devletler Hukuku Öğretimi ve Çalışmaları Üzerinde Bazı Düşünceler." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 14 (1): 41-68.
- Nebioğlu, Osman. 1961. *Türkiye 'de Kim Kimdir?* İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Neff, Stephen C. 2006. "A Short History of International Law." Malcolm Evans (der.) *International Law* içinde, 31-58. Oxford: Oxford University Press.
- Nihat Erim, 1951. "Milletlerarası Adalet Divanı ve Türkiye." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8(3): 44-59.
- Nollkaemper, André ve Janne Elisabeth Nijman. 2007. "Introduction." André Nollkaemper ve Janne Elisabeth Nijman (der.). *New Perspectives on The Divide Between National and International Law* içinde, 1-14. Oxford: Oxford University Press.
- Oran, Baskın. 2011. *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozansoy, Munis Faik. 1936. "Montrö Muvaffakiyetinin Manası." *Marmara Dergisi* 1(4): 97-125.
- Örsten Esirgen, Seda. 2019. "Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 8(2): 309-338.

Özcan, Mehmet. 2003. "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin Kurumlaşmasının Tarihçesi." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 61(1-2): 85-174.

Özcan, Nuri. 2013. "Ziya Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, 479. İstanbul: TDV Yayınları.

Page, Henri. 1944. "Tabii Hukuk ve Hukukî Pozitivizm." Çeviren Hamide Uzbank. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* . 2(1): 96-126.

Palabıyık, Mustafa Serdar. 2014. "The Emergence of the Idea of 'International Law' in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856)." *Middle Eastern Studies* 50(2): 233-251.

Palabıyık, Mustafa Serdar. 2015. "International Law For Survival: Teaching International Law in The Late Ottoman Empire (1859–1922)." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 78(2): 271-292.

Palazoğlu, Ahmet Bekir. 1990. *Atatürk ve Eğitim*, İstanbul: Ajans Türk Matbaacılık.
Pamuk, Şevket. 2018. *Uneven Centuries: Economic Development of Turkey since 1820*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Partalcı, Emre. 2016. "Türkiye'de Hukuk Lisansüstü Öğretim Tarihi Bakımından Edip Serdengeçti'nin Doktora Tezinin Yeri", *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi*, İstanbul, Türkiye, 13-14 Mayıs 2016, Cilt 2, 325-338.

[Pelın,] İbrahim Fazıl. 1926a. "Osmanlı İstikrazları." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(23): 64-91.

[Pelın,] İbrahim Fazıl. 1926b. "Osmanlı İstikrazları." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(24): 148-186.

[Pelin,] İbrahim Fazıl. 1926c. "Osmanlı İstikrazları." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(25): 251-262.

Said Hayri (çev.). 1927. "Lozan Muahednamesinin 92. ve 96. Maddeleriyle Teşkil Olunan Muhtelit Hakem Mahkemelerinin Mukarreratından Malta Davası." *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 5(32): 928-933.

Schnitzer, Adolf. 1940. "Dahili Hususi Hukukta ve Devletler Hususi Hukukunda Akitlerin Muhtariyeti." Çeviren Bülend Davran. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6(1): 211-224.

Schwarz, Andreas. 1941. "Harp ve Hususi Hukuk." Çeviren Türkan Rado. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 7(4): 841-865.

Seviğ, Muammer Raşid. 1937. *Devletler Hususi Hukuku*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Seviğ, Muammer. 1942. "Hangi Hallerde Mahkemelerimiz Türk Kanunlarını Tatbik Eder? Türk Kanunlarının Nüfuz Sahası." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 8(1-2): 191-202.

Simma, Bruno. 1995. "The Contribution of Alfred Verdross to the Theory of International Law." *European Journal of International Law* 6(1): 33-54.

Spaak, Torben. 2013. "Basic Concepts of Public International Law: Monism & Dualism." Marko Novakovic (der.). *Kelsen on Monism and Dualism* içinde, derleyen, 322-343. Belgrade: Faculty of Law, University of Belgrade.

Şahinli, Deniz. 2007. "Suphi Nuri İleri Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gazeteciliği." Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Tanır, Engin Deniz. 2015. "Lozan Barış Antlaşması Sonrasında Türk Basınında Fransız Okulları Sorunu (1923-1924)." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 56: 177-208.

Tezcan, Durmuş. 1995. "Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Önemi ve Yeri." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2(4): 267-274.

Timur, Hıfzı. 1945. "Türkiye'de Bulunan Yabancıların Okuma ve Okutma Hürriyetleri Bakımından Durumu." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 11(1-2): 271-287.

Toray, Nazım İzzet. 1936. "Cemiyet-i Akvam ve Paris Misaklarının Devletlerin Dâhili Kanunlarına Tesiri ve Milletlerarası Hukukunun Dâhili Hukuk ile Telifi." *Adliye Ceridesi* 18: 1270-1282.

Triepel, Heinrich. 1937. "İç Hukukla Arşulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler." Çeviren Orhan Arsal. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 3: 6-50.

[Turnagil] Ahmed Reşid. 1925a. "Musul Meselesi." *Servet-i Fünun* 58(1526): 231-232.

[Turnagil], Ahmed Reşid. 1925b. "Musul Meselesi." *Servet-i Fünun* 59(1528): 15-17.

[Turnagil], Ahmed Reşid. 1925c. "Musul Meselesi." *Servet-i Fünun* 59(1531): 40-43.

[Turnagil], Ahmed Reşid. 1926. "Musul Meselesi." *Servet-i Fünun* 59(1542): 139-141.

Turnagil, Ahmed Reşid. 1932. "Cemiyetiakvam'da Terkitechlisat Meselesi." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 9(59): 1761-1768.

Turnagil, Ahmed Reşid. 1933. "Cemiyetiakvam'da Terkitechlisat Meselesi." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 10(60): 28-43.

Turnagil, Ahmed Reşid. 1942a. "İslamiyet ve Milletler Hukuku." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 8: 16-72.

Turnagil, Ahmed Reşid. 1942b. "İslamiyet ve Milletler Hukuku." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 8: 369-432.

Turnagil, Ahmed Reşid. 1943. "İslamiyet ve Milletler Hukuku." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 9: 15-60.

Uluslan, Şayan. 2008. "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7(16): 237-258.

Vagts, Detlev F. 2000. "The Hague Conventions and Arms Control." *The American Journal of International Law* 94(1):31-41.

Verdross, Alfred. 1938. "Uluslararası Hukukunun Temeli." Çeviren Orhan Arsal. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(13): 137-208.

[Yazar Yok]. 1336 [1920]. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*. 1(2): 184.

[Yazar Yok]. 1336 [1920]. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. 5(2): 421.

[Yazar Yok]. 1337 [1921]. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. 11(2): 88.

[Yazar Yok]. 1337 [1921]. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*. 7(1): 175.

[Yazar Yok]. 1923. "Cemiyet-i Akvam Misakı." *Ayın Tarihi* 1(1): 26-34.

[Yazar Yok]. 1925a. "Cemiyet-i Akvam Misakı." *Ayın Tarihi* 7(21): 789-797.

[Yazar Yok]. 1925b. "Cemiyet-i Akvam Misakı." *Ayın Tarihi* 7(22): 1-9.

[Yazar Yok]. "Cemiyet-i Akvam Vesikaları." 1926. *Dârülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 4(23): 27-32.

[Yazar Yok]. 1931. *Düstur, Üçüncü Tertip. 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340*. Cilt V. İstanbul: Nemci İstiklal Matbaası.

[Yazar Yok]. 1932. *Ankara Hukuk Fakültesi Talebe Rehberi*, Ankara: Yeni Matbaa.

Yılmaz, Hale. 2013. *Becoming Turkish: Nationalist Reforms and Cultural Negotiations in Early Republican Period (1923-1945)*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Yılmaz Erdoğan, Şule. 2019. "İstanbul Üniversitesi Reformu: Yayıncılık Faaliyetlerinde Türk Akademisyenlerin Çevirmen ve Yazar Kimlikleri" *International Journal of Languages Education and Teaching* 7(4):412-422.

Yörük, Ali Adem. 2008. "Mekteb-i Hukukun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Yurdakul, İlhami. 2016. "Mekteb-i Nüvvâb." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt Ek 2: 242-243. İstanbul: TDV Yayınları.

Yurdusev, A. Nuri. 2004. *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional*. Londra ve New York: Palgrave Macmillan.